

नेपाल सरकार
ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय
जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग

जलस्रोत तथा सिँचाइ वार्षिक पुस्तिका, २०८२

नेपाल सरकार

ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग

जावलाखेल, ललितपुर

जलस्रोत तथा सिँचाइ वार्षिक पुस्तिका

आ.ब. २०८१/८२

चैत्र २०८२

प्रतिलिपि अधिकार: जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, जावलाखेल, ललितपुर ।

जलस्रोत तथा सिँचाइ वार्षिक पुस्तिका, २०८२

प्रकाशक: जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, जावलाखेल, ललितपुर ।

फोन: +९७७ -१-५४३७१३६, १-५४३७३०८, १-५४३७३१०

ईमेल: dg_pasection@dwri.gov.np; administration@dwri.gov.np;
dwri.management1@gmail.com

वेबसाइट: <https://www.dwri.gov.np>

मन्तव्य

जलस्रोत तथा सिँचाइको दिगो विकास, संरक्षण र समुचित उपयोग नेपालको समग्र आर्थिक तथा सामाजिक विकाससँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित विषय हो। पानीको बाँडफाँड, उपयोग र व्यवस्थापनसम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तथा नियमन निर्माण; ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान र प्रविधि विकास; उपलब्ध जलस्रोतको प्रभावकारी प्रयोगमार्फत सिंचित क्षेत्र विस्तार; तथा वर्षैभरी विश्वसनीय र भरपर्दो सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराउने कार्य यस विभागका प्रमुख जिम्मेवारीहरू हुन्। साथै, जलजन्य प्रकोपको न्यूनीकरण गरी जनधनको क्षति हुनबाट जोगाउने कार्यसमेत विभागको महत्वपूर्ण कार्यक्षेत्र भित्र पर्दछ।

कृषि योग्य भूमिमा बाह्र महिना सिँचाइ सुविधा पुऱ्याइ कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सिँचाइको दिगो व्यवस्थापन अपरिहार्य छ। परम्परागत सिँचाइ प्रणालीहरूको उचित मर्मत-सम्भार र सुदृढीकरणबाट अपेक्षित सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराउन सकिन्छ। साथै, ठूला तथा अन्तर जलाधार सिँचाइ आयोजनाहरूको निर्माण, भूमिगत जलस्रोतको समुचित उपयोग तथा नदी बेसिनमा आधारित लिफ्ट सिँचाइजस्ता नवीन प्रविधिको प्रयोगमार्फत सिंचित कृषि क्षेत्र विस्तार गर्ने कार्य निरन्तर रूपमा अघि बढिरहेको छ।

अवैज्ञानिक भू-उपयोग र जलवायु परिवर्तनका कारण भू-क्षय, बाढी, पहिरो, ग्रेग्रान बहाव, नदीधार परिवर्तन, नदी किनारा कटान तथा डुवानजस्ता प्रकोपहरू बढ्दै गैरहेका छन्। यस्ता प्रकोपबाट मानव बस्ती, खेतीयोग्य जमिन र निर्मित पूर्वाधारको संरक्षण तथा जोखिम न्यूनीकरणका लागि उपयुक्त प्रविधिको प्रयोग अत्यावश्यक छ। जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्न स्रोत-साधनको समुचित उपयोग गर्दै स्थानविशेष तथा योजनाबद्ध ढंगले योजना/ कार्यक्रम सञ्चालन गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच सक्रिय समन्वय अपरिहार्य देखिन्छ।

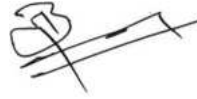
जलस्रोत तथा सिँचाइको साविक संरचनामा देखिएका कमीकमजोरीहरूलाई सुधार गरी देशका सबै क्षेत्र र भेगमा सेवा पहुँच विस्तार गर्ने उद्देश्यले नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०८१/१२/११ को निर्णयअनुसार नयाँ संगठनात्मक संरचना कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। सोअनुसार विभागअन्तर्गत रहेका विभिन्न आयोजना तथा कार्यालयहरूको पुनर्संरचना गरी कार्यक्षमता अभिवृद्धि गर्ने व्यवस्था गरिएको छ। साविक संरचनामा रहेका विभाग, राष्ट्रिय गौरवका आयोजना, नदी व्यवस्थापन आयोजना, जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, यान्त्रिक कार्यालय तथा विभिन्न आयोजनाहरूलाई पुनर्योजन गर्दै हाल कार्यान्वयनमा ल्याइएको संरचनाले सेवा प्रवाहलाई थप प्रभावकारी बनाउने अपेक्षा समेत गरिएको छ।

साविकमा सञ्चालनमा रहेका नदी व्यवस्थापन आयोजना तथा जनताको तटबन्ध कार्यक्रमहरू प्रायः तराई क्षेत्र केन्द्रित रही नदी व्यवस्थापनमा सीमित थिए। ती आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गर्दै तराई र पहाड दुवै क्षेत्रलाई समेट्ने गरी समग्र जलस्रोत तथा नदी व्यवस्थापनलाई एकीकृत ढंगले अघि बढाउने

उद्देश्यले २० वटा सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजनाको नामाकरण गरी कार्यालयहरू स्थापना गरिएका छन् । यस पुस्तिकाले विभागका नीति, कार्यक्रम, संरचना र कार्यप्रगतिको समग्र चित्र प्रस्तुत गर्दै जलस्रोत तथा सिँचाइ क्षेत्रको विकास यात्रालाई अभिलेखीकरण गर्ने गरेको छ ।

यस विभागले हासिल गरेका उपलब्धिहरू तथा प्रगतिलाई आ.ब. २०६४/६५ देखि बार्षिक प्रतिवेदनका रूपमा समेटी प्रकाशन गर्न थालिएको प्रयासको निरन्तरता स्वरुप “जलस्रोत तथा सिँचाइ बार्षिक पुस्तिका, आ.ब. २०८१/८२” तपाईं समक्ष पुऱ्याउन पाएकोमा अत्यन्त हर्षित छु । जलस्रोत तथा सिँचाइ विकासका लागि गरिएका प्रयत्न र संचालित कार्यक्रमहरूबाट के कस्ता उपलब्धि हासिल भए भन्ने विषयमा अध्ययन गर्न चाहने पाठकवृन्दको जिज्ञासालाई समेत केही हदसम्म मेट्न यो पुस्तिका सहयोगी हुने बिश्वास लिएको छु । यस पुस्तिकाको प्रकाशनमा देखिएका कमी कमजोरी सुधार गर्दै लैजाने क्रममा अमूल्य सुझाव उपलब्ध गराउनु भएकोमा हार्दिक आभार प्रकट गर्दै आगामी प्रकाशनलाई अझ वढी परिष्कृत र परिमार्जित गर्न मार्गदर्शन हुने अपेक्षा गर्दै यस पुस्तिकाको अध्ययन गरी आफ्नो बहुमूल्य सुझाव उपलब्ध गराई दिनुहुन हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

अन्त्यमा, जलस्रोत तथा सिँचाइ क्षेत्रको विकास र व्यवस्थापनमा योगदान गर्नु हुने सबैलाई आभार व्यक्त गर्दछु । साथै, यस पुस्तिकाको प्रकाशनमा प्रत्यक्ष रूपमा लागेको सम्पादक मण्डल र परोक्ष रूपमा लाग्नु भएका यस विभाग र अन्तर्गतका कर्मचारीहरू सबैलाई धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

मित्र वराल
महानिर्देशक
जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग
जावलाखेल, ललितपुर ।

बिषय सूची

परिच्छेद – १

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको परिचय	१
१.१ सिँचाइ विकास: ऐतिहासिक जानकारी	१
१.२ विभागको संस्थागत विकास क्रम	१
१.३ दूरदृष्टि (Vision)	३
१.४ लक्ष्य तथा ध्येय (Goal & Mission)	३
१.५ उद्देश्य (Objective)	३
१.६ उद्देश्य प्राप्तीकोलागि अवलम्बन गरिने कार्यनीति र कार्यहरू	४
१.७ संगठनात्मक व्यवस्था	६
१.८ आ.ब. २०८१/८२ सम्म बिभाग अन्तर्गत रहेका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू	११

परिच्छेद – २

नीतिगत व्यवस्था, सारांश	१४
१. राष्ट्रिय सिँचाइ नीति, २०८०	१४
२. नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति, २०८०	१६
३. IRRIGATION MASTER PLAN, 2019 (Updated 2024)	१७
४. सोह्रौँ योजनामा जलस्रोत तथा सिँचाइ (२०८१/८२ - २०८५/८६)	२७

परिच्छेद – ३

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनिक ढाँचा, २०८१	३०
३.१ जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनिक ढाँचा	३०
३.२ नयाँ संगठन संरचना अनुसारका कार्यालय तथा आ.व. २०८२/८३ को विनियोजित बजेट	३१

सञ्चालनमा रहेका आयोजना/कार्यक्रमहरूको आ.व. २०८१/ २०८२ सम्मको प्रगति	३९
४.१ समष्टिगत विष्लेषण	३९
४.२ राष्ट्रिय गौरवका आयोजना	४२
४.२.१ बबई सिँचाइ आयोजना	४२
४.२.२ रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना	४४
४.२.४ सुनकोशी-मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	५५
४.२.५ सिक्टा सिँचाइ आयोजना	५७
४.२.६ महाकाली सिँचाइ आयोजना	६२
४.३ प्राथमिकता प्राप्त अन्य आयोजना	६५
४.३.१ सिँचाइ आधुनिकीकरण अभिवृद्धि आयोजना	६५
४.३.२ विपद प्रभावित जलस्रोत तथा सिँचाइ पुनर्स्थापना आयोजना	६९
४.३.३ एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम	७०
४.३.४ नौमुरे बहुउद्देश्य आयोजना	७३
४.३.५ सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, जावलाखेल	७५
४.३.६ सिँचाइ संस्थागत विकास आयोजना, जावलाखेल	७७
४.३.७ सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना, मोरङ	७८
४.३.८ बागमती सिँचाइ आयोजना, सर्लाही	८१
४.३.९ सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, गोरखा	८५
४.३.१० सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, कास्की	८७
४.३.११ बृहत् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना, दाङ	९०
४.३.१२ प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना, दाङ	९३
४.३.१३ भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना	९६
४.३.१४ एकीकृत कर्णाली सिँचाइ विकास आयोजना, जाजरकोट	९८
४.३.१५ सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना पाटन, बैतडी	१००

४.४ भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखासंग सम्बन्धित आयोजनाहरू	१०२
४.४.१ समष्टी	१०२
४.४.२ तराई मधेस भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम, ललितपुर	१०३
४.४.३ जोखिमयुक्त पहिरो व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर	१०७
४.४.४ नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना (MIIP)	१०८
४.४.५ चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाइ आयोजना, चितवन	१०९
४.४.६ झापा भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, झापा	१११
४.५ नदी नियन्त्रणका आयोजनाहरू	११३
४.५.१ समष्टि	११३
४.५.२ प्राथमिकता प्राप्त नदी वेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना, जावलाखेल	११३
४.५.३ नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजना, चितवन	११७
४.५.४ कोशी तथा बक्राहा नदी व्यवस्थापन आयोजना, मोरङ	११८
४.५.५ खाँडो नदी व्यवस्थापन आयोजना, सप्तरी	१२२
४.५.६ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, रुपन्देही	१२३
४.५.७ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, कंचनपुर	१२९
४.५.८ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, झापा	१३३
४.५.९ कर्णाली नदी व्यवस्थापन आयोजना राजापुर, बर्दिया	१३७
४.६ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयहरू	१३८
४.६.१ समष्टी	१३८
४.६.२ कोशी पम्प, चन्द्रनहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, सप्तरी	१३९
४.६.३ कमला सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, धनुषा	१४३
४.६.४ बागमती, मनुष्मारा, झाँझ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, सर्लाही	१४८
४.६.५ नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, पर्सा	१४९
४.६.६ नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, नवलपरासी	१५१
४.६.७ भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, रुपन्देही	१५४
४.६.८ राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, बर्दिया	१५७
४.६.९ महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, कंचनपुर	१५९

४.७ यान्त्रिक व्यवस्थापन डिभिजनहरु	१६२
४.८ बेरुजु फछ्यौट सम्बन्धी प्रगति	१६३
अनुसूचीहरु	
अनुसूची - १ दरवन्दी तालिका	१६५
अनुसूची - २ आ.ब. २०८१/८२ मा सञ्चालित आयोजना र कार्यक्रमहरु	१६७
अनुसूची - ३ जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमहरुको आ.ब. २०८१/०८२ को बजेट तथा खर्चको विवरण	१६९
अनुसूची - ४ जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरुको लागत, खर्च र प्रगति	१७२
अनुसूची - ५ आ.ब. २०८१/८२ मा संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमहरुको वार्षिक भौतिक तथा वित्तीय प्रगति विवरण	१७३
अनुसूची - ६ विभिन्न योजना अवधिहरुमा विकास गरिएको सिँचित क्षेत्रफल	१७५
अनुसूची - ७ संयुक्त व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालन मा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरुको कमाण्ड एरिया र सरदर पानी डिस्चार्ज बिबरण आ.ब. २०८१/८२	१७६
अनुसूची - ८ संयुक्त व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालनमा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरुको सिँचाइ सेवा शुल्क संकलन विवरण	१७९
अनुसूची - ९ आ.ब. २०७५/७६ देखि आ.ब. २०८१/८२ सम्मको वेरुजूको अवस्था	१८१
अनुसूची - १० संयुक्त व्यवस्थापनमा रहेका सिँचाइ प्रणाली तथा सिँचाइ आयोजनाहरुमा बाली उत्पादकत्व स्थिति	१८२
अनुसूची - ११ विभागका चिफ इन्जिनियर तथा महानिर्देशकहरुको सूची	१८३
अनुसूची - १२ सेवा शुल्क बुझाउने जल उपभोक्ताहरुको संख्या	१८४
अनुसूची - १३ नक्शाहरु	१८६

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको परिचय

१.१ सिँचाइ विकास: ऐतिहासिक जानकारी

नेपालमा सिँचाइ प्रणालीहरूको विकास इसापूर्व ५ औं शताब्दीदेखि भएको पाइन्छ। परापूर्वकालदेखि नै परम्परागत रूपमा किसानहरूले सामुदायिक स्रोत, साधन, सीप र प्रविधिबाट सिँचाइ कुलो, पैनी तथा अस्थाई बाँधहरूको निर्माण गरी सिँचाइ गर्दै आएको इतिहास छ। नेपालको कृषि प्रणाली कोशी, गण्डकी र कर्णाली जस्ता नदीहरूको सभ्यता सँगै विकास भएको र सो सँगसँगै सिँचाइ प्रणालीहरूको पनि विकास भएको मानिन्छ। लिच्छवीकाल (ई.सं. ४००-७५०) मा खेतमा पानी आपूर्ति गर्न नहर र सिँचाइका कुलाहरूको विकास भएको, मल्लकाल (ई.सं. १२०१-१७६९) मा काठमाडौं उपत्यकामा व्यापक सिँचाइ सञ्जालहरू विकास गरी प्रशस्त मात्रामा धान, गहुँ, जौ र तरकारीहरू खेती गरिएको भन्ने प्रमाणहरू भेटिन्छ। नेपालमा सिँचाइको संस्थागत विकास हुनु भन्दा अगाडि देखि नै किसानहरूले स्थानीय स्तरमै संगठित भएर सिँचाइ प्रणालीहरूको विकास गरेको इतिहास रहेको छ।

१.२ विभागको संस्थागत विकास क्रम

देशमा सिँचाइ सुविधा विकास र विस्तारको क्षेत्रमा परापूर्वकालदेखि कृषकहरू आफैले र खास गरी योजनाबद्ध विकासको थालनी उप्रान्त नेपाल सरकारले लगानी गर्दै आईरहेको छ। सरकारी स्तरबाट वि.सं. १९७९ देखि चन्द्र नहरको निर्माण शुरू भए पश्चात मात्र आधुनिक र वैज्ञानिक पद्धतिबाट सिँचाइको विकास शुरू हुन गएको देखिन्छ। यस आयोजनाको निर्माण सम्पन्न भए तत्पश्चात वि.सं. १९८५ मा चन्द्रनहरबाट पानी वितरण शुरू भई देशमा आधुनिक सिँचाइ प्रविधिको प्रादुर्भाव हुन गयो। वि.सं. २००० सालतिर सर्लाहीमा जुद्ध नहरको निर्माण गरियो भने कपिलवस्तुमा जगदीशपुर बाँध र पोखरामा पार्दी बाँधको थालनी गरियो। वि.सं. २००७ साल भन्दा अगाडिसम्म सिँचाइ क्षेत्रमा सरकारी संलग्नता सीमित थियो। सिँचाइ विकासका कार्यहरू बडाहाकिम मार्फत कार्यान्वयन हुने गर्दथ्यो भने स्वदेशी प्राविधिक

जनशक्तिको अभावमा विदेशी जनशक्ति समेत प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्था थियो। वि.सं. २००७ सालको प्रजातान्त्रिक परिवर्तन पश्चात् स्वदेशी प्राविधिक जनशक्तिको उत्पादन शुरू भएतापनि वि.सं.२००९ सालमा स्थापना भएको नहर विभागको नेतृत्व वि.सं. २०१३ साल देखि मात्र नेपाली प्राविधिकबाट भयो। २०१३ सालमा प्रथम पञ्चवर्षीय योजना लागू भएपछि योजनाबद्ध रूपले सरकारी स्तरबाट सिँचाइ विकासको थालनी भएको हो। कतिपय आयोजनाहरूमा विकास समिति गठन भई कार्यान्वयन गर्न थालियो भने कतिपय केन्द्रीय स्तरमा नै आयोजना कार्यान्वयन गरिए। निर्माण सम्पन्न आयोजनाहरूमा आवश्यकता अनुरूप डिभिजन/ सब-डिभिजन स्थापना गरी सञ्चालन र मर्मत संभार गर्न थालियो। २०२८ सालमा क्षेत्रगत हिसाबले ४ वटा क्षेत्रिय सिँचाइ निर्देशनालय स्थापना गरियो भने २०३७ सालमा क्षेत्रिय सिँचाइ निर्देशनालयको संख्या ४ वटा बाट ५ वटा पुर्याइयो। सिँचाइ संस्थागत विकासका क्रममा नहर विभाग, सिँचाइ तथा खानेपानी विभाग, सिँचाइ तथा जलवायु विज्ञान विभाग हुँदै २०४४ सालमा सिँचाइ विभागको नामाकरण गरी समग्र सिँचाइ विकास तथा नदी नियन्त्रणको प्रतीनिधि संस्थाको रूपमा स्थापित हुन पुग्यो। वि.सं. २०४५ साल देखि सिँचाइ विभाग अन्तर्गत ५ क्षेत्रिय सिँचाइ निर्देशनालय, ७५ जिल्ला सिँचाइ कार्यालय, र अन्य केही केन्द्रीय आयोजनाहरू सञ्चालन मा आए। स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५६ जारी भई लागू भए पछि वि.सं. २०५८ मा सिँचाइ विभागको संरचनामा फेरबदल भयो। सोही क्रममा विभाग अन्तर्गत रहेको जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण प्रविधि केन्द्र (Disaster Prevention Technical Centre) को रूपमा स्थापना भई जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रणको क्षेत्रमा विभिन्न कार्यक्रमहरू शुरू गरेकोमा यसै केन्द्रलाई त्यसको उद्देश्य तथा उपलब्धिहरूलाई संस्थागत गर्न स्थायी संरचना तयार गर्ने क्रममा २०५६ माघ २४ गते जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभागको स्थापना भयो। वि.सं. २०५८ मा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत ५ क्षेत्रिय सिँचाइ निर्देशनालय, २६ सिँचाइ विकास डिभिजन, २० सिँचाइ विकास सब डिभिजन, ८ सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन, ३ यान्त्रिक डिभिजन तथा केन्द्रीय आयोजनाहरू सञ्चालनमा आए। सोही वर्ष जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग अन्तर्गत ७ डिभिजन र ५ सब डिभिजनको स्थापना भयो। वि.सं. २०७२ सालमा सबै जिल्लाहरूमा सेवा सञ्चालन सहज बनाउने हेतुले सिँचाइ विभाग तर्फ सिँचाइ डिभिजन/सब डिभिजन कार्यालयहरूको संख्या ७३ र सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजनको संख्या १३ पुऱ्याइयो। त्यस्तै जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग अन्तर्गत २४ डिभिजन, २ सब डिभिजन कार्यालयहरू सञ्चालन मा आए। वि.सं. २०७३ सालमा जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभागको नाम परिवर्तन गरी जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग राखियो।

नेपालको संविधान, २०७२ ले परिलक्षित गरे अनुसार जलस्रोत, सिँचाइ तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन सम्बन्धी केन्द्रीय स्तरका ठूला आयोजना तथा परियोजनाहरू, अन्तर प्रदेशीय बहुउपयोगी आयोजनाहरू, अन्तरदेशीय सरोकार रहने बहुउद्देश्यीय आयोजनाहरूको तर्जुमा, नीति निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमनमा संघबाट गर्नुपर्ने कार्यहरूको लागि

साविकको सिँचाइ विभाग र जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग खारेज भई बि.सं. २०७५ मा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको स्थापना भएको छ।

१.३ दूरदृष्टि (Vision)

- » जलस्रोत तथा सिँचाइ क्षेत्रको समुचित विकास, प्रभावकारी उपयोग तथा दिगो व्यवस्थापनबाट देशको आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धि हासिल गर्ने र जल उत्पन्न प्रकोपबाट सिर्जित मानवीय, भौतिक तथा आर्थिक हानी नोक्सानीलाई उपयुक्त प्रविधिको माध्यमबाट जोखिम न्यूनीकरण गर्दै जाने।

१.४ लक्ष्य तथा ध्येय (Goal & Mission)

- » एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनको माध्यमबाट सन्तुलित, स्थिर तथा दिगो आर्थिक विकास हासिल गर्ने।
- » दिगो एवं भरपर्दो संरचनागत तथा गैर संरचनागत (Structural and Non-Structural) प्रविधि र जनचेतना अभिवृद्धि लगायतका कार्यहरू गरी जलाधार व्यवस्थापन तथा जल उत्पन्न प्रकोप न्यूनीकरण एवं व्यवस्थापनबाट आर्थिक सामाजिक हानि नोक्सानी न्यूनीकरण गर्ने।
- » जलस्रोत तथा सिँचाइ संरचनाहरूको उचित विकास, मर्मत संभार तथा व्यवस्थापन गरी कृषियोग्य भूमिमा बर्षे भरी दिगो एवं भरपर्दो सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराई कृषि उत्पादकत्व तथा उत्पादन वृद्धि गरी गरिबी निवारणमा टेवा पऱ्याउने।

१.५ उद्देश्य (Objective)

- » उपलब्ध जलस्रोतको समुचित उपयोग गर्न सिँचाइ गुरूयोजनाको मर्मलाई आत्मसाथ गर्दै सिँचाइ क्षेत्रको दिगो विकास एवं विस्तार गर्दै कृषि उत्पादकत्वको अभिवृद्धि गर्ने।
- » कृषि योग्य जमिनमा सिँचाइको विकास तथा विस्तार गरी वर्षेभरी भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने।
- » सिँचाइ तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका लागि निर्मित संरचनाहरूको समयमै उचित मर्मत संभार गरी दिगो र भरपर्दो बनाउने साथै प्रभावकारी जल व्यवस्थापन तथा आधुनिकीकरण गर्ने।
- » निर्माण सम्पन्न भइ सञ्चालनमा रहेका ठूला सिँचाइ प्रणालीहरूको दक्षता वृद्धि तथा उपभोक्ताहरूको क्षमता विकास गरी सिँचाइ सेवालाई दिगो, भरपर्दो र प्रभावकारी बनाउन सिँचाइ प्रणालीहरूको आंशिक वा पूर्ण रूपमा व्यवस्थापन हस्तान्तरण गर्दै जाने।

- » नदी तथा जलाधार व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त प्रविधिको विकास तथा प्रयोगमा आवश्यक संरचनागत तथा गैरसंरचनागत कार्य गरी जल उत्पन्न प्रकोपबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्ने साथै जोखिम रहित जग्गा उकास गर्ने ।
- » ठूला प्रकृतिका पहिरोहरूको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान र संरचनागत तथा गैरसंरचनागत कार्य गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने ।
- » सिँचाइ तथा जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका पूर्वाधार सम्बन्धी सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास तथा सुदृढीकरण गर्ने ।
- » सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप, पहिरो र जलाधारको विकास एवं व्यवस्थापनको लागि संस्थागत विकास, संगठनात्मक सुधार तथा यस क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- » जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई सम्बोधन गर्न जलवायु जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू अनुकुलन र अल्पीकरण (Adaptation and Mitigation) अवधारणालाई जलस्रोत तथा सिँचाइको विकास कार्यमा समावेश गर्दै सञ्चालन गर्ने ।

१.६ उद्देश्य प्राप्तीकोलागि अवलम्बन गरिने कार्यनीति र कार्यहरू

माथि उल्लेखित उद्देश्य प्राप्तीको लागि जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागले योजनाबद्ध, फलदायी एवं प्रभावकारी ढंगबाट निम्न अनुसार कार्यहरू गर्नेछ ।

- » ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयलाई जलस्रोत तथा सिँचाइ क्षेत्रको विकास, विस्तार तथा व्यवस्थापनको लागि आवश्यक नीति, नियम, ऐन, कानूनको मस्यौदा तयार गर्ने तथा अन्य विषयमा प्राविधिक सहयोग गर्ने र निर्माण गरेका नीतिहरूको कार्यान्वयन गर्ने/गराउने ।
- » बहुउद्देश्यीय, जलाशय एवं अन्तर जलाधार जल पथान्तरण आयोजना लगायतका ठूला प्रकृतिका सतह तथा भूमिगत तथा लिफ्ट सिँचाइ र जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको पहिचान, अध्ययन, गुरुयोजना तर्जुमा, निर्माण र व्यवस्थापन गर्ने ।
- » ठूला प्रकृतिका नदीहरूको नदी व्यवस्थापनको लागि नदी बेसिनको आधारमा बृहत एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन (Integrated Water Resources Management) को सिद्धान्त अनुरूप गुरुयोजना तथा रणनीति तर्जुमा गरी क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै जाने ।
- » जोखिमयुक्त ठूला प्रकृतिका पहिरो व्यवस्थापनको लागि एकीकृत व्यवस्थापन अन्तर्गत गुरुयोजना तथा रणनीति तर्जुमा गरी क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै जाने ।
- » राष्ट्रिय योजना आयोग, उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय लगायतका अन्य सम्बन्धित निकायहरूसँग समन्वय राखी जलस्रोत आयोजनाहरूको विकास गर्न आवधिक योजना तर्जुमा गरी वार्षिक कार्यक्रमको माध्यमबाट कार्यान्वयन गर्दै जाने ।

- » सिँचाइ विकास, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापनसंग सम्बद्ध कार्यहरूको लागि वार्षिक कार्यक्रम तथा वजेट तर्जुमा गर्ने, स्रोत र साधनको वाँडफाँड गर्ने र कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने, समीक्षा गर्ने, सुधारको लागि आवश्यक कारवाही गर्ने ।
- » वैकल्पिक उर्जा तथा आधुनिक प्रविधिको उपयोगबाट भूमिगत जल तथा टार सिँचाइहरूको विकास तथा विस्तार गर्ने गराउने ।
- » सिँचाइ प्रयोजनको लागि सम्भव भएसम्म सतह तथा भूमिगत जलस्रोतको संयोजनात्मक रूपमा उपयोग गर्ने गरी अध्ययन, अनुसन्धान, विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने ।
- » उपलब्ध जलस्रोतको अधिकतम उपयोगका लागि जलाधार गुरुयोजनालाई समेत मध्यनजर गरी सिँचाइ, नदी तथा जलाधार व्यवस्थापन र उत्पादन हुने जलविद्युत लगायत अन्य प्रयोगहरूको अध्ययन, अनुसन्धान तथा विकास गर्न प्राविधिक दक्षता अभिवृद्धि गर्ने ।
- » प्रदेश/ प्रदेश र संघ/ प्रदेशको साथै सम्बन्धित विभिन्न निकायहरूबीचमा जलस्रोत विकासको प्रवर्द्धन, सम्बर्द्धन, उपयोग र बाँडफाँडको विषयमा अध्ययन तथा प्राविधिक विश्लेषण गर्ने र प्रदेश/ प्रदेश को साथै संघ/प्रदेश तथा विभिन्न निकायहरूबीच हुनसक्ने संभावित विवाद समाधानको लागि अध्ययन गरी प्राविधिक, आर्थिक तथा सामाजिक आधारहरू तय गर्ने ।
- » संघीय संरचनामा जलस्रोतको विकासको लागि अन्तरप्रदेशीय तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको समझदारी तथा समन्वय गर्न गठन हुने विभिन्न संयुक्त समितिहरूमा आवश्यक प्राविधिक तथा जनशक्तिको सहयोग गर्ने ।
- » जलस्रोतको विकासको लागि द्विदेशीय तथा क्षेत्रिय समझदारी, समन्वय तथा सहकार्यको लागि गठित विभिन्न संयुक्त समितिहरूमा सहभागी हुने तथा निर्णयहरूको कार्यान्वयन गर्ने ।
- » जलस्रोत विकास सम्बन्धी सन्धि सम्झौताहरूको विषयमा प्राविधिक सहयोग (Technical Co-operation) पुऱ्याउनुको साथै सन्धि सम्झौताहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने/गराउने ।
- » आन्तरिक तथा वैदेशिक दातृ संघ संस्थाबाट सिँचाइ विकास, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको लागि आवश्यक पर्ने स्रोत साधन जुटाउन कार्ययोजना तयार गरी नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्ने ।
- » जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको मातहतमा रहेका कार्यालयहरू अन्तर्गत संचालित सम्पूर्ण कार्यहरूको प्रभावकारिता तथा गुणस्तर सुनिश्चितताको लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने र यसको लागि उपयुक्त कार्यविधिहरूको विकास गरी समय सापेक्ष अध्यावधिक गर्ने ।
- » सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको पहिचान, पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन, सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत डिजाइन, निर्माण, विकास तथा सञ्चालन व्यवस्थापन सम्बन्धी स्टैण्डर्ड्स, नर्म्स, कोड्स, क्राइटेरिया, म्यानुयल (Standards, Norms, Codes, Criteria, Manual) कार्यविधि आदि तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने तथा समय अनुरूप अद्यावधिक गर्दै जाने ।

- » सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्ति, उपभोक्ता र गैरसरकारी संघ संस्थाहरूको ज्ञान, सीप र संस्थागत कार्य दक्षतामा तालिम, अध्ययन, अनुसन्धान, सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक ज्ञानको माध्यमबाट अभिवृद्धि गर्ने ।
- » व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (MIS) को विकास गरी सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी समय सापेक्ष अद्यावधिक गरी सुव्यवस्थित गर्ने ।
- » सिँचाइ सुविधा प्राप्त क्षेत्रमा कृषि उत्पादन वढाउनको लागि सरोकारवाला उपभोक्ता, सरकारी/ गैरसरकारी/ निजी क्षेत्र एवं स्थानीय तहसँग आवश्यक परामर्श गरी सहकार्य र साझेदारी गर्ने ।

१.७ संगठनात्मक व्यवस्था

नेपाल सरकार, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय अन्तर्गत रहेको जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनिक ढाँचा अनुसार यस विभागमा नेपाल इन्जिनियरिङ्ग सेवाको राजपत्रांकित प्रथम श्रेणीका (समूहकृत नहुने) महानिर्देशक-१ रहेको छ। विभागका महानिर्देशक उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयको सचिव प्रति उत्तरदायी हुनेछ। विभागको सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापन गर्न नेपाल इन्जिनियरिङ्ग सेवाका विभिन्न समूह/ उपसमूहका राजपत्रांकित प्रथम श्रेणीका उप-महानिर्देशकहरूको नेतृत्व हुने गरी निम्न ५ वटा महाशाखाहरूको व्यवस्था गरिएको छ।

१. योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा
२. जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन महाशाखा
३. बहुउद्देश्यीय तथा सिँचाइ महाशाखा
४. भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखा
५. सिँचाइ व्यवस्थापन महाशाखा

उल्लेखित महाशाखाहरू अन्तर्गत विभिन्न विशिष्टिकृत १६ वटा शाखाहरूको व्यवस्था गरिएको छ। विभागका सबै महाशाखाहरू समान तहका रहने छन्। प्रशासन शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा तथा ऐन, कानून परामर्श शाखालाई सोझै महानिर्देशक अन्तर्गत राखिएको छ। विभाग अन्तर्गत देशका विभिन्न स्थानहरूमा ३ वटा यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यालयहरू, ८ वटा सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयहरू तथा विभिन्न संघीय कार्यक्रमहरू/आयोजनाका कार्यालयहरू रहेका छन्। उल्लेखित महाशाखाका मुख्य मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा

यस महाशाखा अन्तर्गत योजना, कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा, अध्ययन, डिजाइन तथा वातावरण शाखा र विकास सहायता तथा प्रादेशिक समन्वय शाखा गरी जम्मा ३ वटा

शाखाहरू रहेका छन्। यस महाशाखाका प्रमुख कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्।

- » जलस्रोत, सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन क्षेत्रको विकास तथा व्यवस्थापनको लागि आवश्यकता अनुसार उपयुक्त नीति, रणनीति, गुरुयोजना, नियम, ऐन र कानून तर्जुमा गर्ने गराउने कार्यमा आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने ।
- » विभाग अन्तर्गत सञ्चालन हुने राष्ट्रिय महत्वका तथा पहिचान भएका सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन, सम्भाव्यता अध्ययन तथा विस्तृत अध्ययन गर्ने गराउने र स्वीकृतिको लागि आवश्यक कार्य गर्ने । साथै यस सँग सम्बन्धित खरिद सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने ।
- » जलस्रोत, सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन, डिजाइन, लागत अनुमान सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने ।
- » वैदेशिक सहायता उपलब्ध गराउन तथा वैदेशिक सहायतामा सञ्चालन हुने आयोजनाको समन्वय गर्ने ।
- » जलस्रोत सम्बन्धी आयोजना/कार्यक्रमहरूको भौतिक, आर्थिक, सामाजिक एवं वातावरणीय अनुगमन तथा मूल्यांकनको प्रकृया एवं कार्यविधिहरूको विकास गर्ने ।
- » सम्बन्धित सबै महाशाखाहरू सँग समन्वय गरी प्राप्त बजेट सीमा तथा मार्ग निर्देशन अनुरूप कार्यक्रमहरू तयार गरी निर्णयार्थ पेश गर्ने, नियमित प्रगति विवरण तयार गर्ने, माथिल्लो निकायहरूमा पेश गर्ने तथा प्रगति समीक्षा बैठकको व्यवस्था गर्ने ।
- » विभागबाट सञ्चालन हुने आयोजनाहरू तथा कार्यक्रमहरूको सञ्चालनबाट वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभावहरूको न्यूनीकरणका उपायहरूको अध्ययन मूल्यांकन गर्ने तथा पेश हुन आएका प्रारम्भिक वातावरण परिक्षण तथा वातावरण प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनहरूको चेकजाँच गर्न लगाई आवश्यक सुझाव सहित स्वीकृतिका लागि सिफारिस गर्ने ।
- » विभिन्न निकाय, अन्तर प्रदेश, संघ र प्रदेशबीच जलस्रोत तथा सिँचाइ क्षेत्रको विकास एवं व्यवस्थापनको लागि आवश्यक समन्वय गर्ने ।
- » द्विदेशीय समिति तथा अन्तर प्रदेश समितिहरूको बैठक सञ्चालन गर्न तथा निर्णय कार्यान्वयन गर्न आवश्यक समन्वय गर्ने ।

जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन महाशाखा

यस महाशाखा अन्तर्गत नदी व्यवस्थापन शाखा, जलाधार व्यवस्थापन तथा प्रविधि विकास शाखा र आपतकालिन व्यवस्थापन शाखा गरी जम्मा ३ वटा शाखाहरू रहेका छन्। यस महाशाखाका प्रमुख कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

- » जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन, जलाधार व्यवस्थापन तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति निर्माण, निर्देशिका, कानून, नियमावली तर्जुमा गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।
- » अध्ययनको क्रममा रहेका विभाग अन्तर्गत सञ्चालन हुने जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको पहिचान गर्ने तथा थप अध्ययनको लागि आवश्यक राय सुझाव दिने ।
- » विभाग अन्तर्गत सञ्चालित जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तथा जलाधार व्यवस्थापन आयोजनाहरूको कार्य सम्पादन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने । आयोजनाहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण, रेखदेख गर्ने, आवश्यक निर्देशन दिने, गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने/ गराउने तथा अनुगमन प्रतिवेदन तयार गर्ने ।
- » जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यहरूका लागि सस्तो एवं उपयुक्त प्रविधिहरूको विकास गर्ने, सोको प्रचार प्रसार गर्ने तथा मातहतका आयोजनाहरूमा उक्त प्रविधिहरूको कार्यान्वयन गर्न लगाउने ।
- » जल उत्पन्न प्रकोप सम्बन्धी सूचना संकलन तथा भण्डारण सहित जनसमुदायलाई सूचित गर्ने, जनचेतना अभिवृद्धिका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने तथा आपतकालिन व्यवस्थापनका लागि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- » महाशाखा अन्तर्गतको सूचना तथा प्रगति विवरण समयमै योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखालाई उपलब्ध गराउने ।
- » प्रकोप व्यवस्थापनमा वैदेशिक सहयोगको लागि योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखासंग समन्वय गर्ने ।
- » आपतकालिन व्यवस्थापनको लागि कार्यान्वयन कार्यविधि तयार गर्ने, आवश्यक पूर्व तयारी गर्ने तथा यससंग सम्बन्धित अन्य निकायहरूसंग समन्वय गर्ने ।
- » जल तथा मौसम विज्ञान विभागसंग आवश्यक समन्वय गरी बिपद् व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित पूर्व तयारी र सूचना व्यवस्थापन एवं सम्प्रेषणको व्यवस्था मिलाउने ।

बहुउद्देश्यीय तथा सिँचाइ महाशाखा

यस महाशाखा अन्तर्गत अन्तर जलाधार तथा बहुउद्देश्यीय आयोजना शाखा, सिँचाइ शाखा, खरिद तथा सम्झौता व्यवस्थापन शाखा तथा यान्त्रिक व्यवस्थापन शाखा गरी जम्मा ४ वटा शाखाहरू रहेका छन् ।

यस महाशाखाका प्रमुख कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- » अन्तर जलाधार जल पथान्तरण, बहुउद्देश्यीय एवं ठूला सिँचाइ (लिफ्ट सिँचाइ समेत)

आयोजनाहरूको विकासको निमित्त आवश्यक नीति नियमको मस्यौदा तर्जुमा गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।

- » अध्ययनको क्रममा रहेका अन्तर जलाधार जल पथान्तरण, बहुउद्देश्यीय एवं ठूला सिँचाइ (लिफ्ट सिँचाइ समेत) आयोजनाहरूको लागि आवश्यक राय सुझाव दिने ।
- » अन्तर जलाधार जल पथान्तरण, बहुउद्देश्यीय एवं ठूला सिँचाइ आयोजनाहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण र रेखदेख गर्ने, आवश्यक निर्देशन दिने, गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने/गराउने ।
- » अन्तर जलाधार जल पथान्तरण, बहुउद्देश्यीय एवं ठूला सिँचाइ आयोजनाहरूको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन, डिजाइन, नक्सा, लागत अनुमान सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने ।
- » अन्तर जलाधार जल पथान्तरण, बहुउद्देश्यीय एवं ठूला सिँचाइ आयोजनाहरूमा हुने परामर्श सेवा तथा निर्माण कार्यको खरिद, म्याद थप, भेरिएसन सम्बन्धि कार्यहरू गर्ने ।
- » विभाग र मातहतका निकायबाट हुने सार्वजनिक खरिदको लागि आवश्यक पर्ने स्टैण्डर्ड डकुमेन्टहरू तयार गर्ने/गराउने एवं खरिद तथा सम्झौता व्यवस्थापन कार्यमा आवश्यक सहयोग तथा समन्वय गर्ने ।
- » सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयको निर्देशनहरूको पालना गर्ने, स्टैण्डर्ड डकुमेन्ट प्रयोग गर्ने व्यवस्था गर्ने तथा अन्य समन्वय गर्ने ।
- » यस महाशाखा अन्तर्गतको सूचना तथा प्रगति विवरण तयार गर्ने ।
- » विभाग अन्तर्गतको सम्पूर्ण मेशिनरी, सवारी साधनहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।
- » महाशाखा अन्तर्गतका शाखाहरूबीच समन्वय गर्ने/गराउने ।

भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखा

यस महाशाखा अन्तर्गत भूमिगत जल शाखा, भौगर्भिक अध्ययन शाखा र पहिरो व्यवस्थापन शाखा गरी जम्मा ३ वटा शाखाहरू रहेका छन् । यस महाशाखाका प्रमुख कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

- » भूमिगत जल सिँचाइ विकासको निमित्त आवश्यक नीति नियमको मस्यौदा तर्जुमा गर्ने गराउने तथा स्वीकृतिको लागि महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।
- » भूमिगत जल सिँचाइ आयोजनाहरू र पहिरो व्यवस्थापन आयोजनाहरूको पहिचान गर्ने, पहिचान प्रतिवेदन तयार गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।
- » भूमिगत जल सिँचाइ तथा पहिरो व्यवस्थापन आयोजनाहरूलाई डिजाइन, नक्शाङ्कन, लागत अनुमान तयारीको लागि आवश्यक सहयोग गर्ने तथा यस सम्बन्धी प्राप्त प्रतिवेदनहरूको चेकजाँच सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने ।

- » इन्जिनियरिङ्ग भौगर्भिक अध्ययन तथा जटिल प्रकृतिको पहिरो व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कार्यविधि तथा प्राविधिक म्यानुअल तयार गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।
- » विभिन्न जलस्रोत आयोजनाहरूको प्राविधिक प्रतिवेदनमा इन्जिनियरिङ्ग भौगर्भिक क्षेत्र तर्फको कार्य दिने ।
- » क्षेत्र निर्धारण तथा प्राप्त प्रतिवेदनमा चेकजाँच गरी राय सुझाव दिने ।
- » विभाग अन्तर्गत सञ्चालित भूमिगत सिँचाइ आयोजना तथा पहिरो व्यवस्थापन आयोजनाहरूको कार्य सम्पादन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने । आयोजनाहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण, रेखदेख गर्ने, आवश्यक निर्देशन दिने, गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने/गराउने तथा अनुगमन प्रतिवेदन योजना, कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखाको प्रयोजनको निम्ति उपलब्ध गराउने ।
- » विभाग अन्तर्गत सञ्चालन हुने वा भइरहेका अन्य आयोजनाहरूको स्वीकृत कार्यक्षेत्र भित्रको पहिरो व्यवस्थापनको लागि आवश्यकता अनुसार प्राविधिक सहयोग गर्ने ।
- » महाशाखा अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगति विवरण तयार गर्ने कार्यमा सहयोग गर्ने ।
- » भूमिगत जलको सन्तुलित उपयोग सम्बन्धी नीतिनियम, नर्म्स तयारीमा सहयोग पुऱ्याउने ।

सिँचाइ व्यवस्थापन महाशाखा

यस महाशाखा अन्तर्गत प्रणाली तथा जल व्यवस्थापन शाखा, संस्थागत विकास सामाजिक विकास तथा लैङ्गिक शाखा र सूचना तथा सम्पत्ति व्यवस्थापन शाखा गरी जम्मा ३ वटा शाखाहरू रहेका छन् । यस महाशाखाका प्रमुख कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- » निर्माण सम्पन्न भई व्यवस्थापनमा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरूको व्यवस्थापन तथा सुदृढीकरण कार्यका लागि जनशक्ति, बजेट आदिको व्यवस्था मिलाउने र खेत स्तर सम्म सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यको अनुगमन, मूल्याङ्कन गर्ने गराउने ।
- » खेत स्तर सम्म सिँचाइ व्यवस्थापनको लागि आवश्यक नीति, निर्देशिका, कानून, नियमावली तथा कार्यविधि तयार गरी महानिर्देशक समक्ष पेश गर्ने ।
- » सिँचाइको दिगो विकासका लागि निर्माण सम्पन्न भई व्यवस्थापनमा रहेका ठूला सिँचाइ प्रणालीहरूका जल उपभोक्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धि (संस्थागत विकास) का लागि आवश्यक तालिमको पहिचान, तालिम सामाग्रीहरूको विकास तथा तालिम सञ्चालन गर्ने/गराउने ।

- » निर्माण सम्पन्न भई व्यवस्थापनमा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरू पूर्णरूपमा अथवा आंशिक रूपमा उपयुक्त विधि अपनाई सम्बन्धित उपभोक्ता संस्थाहरूलाई व्यवस्थापन हस्तान्तरण सम्बन्धी कार्य गर्ने/ गराउने ।

१.८ आ.ब. २०८१/८२ सम्म विभाग अन्तर्गत रहेका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू

राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू

- » बबई सिँचाइ आयोजना, बर्दिया
- » सिक्टा सिँचाइ आयोजना, बाँके
- » रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना, कैलाली
- » भेरी बबइ डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना, सुर्खेत
- » महाकाली सिँचाइ आयोजना, कञ्चनपुर
- » सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना, सिन्धुली

केन्द्रीय आयोजनाहरू

- » सिँचाइ आधुनिकरण अभिवृद्धि आयोजना, ललितपुर
- » विपद् प्रभावित जलस्रोत तथा सिँचाइ पुनस्र्थापना आयोजना, ललितपुर
- » एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय
- » नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना, अर्घाखाँची
- » कालीगण्डकी - तीनाउ डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना, रुपन्देही
- » सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर
- » सिँचाइ संस्थागत विकास आयोजना, ललितपुर
- » नागमती बाँध आयोजना, गुहेश्वरी, काठमाडौँ
- » सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना, मोरङ
- » बागमती सिँचाइ आयोजना, सर्लाही
- » सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, गोरखा
- » सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, कास्की
- » बृहत् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना, दाङ
- » प्रगन्ना तथा बङ्कापथ सिँचाइ आयोजना, दाङ
- » भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना

- » एकीकृत कर्णाली सिँचाई विकास आयोजना, खलंगा, जाजरकोट
- » सिँचाई तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना पाटन, बैतडी
- » बागमती सुधार आयोजना, गुहेश्वरी (सिँचाई युनिट) ।

भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखासंग सम्बन्धित आयोजनाहरू

- » तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाई कार्यालय, ललितपुर
- » जोखिमयुक्त पहिरो व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर
- » नवीनतम यान्त्रिक सिँचाई आयोजना (MIIP)
- » चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाई आयोजना, चितवन
- » झापा भूमिगत जल सिँचाई आयोजना, झापा

नदी नियन्त्रण आयोजनाहरू

- » प्राथमिकता प्राप्त नदी वेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना, जावलाखेल
- » नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजना, चितवन
- » कोशी तथा बक्राहा नदी व्यवस्थापन आयोजना, मोरङ
- » खाँडो नदी व्यवस्थापन आयोजना, सप्तरी
- » कमला नदी व्यवस्थापन आयोजना, धनुषा
- » कर्णाली नदी व्यवस्थापन आयोजना, राजापुर, वर्दिया
- » जनताको तटबन्ध कार्यालय नं. १, झापा
- » जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, रुपन्देही
- » जनताको तटबन्ध कार्यालय नं. २, महोत्तरी
- » जनताको तटबन्ध कार्यालय नं. ६, दाङ
- » जनताको तटबन्ध कार्यालय नं. ३, सर्लाही
- » जनताको तटबन्ध कार्यालय नं. ७, कंचनपुर
- » त्रियुगा नदी व्यवस्थापन आयोजना, उदयपुर
- » बबई भादा औरही नदी व्यवस्थापन आयोजना, बर्दिया
- » बागमती तथा लाल वकैया नदी व्यवस्थापन आयोजना, सर्लाही

सिँचाई व्यवस्थापन कार्यालयहरू

- » प्रणाली तथा एकीकृत बाली, जल व्यवस्थान कार्यालय, ललितपुर
- » कोशी पम्प चन्द्रनहर सिँचाई व्यवस्थापन कार्यालय, सप्तरी

- » कमला सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, धनुषा
- » बागमती , मनुष्मारा, झाँझ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, सर्लाही
- » नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, पर्सा
- » नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, नवलपरासी
- » भैरहवा लुम्बिनी भुमिगत जल सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, रुपन्देही
- » राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, बर्दिया
- » महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, कंचनपुर

यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यालयहरू

- » यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यालय, विराटनगर
- » यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यालय, वीरगन्ज
- » यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यालय, नेपालगन्ज

नोट: जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको नयाँ साँगठनिक ढाँचा परिच्छेद ३ मा दिएको छ ।

नीतिगत व्यवस्था, सायांश

१. राष्ट्रिय सिँचाइ नीति, १०८०

कृषियोग्य भूमिमा वर्षेभरि भरपर्दो सिँचाइ सुविधाको विकास र विस्तार गरी कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी आर्थिक समृद्धि र सामाजिक रूपान्तरण गर्ने दीर्घकालिन सोच, देशमा उपलब्ध सिँचाइयोग्य कृषिभूमिमा वर्षेभरि भरपर्दो सिँचाइ सुविधाको विकास, विस्तार र व्यवस्थापन गरी कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गरेर आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने लक्ष्य तथा देहाय बमोजिमका ५ वटा उद्देश्य र सोही अनुरूप ११ वटा रणनीति सहित राष्ट्रिय सिँचाइ नीति, २०८० कार्यान्वयनमा आएको छ।

उद्देश्य

- » कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न उपलब्ध जलस्रोतको संरक्षण तथा अधिकतम उपयोग गरी सिँचाइ क्षेत्रको दिगो विकास एवं विस्तार गर्नु।
- » बहुउद्देश्यीय, जलाशययुक्त, अन्तर-जलाधार जल-पथान्तरणयुक्त, भूमिगत तथा नवीन प्रविधिमा आधारित सिँचाइ आयोजनाहरूलाई उच्च प्राथमिकता दिई विकास गर्नुका साथै सतहको तथा भूमिगत जलस्रोतको संयोजनात्मक उपयोगबाट वर्षेभरि भरपर्दो सिँचाइ सेवा पुऱ्याउनु।
- » सिँचाइ संरचनाको निर्माण, उचित मर्मत सम्भार र आधुनिकीकरण गरी प्रभावकारी जल व्यवस्थापन मार्फत पर्याप्त र विश्वसनीय सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउनु।
- » नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तह बीच आपसी समन्वय र सहकार्यका माध्यमबाट सिँचाइको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नुका साथै मुलुकका सबै क्षेत्रमा सिँचाइको सन्तुलित र समन्यायिक विकास गर्नु।
- » जलवायु परिवर्तनका विद्यमान प्रभावलाई प्रतिरोध गर्ने तथा जलवायु परिवर्तनको अनुकूलित हुने गरी सिँचाइ संरचनाहरूको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु।

रणनीतिहरू

- » सिँचाइ क्षेत्रको विकास गर्दा पानीको उपलब्धताका आधारमा स्रोतहरूको अधिकतम (Optimum) उपयोग गर्ने गरी नदी बेसिन योजना तथा दीर्घकालीन गुरुयोजना तयार गरी सम्भाव्यता र प्राथमिकताका आधारमा कार्यान्वयन गरिने । (उद्देश्य-१)
- » जलस्रोतका बहुउद्देश्यीय आयोजनाहरूको विद्युत-बिक्रीबाट तथा अन्य स्रोतबाट प्राप्त आयलाई सिँचाइ प्रणालीहरूको दिगो मर्मत सम्भार, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्न संस्थागत संयन्त्रको व्यवस्था गरिने । (उद्देश्य-१)
- » वर्षैभरि दिगो र भरपर्दो सिँचाइ सेवा पुऱ्याउन बहुउद्देश्यीय, जलाशययुक्त, अन्तर-जलाधार जल-पथान्तरण लगायतका जलस्रोत उपयोगका विभिन्न प्रविधिको अवलम्बन गरी आयोजनाहरूको विकास तथा व्यवस्थापन गर्न आन्तरिक साथै निजी क्षेत्रको समेत सहभागिता हुने गरी लगानीका वैकल्पिक मोडेलहरूको परिचालन गरिने । (उद्देश्य-२)
- » भूमिगत जलस्रोतको संरक्षणलाई जोड दिई सम्भाव्यताका आधारमा यसको उपयोग गरी सिँचाइको विकास तथा विस्तार गरिने । (उद्देश्य-२)
- » सिँचाइ प्रणालीको प्रभावकारी सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा मर्मत सम्भार गरी परिमाणका आधारमा (Volumetric Basis) सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराई प्रणालीको उचित मर्मत सम्भार गरी भरपर्दो सेवा दिन सिँचाइ सेवाशुल्क अनिवार्य गरिने । (उद्देश्य-३)
- » सिँचाइ विकासका प्रक्रियामा सामाजिक न्याय, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई आत्मसात् गरी सीमान्तकृत, गरिब तथा बहुसङ्ख्यक किसानहरूलाई सुविधा दिने गरी सिँचाइ तथा जलउपभोक्ता संस्थाको संस्थागत विकास गरिने । (उद्देश्य-३)
- » भरपर्दो सिँचाइ सुविधा प्राप्त क्षेत्रलाई विशेष सिञ्चित क्षेत्र घोषणा गरी उक्त सिञ्चित क्षेत्रभित्रको जग्गा खण्डीकरण गर्ने तथा गैरकृषि प्रयोजनमा प्रयोग गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गरी उक्त जग्गाको अन्य उपयोग गर्नुपूर्व अनुमति लिनुपर्ने व्यवस्था गरिने । (उद्देश्य-३)
- » नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहद्वारा आआफ्ना कार्यक्षेत्रमा पर्ने सिँचाइ आयोजनाको तर्जुमा, निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापन समन्वयात्मक ढङ्गबाट गरिने । (उद्देश्य-४)
- » सिँचाइ क्षेत्रमा गरिएका लगानीबाट अधिकतम प्रतिफल हासिल गर्न एकीकृत कार्यक्रम मार्फत कृषि विकासमा संलग्न सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गरी सिञ्चित क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गर्न विभिन्न प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू लागू गरिने । (उद्देश्य-४)
- » सिँचाइ क्षेत्रको एकीकृत सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन भएका योजनाहरूको विवरण संलग्न गरी एकीकृत विवरण तयार गरिने । (उद्देश्य-४)

- » जलवायु परिवर्तनका प्रभावलाई प्रतिरोध गर्ने तथा जलवायु परिवर्तनको अनुकूलित हुने गरी सिँचाइ संरचनाहरूको निर्माण गर्न दिगो तथा वातावरणमैत्री संरचनाको विकास गरिने र प्रविधि विकास तथा उपयुक्त कृषि प्रणालीको अवलम्बन गर्ने सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गरी विकास कार्यमा सम्बन्धित संघ-संस्थाहरूसँग साझेदारी गरिने । (उद्देश्य-५)

२. नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति, २०८०

नदी तथा जलाधार क्षेत्रको उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गरी जल उत्पन्न विपद्बाट सिर्जित जोखिम तथा हानीनोक्सानीलाई उपयुक्त प्रविधिका माध्यमबाट न्यूनीकरण गर्ने दीर्घकालीन सोच, नदी तथा जलाधार क्षेत्रको उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गरी जल उत्पन्न विपद्बाट सिर्जित जोखिम तथा हानीनोक्सानीलाई उपयुक्त प्रविधिका माध्यमबाट न्यूनीकरण गरी आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धिमा योगदान पुर्याउने लक्ष्य सहित देहाय बमोजिमका ५ वटा उद्देश्य र सोही अनुरूप ९ वटा रणनीति सहित नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति, २०८० जारी भएको छ ।

उद्देश्य

- » नदीको प्राकृतिक बहाव क्षेत्र सुरक्षित राखी पानीको गुणस्तर कायम गर्दै जैविक विविधता संरक्षण गर्न र नदीजन्य निर्माण सामग्रीको उपयुक्त उत्खनन गर्न तथा यसलाई सार्वजनिक सम्पत्तिको रूपमा नियमन, संरक्षण, उपयोग र व्यवस्थापन गर्नु ।
- » जल उत्पन्न विपद्हरूबाट हुने क्षतिलाई न्यूनीकरण गरी दिगो विकास गर्न संरचनागत तथा गैरसंरचनागत प्रविधिको प्रयोग तथा उचित नदी व्यवस्थापन गरी उकास जग्गाको संरक्षण र प्रभावकारी उपयोग गर्नु ।
- » नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन कार्यमा तीनै तहका सरकार तथा गैरसरकारी एवं सामुदायिक संस्था र निजी क्षेत्र समेतको जिम्मेवारीमा र कार्यक्षेत्र अनुरूपको समन्वयात्मक तथा जनसहभागितामूलक ढाँचामा कार्य गर्नु ।
- » नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन कार्यमा जलवायु परिवर्तनको असर समेत आँकलन गरी उपयुक्त प्रविधिको अवलम्बन गर्नु ।
- » जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको सुदृढीकरण तथा बहु-प्रकोपपूर्व सूचना प्रणालीको विकास एवं विस्तार गरी पूर्वतयारी, प्रतिकार्य एवं पुनर्स्थापनालाई प्रभावकारी बनाउनु ।

रणनीति

- » एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका सिद्धान्त अनुरूप नदी प्रणालीको उपयोग र संरक्षणको गुर्योजना तयार गरी यसको संरक्षण, व्यवस्थापन र नियमन गरिने। (उद्देश्य ८.१)
- » नदीजन्य सामग्रीको उपयोग तथा उत्खननका साथै नदीमा निर्माण गरिने संरचनाहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा नियमन गरिने। (उद्देश्य ८.१)
- » नदी व्यवस्थापन गुर्योजना तयार गरी सम्भाव्यता तथा प्राथमिकताका आधारमा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन कार्यहरू सञ्चालन गरिने तथा यसबाट प्राप्त हुने उकास जग्गाको समुचित उपयोग गरिने। (उद्देश्य ८.२)
- » नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरू सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच आपसी सहकार्य र साझेदारीमा विभिन्न निकायहरूबीच समन्वय तथा सामञ्जस्य कायम राखी गरिने। (उद्देश्य ८.३)
- » विपद् प्रभावित सरोकारवालाहरूका संलग्नतामा जनसहभागितामूलक पद्धतिको अवलम्बन गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन कार्यहरू गर्दा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कायम गरी गरिने। (उद्देश्य ८.३)
- » अन्तरदेशीय नदीको व्यवस्थापन गर्दा द्विपक्षीय लाभ हुने गरी गरिने तथा सीमाक्षेत्रमा हुने डुबान र कटानसम्बन्धी समस्याको समाधान गर्दा पारस्परिक हितका आधारमा गरिने। (उद्देश्य ८.३)
- » नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन कार्यको प्रभावकारिताका लागि वातावरणमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकुल नवीनतम प्रविधिको पहिचान, विकास तथा विस्तार गरी अनुसन्धान तथा विकासका कार्यलाई अगाडि बढाइने। (उद्देश्य ८.४)
- » नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन जोखिम क्षेत्रको वर्गीकरण तथा नक्साङ्कन गरी पूर्वसूचना प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गरिने। (उद्देश्य ८.५)
- » आपतकालीन अवस्थामा हुन सक्ने जनधनको क्षति न्यूनीकरणका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन तथा परिचालन गरी सूचनामा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्ने नीति लिइने। (उद्देश्य ८.५)

3. IRRIGATION MASTER PLAN, 2019 (Updated 2024)

1. The "agriculture, forestry and fishing" sector in Nepal provides employment to more than 60% of the national labour force. Still, it contributes only 24% to the

economy. Only, about 40% of the total arable area is partially or fully irrigated. The growing population requires increased food production in a context of decreasing agricultural workforce in rural areas and increasing urbanization.

2. Surface and groundwater endowments offer high potentials for increased land and water productivities through improved irrigation service, particularly by modernizing the infrastructure coupled with improved water management methods.
3. This Irrigation Mater Plan lays out a Plan for optimum irrigation related investments in various agro-ecological locations for next 25 years by the Government. Nepal has a total of 3,557,764 ha of agricultural land, of which 2,536,319 ha is suitable for irrigation as presented in Table 1.

Ecological Zone	Agriculture	Irrigatioy Area (Ha) Total		Total Suitability Area	IMP-1990
		S1-S3	S4		
Terai	1,592,504	1,495,939	3,237	1,499,176	1,338,000
Hills	1,564,133	187,068	649,549	836,617 3	68,000
Mountain	401,127	8,771	191,756	200,526	60,000
Total	3,557,764	1,691,778	844,541	2,536,319	1,766,000

4. This master plan has identified 5,673 surface and non-conventional irrigation systems with a combined command area of 941,472 ha that vary in terms of development stage, management mode, water source, agro-ecological zone and command area size. Out of the total area, 685,497 ha (73%) is in Terai, 205,195 ha (22%) in the hills, and 50,779 ha (5%) in the mountains. Thirty-two systems commanding about 400,618 ha, mostly in Terai, are jointly managed by the agency and the farmers. Systems managed by the farmer including non-conventional irrigation system account for 540,854 ha (57%) of the total command area under surface water irrigation systems. Terai accounts for 288,539 ha (31%) by area and 1,079 (20%) by number. They cover 252,315 ha (26.8%) of the command area in the hills and mountains as presented in Table 2.

Table 2: Irrigation Command areas under different Categories (Gross Ha)

Agroecol-ogical Zone	JMIS		FMIS		Non-onventional		Total	
	Number	Area (ha)	Number	Area (ha)	Number	Area (ha)	Number	Area (ha)
Tarai	27	396,958	890	285,292	189	3,247	1,106	685,497
Hill	5	3,660	3,012	194,326	637	7,209	3,654	205,195

Agroecological Zone	JMIS		FMIS		Non-ventional		Total	
	Number	Area (ha)	Number	Area (ha)	Number	Area (ha)	Number	Area (ha)
Mountain	–		700	48,421	213	2,358	913	50,779
Total	32	400,618	4,602	528,040	1,039	12,814	5673	941,472

5. The groundwater irrigation system contributes to about one third of the total irrigated area. A total of 152,766 shallow tubewells and 1,278 deep tubewells have contributed to irrigate a total area of 493,830 ha as shown in Table 3.

Table 3: Irrigation Command Area under Ground Water (Gross ha) Tubewell Types

Tubewell Types	Tarai		Hill		Number	Area (ha)
	Number	Area	Number	Area (ha)		
Shallow Tubewell	149,521	437,388	3,245	7,453	152,766	444,841
Deep Tubewell	1,250	48,489	28	500	1,278	48,989
Total	150,771	485,877	3,273	7,953	154,044	493,830

6. The cumulative total command area covered by irrigation infrastructure is about 1,435,302 ha, of which Terai covers about 81% of the total irrigated area as shown in Table 4. Similarly, the irrigated area in Hill and Mountains cover about 15% and 4% respectively.

Table 4: Total Area covered by Irrigation Infrastructure in Nepal (Gross ha)

SN	Ecological Region	JMIS	FMIS	Non-Conventional	GW-STW	GWDTW	Total
1	Terai	396,958	285,292	3,247	437,388	48,489	1,171,374
2	Hill	3,660	194,326	7,209	7,453	500	213,148
3	Mountain	-	48,421	2,358	-	-	50,779
	Total	400,618	528,040	12,814	444,841	48,989	1,435,302

7. In the last thirty years, it is estimated that a total 12 large irrigation development projects were initiated at a total cost of more than USD 800 million with a combined irrigated area of about 570,000 ha. The average development cost is USD 1,000 per ha. Irrigation development initiatives included both bringing new agricultural lands under irrigation as well as improving irrigation services within existing command areas, i.e. extensive and intensive irrigation development.

8. Following on the footsteps of past experience and practices, continued partial or full irrigation management transfers are foreseen to remain an integral part of this irrigation master Plan. Typically, the process encompasses formation for water users' association, rehabilitation and improvement of canals and control structures, and capacity building and support to the association. The systems under the community management would continue receiving occasional financial and technical assistance, for their operation and maintenance, including for capacity building, from several government or non-government agencies, national and international.
9. Building on the past Plans, the short term investment strategy continues focussing on: (i) management improvements in existing irrigation systems, (ii) development of groundwater irrigation in Terai, (iii) development of small and medium surface irrigation projects (rehabilitation and new) in Terai, (iv) development of small surface irrigation projects (rehabilitation and new) in Hill and Mountain, and (v) development of large irrigation project in Terai districts, both as single and multi-purpose projects. The longer term strategy continues focussing on the broader objectives of: (i) increasing production and benefits through improved agricultural and irrigation management, (ii) improving irrigation efficiency through improvements in institutions and management transfer, (iii) development of small and medium irrigation projects, and (iv) implementation of new large projects in Terai.
10. The last irrigation master Plan developed irrigation in about 200,000 ha, an achievement by 34%. Various strategy and policy documents were also developed including Water Resources Strategy (2002), National Water Plan (2005), etc. An increased attention has been given to cope with climate change in the planning and management of the water resources and irrigation. For improved irrigation management, (i) management of several small projects covering 11,600 ha and 15,500 ha of Hill/Mountain and Terai respectively were transferred to Water User Groups; (ii) assistance was extended to various farmers' systems covering 50,000 ha and 140,000 ha in Hill/Mountain and Terai systems respectively; and (iii) many large projects were commenced.
11. Historically, expansion rate in irrigation area since 2000 to present has been only by about 40%, on average of about 3% and 30,000 ha per annum. To expand irrigation from the present 1.4 million ha to all suitable agricultural land during the period 2019-2044 would require an annual rate of expansion of about 50,000 ha per annum. Prevailing performances of irrigation systems indicate that improving irrigation service (adequate, timely and reliable irrigation) would need increased attention compared to expansion in command areas.

12. Existing legal and policy frameworks for water resources with amendments would continue guiding the development and management of water resources and irrigation. Additional legislative instruments would continue to develop encompassing water resources, irrigation, land use, groundwater, water-induced disaster, climate change adaptation, protection of biodiversity, environment conservation, river basin Planning and management, integrated and multi-purpose projects, allocation and protection of water entitlements, equitable water distribution, gender balance, water use conflict management, water tariffs and cost recovery, and protection of biodiversity and the environment.
13. The guiding principles of these legislations include those of Integrated Water Resource Management, river-basin management, public-private partnership, financial sustainability, sustainability of operation and maintenance of irrigation systems, sustainable groundwater use, watershed protection, climate change adaptation, etc. Synergy and coordination among natural resources related federal ministries, provincial and local governments, with clear roles and responsibilities, would need to be achieved.
14. Aligning itself with the Agriculture Development Strategy (2015-2035), this Plan conforms to the targets of average annual growth rate of 5% from the present 2.3% for the agricultural sector, increased land productivity to USD 5,000 per ha from the current USD 1,600, and reduced rural poverty from 27% to 10% by the year 2035.
15. In line with the new constitution, irrigation sector envisages a framework that separately engages all three tiers of government in Planning, execution, and monitoring irrigation related activities. This would require organizational and legislative adaptation along with restructuring as required. To make it possible, several important laws and policies have been introduced, and more to be formulated or refined, including for revenue generation and resource allocation. This also calls for substantial capacity development, specifically at province and local government levels.
16. According to the constitution, federal government would manage international treaties or agreements, extradition, mutual legal assistance, international borders, and transboundary Rivers and would make policies relating to conservation and multiple uses of water resources, based on river basin planning concepts encompassing multi-purpose storage reservoirs, water allocation, licensing, and river management with navigation and non-consumptive uses. Additionally, the federal level government would oversee the 'large' projects, projects extending beyond one province, and projects of national pride. The provincial government

would look after the 'medium' projects. All 'small' projects will fall under the jurisdiction of local government. Provincial governments will look after irrigation projects covering geographic areas of the province exclusively and also coordinate irrigation projects covering more than one local government's jurisdiction. Nevertheless, mechanisms are needed to enable both local governments and provincial governments to coordinate on inter-provincial and inter-local governmental projects.

17. The master plan highlights the need of establishment of River Basin Offices in different river basins to implement the River Basin Plan which is under preparation by Water and Energy Commission Secretariat for optimum utilisation of the available water resources in the country.
18. For sustainable irrigation management and to reduce the burden of operation and management cost to the government, the master plan proposes Irrigation service fee to be collected by respective levels of the government, or by the water users association in management transferred systems, upon verification of the service rendered. Requests for various supports solicited by the irrigation schemes from the local/provincial/federal governments may be tied to the irrigation service fee collection efficiency.
19. The estimated annual surface water volume is 172,900 Mm³ (80% reliable flow) and the annual groundwater volume is estimated at 13,215 Mm³ as presented in Table 5, which could irrigate 6.9 million ha, way more than the potential irrigable land at 2.5 million ha. Unfortunately, the dry season potential of available surface water is only 0.75 million ha, less than the available irrigable potential. To achieve the full potential, storage dams are required, or the use of groundwater is to be mobilised.

Table 5: Water Resource Assessment

Basin	Karnali	Narayani	Koshi	Total
Surface Water Resources (Mm ³)	60,000	57,600	55,300	172,900
Ground Water Resources (Mm ³)	3,368	2,864	6,983	13,215

20. Key approaches considered in this plan focus on increasing year-round irrigation across the country, particularly in Terai and to develop new irrigated areas in the remaining potential irrigable areas. These include (i) Rehabilitation and modernisation of existing infrastructure with the objective of management transfer

to user groups, provincial and local government agencies and, where appropriate, to the private sector (ii) development of new gravity systems, and non-conventional irrigation through electric and solar pumping wherever suitable in hills and mountains (iii) Development of groundwater irrigation systems in Terai and valleys (iv) Development of large scale multi-purpose and inter-basin transfer projects In this context significantly increased investments are planned for interbasin transfers, groundwater development. Development of groundwater has been given priority over the development of surface water alone, except in multi-purpose projects. During the economic analysis it was seen that Terai offers the highest likely returns to irrigation investment, followed by western and eastern hills, and the mountain, being the lowest. 21. National goals for the irrigation subsector include: (i) near full (90%) development of irrigable lands, (ii) increasing cropping intensity to 200% or more, (iii) full management transfer (of agency managed systems), (iv) increasing system efficiency to more than 50%, and (v) increasing irrigation service fee collection to 75%. This plan modifies the targets for improving cropping intensities from the present of 132% to 182% by 2025, 205% in 2030 and finally reach 230% in 2045. It includes (i) intensification of existing irrigated lands (approx. 0.99 million ha), with increased cropping intensities, modernised infrastructure, improved operation and management; and (ii) expansion of irrigated lands (approx. 1.275 million ha) through the development of both surface water and groundwater, and on-farm development. 22. The plan aims to provide irrigation in 100% of all Terai irrigable lands, 1.499 million ha. In Hills and Mountains, 566,000 ha has been identified for further development either by pumping or gravity-fed. At the end of the period of this Master plan (year 2044), there will be still 271,500 million ha unirrigated. The details of existing irrigated area and irrigation development option is presented in Table 6.

Table 6: Development Option

SN	Land Use (ha)	Terai	Hill	Mountain	Total
A. Existing Agriculture land and Potential Irrigable Land (net ha)					
1	Total Agriculture Land	1,592,504	1,564,133	401,127	3,557,764
2	Potentially Irrigable Land	1,499,176	836,617	200,526	2,536,319
B. Existing Irrigated Land (Gross)					
1	Surface Water system	682,250	197,986	48,422	928,658
2	Non-Conventional System	3,247	7,209	2,358	12,814
3	Groundwater Irrigation	485,877	7,953		493,830

SN	Land Use (ha)	Terai	Hill	Mountain	Total
	Total	1,171,374	213,148	50,780	1,435,302

C. Existing Irrigated Land (Net)

1	Surface Water system	511,688	148,490	36,317	696,494
2	Non-Conventional System	2,435	5,407	1,769	9,611
3	Groundwater Irrigation	364,408	5,965		370,373
	Total	878,531	159,861	38,085	1,076,477

D. Development Option (Net)

1	Improved Surface Water supply (Existing Systems)	341,500			341,500
2	Modernization of Surface Irrigation System (Existing Systems)	170,000	156,000	38,250	364,250
3	Modernization of Groundwater Irrigation System (Existing Systems)	278,500	6,000		284,500
4	Surface Water Supply from ongoing large irrigation systems (ongoing construction)	86,000			86,000
5	New Surface Water Supply (New construction)	305,000			305,000
6	New Groundwater Supply (New construction)	318,000			318,000
7	Gravity in Hill/Mountain (New construction)		33,700	64,400	98,100
8	Pump/Tank/ Solar in Hill/ Mountain (New construction)		387,900	80,000	467,900
	Total	1,499,000	583,600	182,650	2,265,250
	Remaining Unirrigated		53,400	18,350	271,750
	Total Irrigable Area	1,499,000	37,000	201,000	2,537,000

23. Several multi-purpose large surface water projects have been identified and assessed, namely: Bheri-Babai Diversion Multipurpose Project; Karnali Diversion Project; MadiDang Diversion Project; Naumure Dam: Rapti-Kapilbastu Diversion Project; KaligandakiTinaw Diversion Project; Kaligandaki Nawalparasi Diversion Project; Trishuli Shaktikhor Diversion Project; Sunkoshi Diversion Project; Tamor

Morang Diversion Project; Kankai Multipurpose Project; Chatara Barrage Project; Seti-Pandul Diversion Project; Seti Diversion project; etc. Seven priority project have been recommended for implementation and the total command area for all projects is about 855,000 ha, of which about 405,000 ha are under existing surface water irrigation systems and 305,000 ha is regarded as new irrigation. The maximum potentially coverable area by these projects would be about 705,000 ha. However, not all projects are economically feasible, and the proposed priority projects cover only 305,000 ha.

24. The proposed priority projects, in sequence of their relative rankings, are: (i) Tamor Morang 2 (Chisang); (ii) Sunkoshi Marin & Sunkoshi Kamala SunKoshi 3 HPP; (iii) Kaligandaki-Tinau Rupandehi 2, Andikola; (iv) Naumure Dam, Rapti; (v) Kapilbastu Diversion; (vi) Karnali Transfer to Kailali Irrigation; (vii) Bheri-Babai Transfer + Nalsingad Dam; and (viii) Chatara Barrage as listed in Table 6. The total estimated capital investment for these major priority projects is USD 9,823 million over the 25-year period. The selected projects for implementation are presented in Table 7.

Table 7: Selected Projects for Implementation

Scenario	Projects	Score	NPV (M NPV)	IRR %	New Irrigation Area (ha)	Rehab Irrigation Area	Irrigation & HP Cost (M NPR/ha)
E6	Tamor Morang 2 (Chisang)	113	120,963	14.3%	43,743	70,000	889.3
E4	Sunkoshi Marin & Sunkoshi Kamala SunKoshi 3 HPP	108	182,652	15.3%	171,500	169,889	2875.7
C2	Kaligandaki-Tinau transfer for full irrigation in Rupandehi2, Andikola	88	151,100	16.5%	0	52,455	981.2

Scenario	Projects	Score	NPV (M NPR)	IRR %	New Irrigation Area (ha)	Rehab Irrigation Area	Irrigation & HP Cost (M NPR/ha)
W6	Naumure Dam, Rapti Kapilbastu Diversion	59	36,550	11.4%	36,030	15,226	625.3
W4	Karnali Transfer to Kailali Irrigation	50	30,952	13.8%	32,996	7,632	644.1
W2	Bheri-Babai Transfer + Nalsingad Dam	48	41,974	16.7%	2,644	42,467	505.9
E8	Chatara Barrage	45	3,308	10.6%	18,489	47,993	279.9

25. An alternative to multi-purpose projects and large-scale surface irrigation schemes, is groundwater development.
26. For improving the irrigation service level, the plan proposes to rehabilitate about 50% of the existing farmer systems and partial or full management transfer of all agency-managed surface systems at an estimated cost of about USD 1,069 million. The plan further proposes to promote land levelling of individual's lands in irrigation systems together with support for land consolidation and infrastructure development for water augmentation and asset management planning.
27. Research and development, including technology adaptation, would form an integral part of the Plan covering four priority areas: irrigation and agriculture practices; construction technology, irrigation management, social development in irrigation, and water resources and watershed management.
28. Over 25 years, the estimated capital cost for a total of 318,000 ha groundwater projects is USD 997 million as presented in Table 8. The same for projects proposed in hills and mountains is USD 1,583 million; for program related to irrigation management and modernisation USD 1,069 million; for projects related to multi-purpose and diversion will require USD 9823 million; giving a total outlay of USD 13,472 million. Based on estimated incremental change in cropped area required between 2019 and 2024, and between 2025 and 2029, about 558,500 ha and 538,500

ha will be developed respectively. Similarly, by 2044 from 2030, the total area covered will be 994,500 ha.

Table 8: Irrigation Development Plan

SN	Project	Short Term (2019-24)		Medium Term (2025-29)		Long Term (2030-44)	
		Area (ha)	Cost (USD Mil)	Area (ha)	Cost (USD Mil)	Area (ha)	Cost (USD Mil)
1.	Multipurpose and Reservoir Projects	215,000	1,145	248,500	2,282	248,000	6,396
2.	Groundwater and Pumping	80,000	249	138,000	343	140,000	405
3.	Hill Gravity and Pumping	111,500	401			454,500	1,182
4.	Irrigation Management Modernisation and Rehabilitation Term	152,000	222.7	152,000	222.7	152,000	623.5
Total		558,500	2,018	538,500	2,848	994,500	8,607

29. Finally, this Plan covers a 25-year span with multiple national projects costing billions of dollars. To maximise the benefits, a comprehensive monitoring and evaluation Plan has been proposed together with annual reporting on performance indicators such as: modernised area, efficiency, cropping intensity, equity, land and water productivity and management funding.

४. सोहौँ योजनामा जलस्रोत तथा सिँचाइ (२०८१/८२ - २०८७/८६)

सिँचाइ गुरुयोजना अनुरूप ठूला तथा बृहत सिँचाइ आयोजनाहरूमा भइरहेको विकास, सिँचाइ प्रणालीको पुनर्स्थापना तथा मर्मत संभार र नयाँ प्रविधिमा आधारित सिँचाइ प्रणालीको माध्यमबाट सिञ्चित क्षेत्रको बिस्तार नदी बेसिन डाइभर्सन आयोजनाहरूको निर्माणबाट बाह्र महिना सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्यको साथ कार्य भइरहेको बिद्यमान अवस्था रहेको छ।

कुल २६ लाख ४१ हेक्टर खेती गरिएको जमिन मध्ये २२ लाख ६५ हजार हेक्टर सिँचाइ योग्य जमिन रहेको र पध्ना योजनाको अन्त्य सम्म (आ.व.२०८०/८१) सतह सिँचाइबाट १० लाख २८ हजार १ सय हेक्टरमा भूमिगत सिँचाइबाट ५ लाख ३७ हजार ३ सय ४४ हेक्टर र लिफ्टबाट ३ हजार ५ सय ३८ हेक्टर तथा जलाशय तर्फ ५० हेक्टर गरी कुल १५ लाख ६९ हजार ३२ हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा पुगेको छ भने सोही योजनाको अन्त्य सम्म (आ.व. २०८५-८६) सतह सिँचाइबाट ११ लाख २२ हजार ७ सय ३५ हेक्टर, भूमिगतबाट ६ लाख ४३ हजार १ सय ५४ हेक्टर, लिफ्टबाट २७ हजार १ सय १९ हेक्टर गरी जम्मा १८ लाख ९३ हजार ८ हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको छ। विस्तृतिकरण तलको तालिकामा रहेको छ।

जलस्रोत तथा सिँचाइ

क्र.स.	सुचक	एकाइ	आ.व. २०७९-८० को अवस्था	आ.व. ८५-८६ को लक्ष्य
१	तटबन्ध निर्माण	किमी	१३६४	१६६५
२	जग्गा उकास	हेक्टर	१२७८५	१३७९५
३	पहिरो व्यवस्थापन कार्य	वटा	४४	६४
४	सदरमुकाम तथा सम्पदा संरक्षण कार्य	वटा	४	९
५	सतह सिँचाइबाट सिंचित हुने क्षेत्रफल	हेक्टर	१०२२७३५	११२२७३५
६	भूमिगत सिँचाइबाट सिंचित हुने क्षेत्रफल	हेक्टर	५३०६५४	६४३१५४
७	लिफ्ट तथा जलाशय सिँचाइबाट सिंचित हुने क्षेत्रफल	हेक्टर	२११९	२७११९
८	वर्ष भरी सिँचाइ सुविधा पुगेको क्षेत्रफल	प्रतिशत	२५	५०

यो लक्ष्य हासिल गर्नको लागि नदी बेसिन योजना र जलस्रोतको क्षेत्रगत गुरुयोजनामा आधारित जलस्रोतका योजनाको विकास र विस्तार गर्ने, जलवायु परिवर्तनबाट जलस्रोत क्षेत्रमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावको अवस्थामा पानीको प्रयाप्त एवम् दिगो रूपमा उपलब्धता कायम राख्ने, कृषियोग्य भूमिमा वर्षैभरि आवश्यक सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने, कृषि र सिँचाइमा भडरहेको लगानीको अपेक्षित प्रतिफल हासिल गर्ने, सिँचाइ आयोजनाहरू तोकिएको समय र लागतमा सम्पन्न गर्ने, जलस्रोतको समुचित व्यवस्थापन र विकास तथा जलस्रोतको गुणस्तर

संरक्षणका लागि संघ, प्रदेश, र स्थानीय तहको समन्वय, सहकार्य तथा साझेदारीको अविवृद्धि गर्ने जस्ता रणनीतिहरू राखिएको छ।

जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन तर्फ प्राकृतिक प्रकोपबाट तराई तथा भित्री मधेशका बस्तीहरू बाढी तथा डुवानको जोखिम र पहाडी क्षेत्रमा पहिरोको जोखिमको सम्बोधन गर्ने, नदी ताल तलैया जस्ता जलाशयहरू र भूमिगत जलस्रोतको समेत संरक्षणको लागि स्पष्ट रूपमा कानूनले तोकेको (कस्टोडियन) को व्यवस्था गर्ने, नदी किनाराको संरक्षण, रेखाङ्कन गरी जोनिङ गर्नुका साथै जोखिमयुक्त स्थानको पहिचान गरी त्यसको उचित व्यवस्थापन गर्ने, उकास भएको जमिनको समुचित उपयोग गर्ने, नदीको वर्गीकरण गरी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच नदीको व्यवस्थापनको क्षेत्राधिकार बाँडफाँड र समन्वय गर्ने, द्विपक्षीय लाभ हुने गरी अन्तरदेशीय नदी व्यवस्थापन र उपयोग गर्ने जस्ता रणनीतिहरू रहेका छन्। त्यसैगरी जल कुटनीति मार्फत राष्ट्रिय हित अनुकूल हुने गरी उपल्लो तथा तल्लो तटीय लाभको आधारमा लागत साझेदारीको अवधारणा अनुरूप बहुउद्देश्यीय तथा जलाशय युक्त आयोजनाहरूको विकासमा छिमेकी राष्ट्रहरूसँग सहकार्य गर्ने, सतह सिँचाइका सम्भावना नभएका क्षेत्रहरू मध्ये तराई मधेश क्षेत्रका कृषियोग्य टारहरूमा लिफ्ट, पानी संचय पोखरी र साना तथा मझौला जलाशय निर्माण गरी नवीनतम यान्त्रीक प्रविधिको उपयोग मार्फत सिँचाइ गर्ने, नदीलाई प्राकृतिक, सांस्कृतिक, पर्यटन र सम्पदाको रूपमा संरक्षण र उपयोग गर्ने, नदी व्यवस्थापन सम्बन्धी कानून जारी गरी कार्यान्वयन गर्ने, नदीको गेग्रान व्यवस्थापन योजना, उत्खनन मापदण्ड, नदीको बहाव क्षेत्र निर्धारण र नवीनतम् प्रविधिको उपयोग मार्फत नदीको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, पुरातात्विक र सांस्कृतिक जलाधारको संरक्षण गर्दै जलस्रोतको बहुउपयोग गर्ने, सिँचाइ गुरुयोजनाले पहिचान गरेका सिँचाइ प्रणालीहरूको अध्ययन, निर्माण र स्तरोन्नति गर्ने, सिञ्चित क्षेत्र विस्तारका लागि सतह सिँचाइ, भूमिगत सिँचाइ र लिफ्ट सिँचाइका आयोजनालाई रूपान्तरकारी कार्यक्रमको रूपमा सञ्चालन गर्ने जस्ता योजनाहरू प्राथमिकतामा राखिएका छन्।

परिच्छेद

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनिक ढाँचा, २०८१

३.१ जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनिक ढाँचा

मिति २०८१ चैत्र ५ मा मन्त्रीपरिषद्बाट जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सांगठनीक ढाँचा २०८१ कार्यान्वयनमा आएको छ। ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय अन्तर्गत जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग रहेको यस विभागको सांगठनिक संरचनामा ५ वटा महाशाखा रहेको छ। योजना कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा, बहुउद्देश्य तथा सिँचाइ महाशाखा, नदी तथा जलउत्पन्न विपद् व्यवस्थापन महाशाखा, भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखा र सिँचाइ व्यवस्थापन महाशाखा। योजना कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा अन्तर्गत योजना कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा, अध्ययन तथा डिजाइन शाखा, विकास सहायता तथा प्रादेशिक समन्वय शाखा र जलवायु परिवर्तन तथा वातावरण शाखा रहेका छन्। बहुउद्देश्यीय तथा सिँचाइ महाशाखा अन्तर्गत अन्तर जलाधार तथा बहुउद्देश्यीय आयोजना शाखा, सिँचाइ तथा बाँध शाखा, खरिद तथा सम्झौता व्यवस्थापन शाखा र यान्त्रिक व्यवस्थापन शाखा रहेका छन्। नदी तथा जलउत्पन्न विपद् व्यवस्थापन महाशाखा अन्तर्गत नदी व्यवस्थापन शाखा, जलाधार व्यवस्थापन शाखा र आपतकालिन व्यवस्थापन शाखा रहेका छन्। भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखा अन्तर्गत भूमिगत जल शाखा, भौगर्भिक अध्ययन शाखा र पहिरो व्यवस्थापन शाखा रहेका छन्। सिँचाइ व्यवस्थापन महाशाखा अन्तर्गत प्रणाली व्यवस्थापन तथा मर्मत संभार शाखा, सूचना प्रणाली शाखा र सामाजिक विकास, संस्थागत विकास तथा लैंगिक शाखा रहेका छन्। विभागको महानिर्देशक मातहत रहने गरी प्रशासन शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा र कानून शाखा रहेका छन्। जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग मातहत रहने गरी आयोजना कार्यान्वयन समूह (आ.का.स) र आयोजना व्यवस्थापन समूह (आ.व्य.स.) रहेका छन्। यस विभाग मातहत रहने गरी यान्त्रिक कार्यालय, मोरङ, यान्त्रिक कार्यालय, पर्सा र यान्त्रिक कार्यालय, बाँके रहेका छन्। तीन वटै यान्त्रिक कार्यालय संगठन संरचनामा

मेशिनरी औजार नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन शाखा, मेशिनरी पम्प तथा पम्पीङ औजार मर्मत संभार शाखा, प्रशासन शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा रहेका छन्।

जलस्रोत तथा सिँचाइको साविक संरचनामा देखिएका कमी कमजोरीलाई हटाई सबै क्षेत्र र भेगमा जलस्रोत र सिँचाइको पहुँच पुऱ्याउने हिसावले हाल तपसिल बमोजिमको संगठन कार्यान्वयनमा आएको छ।

तपसिल

विगतमा रहेका		हाल कार्यान्वयनमा आएका	
विभाग	१	विभाग	१
राष्ट्रिय गौरवको आयोजना	६	राष्ट्रिय गौरवको आयोजना	६
नदी व्यवस्थापन आयोजना	१३	नदी व्यवस्थापन आयोजना	०
जनताको तटबन्ध कार्यक्रम आयोजना	६	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम आयोजना	०
सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	०	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	२०
सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	८	सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	७
भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना (संयोजनात्मक जल सिँचाइ आयोजना)	२	भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना	४
यान्त्रिक कार्यालय	३	यान्त्रिक कार्यालय	३
विभिन्न आयोजनाहरू	२१	विभिन्न आयोजनाहरू	२१
जम्मा संगठन सख्या	६०	जम्मा संगठन सख्या	६०

३.२ नयाँ संगठन संरचना अनुसारका कार्यालय तथा आ.व. २०८२/८३ को विनियोजित बजेट

आयोजना/कार्यालयहरूमा विभाग-१, राष्ट्रिय गौरवका आयोजना-६, सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना-२०, सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय- ७, भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना- ४, यान्त्रिक कार्यालय- ३, विभिन्न आयोजनाहरू- १९ गरी जम्मा ६० वटा रहेका छन्। जसको कार्यक्षेत्र र आ.व. २०८२/८३ को लागि विनियोजित बजेट निम्नानुसार रहेको छ।

जलस्रोत तथा विभाग

सि.नं.	कार्यालय	जिल्ला कार्यक्षेत्र	आ.व. २०८२-८३ बजेट (लाख)
१	जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, ललितपुर	ललितपुर	११७७

राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू

सि.नं.	कार्यालय	जिल्ला	आ.व. २०८२-८३ बजेट (लाख)
१	बबई सिँचाइ आयोजना	बर्दिया	१८२७७
२	महाकाली सिँचाइ आयोजना (तेश्रो)	कंचनपुर	२००००
३	सिक्टा सिँचाइ आयोजना	बाँके	१५७४५
४	रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना	कैलाली	२३३१६
५	भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	सुर्खेत	२०६५२
६	सुनकोशी-मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	सिन्धुली	२३०७९

साविकमा सञ्चालनमा रहेका नदी व्यवस्थापन आयोजना तथा जनताको तटबन्ध कार्यक्रमहरू प्रायः तराई क्षेत्र केन्द्रित रही नदी व्यवस्थापनमा सीमित रहेका थिए। ती आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गर्दै तराई र पहाड दुवै क्षेत्रका साथै समग्र जलस्रोत र नदी व्यवस्थापन (सतह, लिफ्ट सिँचाइ, नदी नियन्त्रण, पहिरो व्यवस्थापन) लाई समेट्ने उद्देश्यले २० वटा सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालयहरू स्थापना गरिएका छन् भने आ.व. २०८२/८३ देखि बजेट विनियोजन भइ सञ्चालनमा आएका छन्। जसको कार्यक्षेत्र र विनियोजित बजेट निम्नानुसार रहेको छ।

सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना

सि. नं	आयोजना	कार्यक्षेत्र	गाभिएको	बजेट (लाख)
१	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, गैँडे, झापा	झापा, इलाम, पाँचथर र ताप्लेजुङ्ग जिल्ला तथा बिर्गि, कन्काइ, रतुवा, मावा, कमल, मेची, काबेली र हेवा नदी	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का.नं. १, गैँडे, झापालाई रुपान्तरण गर्ने	२२५९

सि. नं	आयोजना	कार्यक्षेत्र	गाभिएकी	बजेट (लाख)
२	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, चैनपुर, संखुवासभा	धनकुटा, संखुवासभा, तेह्रथुम र भोजपुर, जिल्ला तथा सभाखोला, अरुण, बरुण, तमोर नदी	त्रियुगा नदी व्यवस्थापन आयोजना, उदयपुरलाई रुपान्तरण गरी	
३	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, विराटनगर, मोरङ	सुनसरी, मोरङ र उदयपुर जिल्ला तथा कोशी, बक्राह र त्रियुगा नदी	कोशी तथा बक्राह नदी व्यवस्थापन आयोजना, मोरङलाई रुपान्तरण गर्ने र त्रियुगा नदी व्यवस्थापन कार्यालयले गर्दै आएको कार्य समेत गर्ने	२९८३
४	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, हर्कपुर, ओखलढुङ्गा	ओखलढुंगा, सोलुखुम्बु, खोटाङ जिल्ला तथा लिखु, दूधकोशी र हुङ्गुखोला	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, महोत्तरीलाई रुपान्तरण गरी	३१४.५
५	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, राजबिराज, सप्तरी	सप्तरी र सिराहा जिल्ला तथा खाँडो, महुली र बलान नदी	खाँडो नदी व्यवस्थापन आयोजना, सप्तरीलाई रुपान्तरण गरी	९५९
६	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, जनकपुर, धनुषा	धनुषा र महोत्तरी जिल्ला तथा रातो, कमला, औराही, मरहा नदी	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का.नं. २, जलेश्वर, महोत्तरीले गर्दै आएको कार्यमा रातो नदी समेत थप गर्ने	१२५९
७	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, चन्द्रपुर, रौतहट	सर्लाही, रौतहट, बारा र पर्सा जिल्ला तथा बाँके, लखनदेही, सिम, बागमती र लाल बकैया नदी	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का.नं. ३, हरिपुर, सर्लाहीले गर्दै आएको काममा बागमती तथा लाल बकैया नदी समेत थप गर्ने	९५९
८	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, मन्थली, रामेछाप	सिन्धुली, रामेछाप, दोलखा जिल्ला तथा सुनकोशी, इन्द्रावती, तामाकोशी, खिम्ती, बागमती, मरिन र कमला नदी	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, सर्लाहीलाई रुपान्तरण गरी	५५९

सि. नं	आयोजना	कार्यक्षेत्र	गाभिएको	बजेट (लाख)
९	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, भरतपुर, चितवन	धादिङ, चितवन, मकवानपुर र नवलपरासी (पूर्व) जिल्ला तथा नारायणी, पूर्वी राप्ती, त्रिशुली र बुढीगण्डकी नदी	हालको नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजनालाई रुपान्तरण गरी	३२९८
१०	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, भानु, तनहुँ	मनाङ, गोरखा, लमजुङ र तनहुँ जिल्ला (पालुङटार कुन्दुटार सिँचाइ आयोजना समेत) तथा मर्स्याङ्दी र दरौदी नदी	हालको पालुङटार कुन्दुटार सिँचाइ (सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन) आयोजनालाई रुपान्तरण गरी	१०२४.५
११	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, पोखरा, कास्की	मुस्ताङ, म्याग्दी, पर्वत, कास्की, बागलुङ, स्याङ्जा जिल्ला (रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना, कास्की समेत) कालिगण्डकी, मोदी, सेती, मादी नदी तथा आँधिखोला	हालको रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना (सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन), कास्कीलाई रुपान्तरण गरी	९५९
१२	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, लिवाङ रोल्पा	रोल्पा, रुकुम (पूर्व) र प्यूठान जिल्ला, माडी झिमरूक र लुँग्रौ खोला	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का.नं. ६, लमही, दाङलाई रुपान्तरण गरी	३५४.५
१३	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, बुटवल, रुपन्देही	रुपन्देही, कपिलबस्तु, नवलपरासी (पश्चिम), गुल्मी, पाल्पा र अर्घाखाँची जिल्ला तथा तीनाउ, दानव, कन्चन, रोहिणी, बाणगंड्गा, काली गण्डकी, निस्ती खोला, बडीगाड खोला, छल्दी खोला र दरम खोला	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का.नं. ५, बुटवल, रुपन्देही लाई रुपान्तरण गरी	३४५९

सि. नं	आयोजना	कार्यक्षेत्र	गाभिएको	बजेट (लाख)
१४	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, लमही, दाङ	दाङ जिल्ला (प्रगन्ना बड्कापथ सिँचाइ आयोजना समेत) तथा बबई, शारदा र पश्चिम राप्ती नदी	हालको प्रगन्ना बड्कापथ सिँचाइ आयोजनालाई रुपान्तरण गरी जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का.नं. ६, लमही, दाङले गर्ने कार्य समेत गर्नेगरी	१२८६
१५	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, राजापुर, बर्दिया	बाँके, बर्दिया जिल्ला तथा कर्णाली नदी, बबई, भादा, औराही नदी	हालको कर्णाली नदी व्यवस्थापन आयोजनामा बबई, भादा, औराही खोला समेत थप गर्ने	३१४.५
१६	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, जाजरकोट	जाजरकोट, रुकुम (पश्चिम), सल्यान, डोल्पा जिल्ला तथा भेरी, सानी भेरी, ठुली भेरी, शारदा नदी	सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, जाजरकोट स्थापना भइसकेको (कर्णाली एकीकृत विकास आयोजना)	३५४.५
१७	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, मुगु	मुगु, जुम्ला, हुम्ला, दैलेख र कालीकोट जिल्ला, हुम्ला कर्णाली, मुगु कर्णाली, हिमा र तीला नदी तथा ठुलीगाड र लोहरे खोला	सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, जाजरकोट स्थापना भइसकेको (कर्णाली एकीकृत विकास आयोजना)	६५४.५
१८	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, महेन्द्रनगर, कंचनपुर	कैलाली र कंचनपुर जिल्ला तथा दोधा (मछेली), मोहना, खुटिया र महाकाली नदी	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फि.का.नं. ७, कंचनपुरलाई रुपान्तरण गरी	३३६९
१९	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, डडेल्धुरा	डोटी, डडेल्धुरा, अछाम र बाजुरा जिल्ला तथा पश्चिम सेती, ठूलीगाड र बुढीगंगा नदी	बबई, भादा, औराही नदी व्यवस्थापन आयोजना, गुलारिया बर्दियालाई रुपान्तरण गरी	९५९

सि. नं	आयोजना	कार्यक्षेत्र	गाभिएको	बजेट (लाख)
२०	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, बैतडी	बैतडी, बझाङ र दार्चुला जिल्ला तथा महाकाली, सुरनयाँगाड र चमेलिया नदी, दार्चुला	महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना, दार्चुला सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, बैतडीमा समायोजन भएकोले नेपाल भारत सीमा नदी (महाकाली) हेर्न दार्चुलामा साइट कार्यालय रहने।	१२५९

काठमाडौं, ललितपुर, भक्तपुर, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, नुवाकोट र रसुवा जिल्लाको सिँचाइ तथा जलस्रोत सम्बन्धी कार्य एकीकृत नदी बेसिनमा आधारित सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम, ललितपुरबाट सम्पादन गर्ने गरी व्यवस्थापन गरिएको छ।

सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयहरु

सि.नं.	कार्यालय	जिल्ला	आ. २०८२-८३ वजेट (लाख) (मर्मत सम्भार + बृहत)
१	कोशी पम्प-चन्द्र नहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	सप्तरी	८५९.८५+९८४.५
२	कमला सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	धनुषा	५५०+७१०
३	बागमती-झाँझ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	सर्लाही	४९९.८६ (वृहत लागू नभएको)
४	नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	पर्सा	५९८.६९+९३०
५	नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	नवलपरासी (सुस्ता पश्चिम)	७५८.५०+९००
६	राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	बर्दिया	४७८.३८ (वृहत लागू नभएको)
७	महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	कंचनपुर	१०००+३२५

यान्त्रिक कार्यालयहरू

सि.नं.	आयोजना	कार्यक्षेत्र	आ.व २०८२/८३ को बजेट (लाख)
१.	यान्त्रिक कार्यालय, मोरङ	मोरङ	१००.९२
२.	यान्त्रिक कार्यालय, पर्सा	पर्सा	११९.२२
३.	यान्त्रिक कार्यालय, नेपालगञ्ज	बाँके	१००.९६
४.	जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग	ललितपुर	४४३.९

भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना

सि.नं.	आयोजना	कार्यक्षेत्र	आ.व २०८२-८३ को बजेट (लाख)
१.	भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, झापा	झापा, मोरङ, सुनसरी, इलाम	९५०
२.	भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, चितवन	बारा, चितवन, मकवानपुर, पर्सा	२२००
३.	भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, रुपन्देही	कपिलवस्तु, रुपन्देही, पश्चिम नवलपरासी, कपिलवस्तु	१२२५
४.	भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, टिकापुर, कैलाली	कैलाली, कंचनपुर, बाँके, बर्दिया	१००००

दाङ जिल्लाको भूमिगत जल सिँचाइ सम्बन्धी कार्य बृहत दाङबाट तथा उदयपुर, सिन्धुली, सुर्खेत जिल्ला र पहाडी जिल्लाका भूमिगत जल सिँचाइ सम्बन्धी कार्यहरू सम्बन्धित जिल्लाका सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजनाहरूबाट कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ। सप्तरी, सर्लाही, सिराहा, महोत्तरी, धनुषा र रौतहट जिल्लाको भूमिगत जल सिँचाइ सम्बन्धी कार्य अन्य (नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना समेत) आयोजनाहरूबाट गरिनेछ।

अन्य आयोजनाहरू

सि.नं.	आयोजना	जिल्ला	आ.व. २०८२-८३ बजेट (लाख)
१	सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना, मोरङ	मोरङ्ग	७१७६

सि.नं.	आयोजना	जिल्ला	आ.व. २०८२-८३ बजेट (लाख)
२	बागमती सिँचाइ आयोजना, सर्लाही	सर्लाही	४२५०
३	सिँचाइ आधुनिकीकरण अभिवृद्धि आयोजना, ललितपुर	विभिन्न	३६४२१
४	सिँचाइ संस्थागत विकास आयोजना, ललितपुर	ललितपुर	१०९६
५	विपद प्रभावित जलस्रोत तथा सिँचाइ पुनर्स्थापना आयोजना, ललितपुर	विभिन्न	२७४३
६	तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम, ललितपुर	ललितपुर	१२८५४
७	एकीकृत नदी बेसिनमा आधारित सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम, ललितपुर	ललितपुर	२७००
८	बृहत दाङ उपत्यका सिँचाइ विकास आयोजना, तुल्सीपुर, दाङ	दाङ	३००
९	नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना	ललितपुर	११८६.८४
१०	नागमती तथा धाप बाँध आयोजना, ललितपुर	ललितपुर	६४५.५८
११	जोखिमयुक्त पहिरो व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर	ललितपुर	९४५
१२	नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना, सर्लाही	सर्लाही	३५२८३
१३	प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर	विभिन्न	१९८३०
१४	भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, सुर्खेत	सुर्खेत जिल्ला तथा कर्णाली, भेरी र बबई नदी	२०६५२
१५	प्रणाली तथा एकीकृत बाली जल व्यवस्थापन कार्यक्रम	ललितपुर	११९.५
१६	कालीगण्डकी तीनाउ डाइभर्सन आयोजना	रुपन्देही	१३०१
१७	जल उत्पन्न नियन्त्रण प्रविधि परियोजना, ललितपुर	विभिन्न	७८९१
१८	सिँचाइ सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण गुणस्तर कार्यक्रम, ललितपुर	विभिन्न	४४३

स्रोत: ऊर्जा, जल स्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय

परिच्छेद

सञ्चालनमा रहेका आयोजना/कार्यक्रमहरूको आ.व. २०८१/२०८२ सम्मको प्रगति

४.१ समष्टिगत विप्लेषण

आ.व. २०७६/०७७ देखि लागू भएको पन्ध्रौं योजना (आ.व. २०७६/७७ - २०८०/८१) को पाँचौं वर्ष नयाँ सिँचाइ विस्तारको लागि सतह सिँचाइ आयोजनाहरूबाट ६,००० हेक्टर, भूमिगत सिँचाइ आयोजनाहरूबाट १५,००० हे. तथा नयाँ प्रविधि सिँचाइ कार्यक्रमबाट १४,०० हे. गरी जम्मा २२,४०० हे. जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने भौतिक लक्ष्य लिएकोमा संघीय प्रयासबाट सतहमा ६२,३९ हे., भूमिगतमा १७,१३० हे. तथा नयाँ प्रविधिका सिँचाइ कार्यक्रमहरूबाट १,०७० हे. गरी जम्मा २४,४३९ हे. जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याई सम्पन्न भएको छ। त्यसैगरी जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तर्फ संघीय प्रयासबाट यस अवधि सम्ममा १,४७७.५९ कि.मी. तटबन्ध निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ र जम्मा १३,६७१.८८ हे. जमिन उकास भएको छ। पन्ध्रौं योजनाको अन्त्य (आ.व. २०८०/८१) सम्म १५,६९,०३२ हे. जमिनमा सिँचाइ पुगेको छ। सोही योजनाको अन्तिम (आ.व. ८५/८६) सम्ममा (सतह, भूमिगत तथा लिफ्ट तथा जलासय सिँचाइबाट) १७,९३,००८ हे. जमिनमा सिँचाइ पुऱ्याउने लक्ष्य लिइएको छ।

सिँचाइ संग जोडेर हेर्दा नेपालमा करीब ३५,५७,७०० हे. जमिन कृषि योग्य रहेको अनुमान छ। विकट भौगोलिक बनौट तथा जमिनको स्थितिका कारण उक्त कृषि योग्य जमिन मध्ये करीब २५,३६,३१९ हे. मा मात्र सतह र भूमिगत जलस्रोतबाट सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन सकिने अवस्था विद्यमान छ। नेपालको भौगोलिक अवस्थिति अनुसार तराई, पहाड र हिमाली क्षेत्रको खेतीयोग्य र सिँचाइ योग्य क्षेत्रफल निम्न अनुसार रहेको छ।

भौगोलिक क्षेत्र	सिँचाइ योग्य जमिन (हे.)
तराई	१४,९९,१७६
पहाड	८,३६,६१७
हिमाल	२,००,५२६
जम्मा	२५,३६,३१९

आ. व. २०८१/८२ सम्मको सिँचाइ विकास तथा तटबन्ध निर्माणको अद्यावधिक विवरण

सुचकको प्रकार	उपलब्धी			
	आ.व. २०८०/८१ सम्मको उपलब्धी	आ.व. २०८१/८२ को लक्ष्य	आ.व. २०८१/८२ को उपलब्धि	आ.व. २०८१/८२ सम्मको समग्र उपलब्धि
सतह सिँचाइ, हे.	१०२८१००	१०९४५	६२६५	१०३४३६५
भूमिगत सिँचाइ, हे.	५३७३४४	१०,०००	९,०८०	५४६४२४
जलासय तर्फ हे.	५०	३५०	३२८	३७८
लिफ्ट सिँचाइ	३५३८	२,७०५	१,६३५	५१७३
कुल जम्मा, हे.	१५६९०३२	२४,०००	१७,३०८	१५८६३४०
तटबन्ध (कि.मी.)	१,४२७.४९	३६	५०.१	१,४७७.५९
जग्गा उकास (हे.)	१३,२०१.८८	१५०	४७०	१३,६७१.८८
चेक ड्याम (वटा)	६१५	८	२०	६३५

आ. व. २०८१/८२ को अन्त्य सम्म सिँचाइ विकासका विभिन्न कृयाकलापहरु बाट जम्मा १५,८६,३४० हे. जमिनमा सिँचाइ सेवा उपलब्ध भएको छ। १,४७७.५९ कि.मि. तटबन्ध बनेको छ भने । त्यसै गरी जल उत्पन्न प्रकोप न्यूनीकरणका विभिन्न कृयाकलापहरु बाट जम्मा १३,६७१.८८ हे. जमिन उकास भएको छ।

आ.व. २०८१/८२ मा आयोजना स्तरको थप सिंचित क्षेत्र

आयोजनाको नाम	लक्ष्य				प्रगति				कैफियत
	सतह	लिफ्ट	भूमिगत	जलाशय	सतह	लिफ्ट	भूमिगत	जलाशय	
महाकाली सिंचाइ आयोजना	५४००	२००			३०००	८०			जग्गा प्राप्ती र स्रोत मुनिश्चितता
बर्बई सिंचाइ आयोजना	१०००				१२४०				खरिद सम्झौतामा ढिलाई
सिक्टा सिंचाइ आयोजना	२०००	१५०				१५०			
बृहत दांग उपत्यका सिंचाइ आयोजना	३००	१००	२००	२००	३००	१००	२००	२००	
एकीकृत नदी बेसीन सिंचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम	२०००	२२००			१५००	१२५०			सतह सिंचाइ आयोजनाहरु मर्मत सम्भार प्रकृतिका भाए सालबसाली प्रकृतिका आयोजनामा आन्तरिक रकमान्तर नभएको
तराइ मधेश भूमिगत जल सिंचाइ कार्यक्रम			१०००				८०८०		
झापा भूमिगत जल सिंचाइ आयोजना			८००				८००		
जलस्रोत संरक्षण आयोजना				१५०				१२८	
भेरी कोरिडोर सिंचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना	२००	५०			१८०	५०			
एकीकृत कर्णाली सिंचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना	४५	५			४५	५			
जम्मा	१०९४५	२७०५	१००००	३५०	६२६५	१६३५	९०८०	३२८	

आ.व. २०८१/०८२ मा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू गरी कुल ३२ वटा सञ्चालनमा थिए। यी आयोजनाहरू मध्ये ६ वटा राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू समेत गरी प्रथम तथा दोस्रो प्राथमिकतामा क्रमशः २७ र ५ आयोजना/ कार्यक्रमहरू थिए। यी मध्ये सिँचाइ तर्फ २२ वटा र जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तर्फ ६ वटा थिए। बाँकी ४ वटामा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, सिँचाइ सम्भाव्यता अध्ययन, सिँचाइ संस्थागत विकास कार्यक्रम र यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यक्रम रहेका थिए।

४.२ राष्ट्रिय गौरवका आयोजना

४.२.१ बबई सिँचाइ आयोजना

यस आयोजनाको निर्माण कार्य आ.व. २०४५/०४६ देखि नेपाल सरकारको आफ्नै स्रोतबाट शुरु भएको हो। बर्दिया जिल्लाको ३६,००० हे. कृषि योग्य भूमिमा बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा पुऱ्याई कृषि उत्पादन तथा रोजगारी वृद्धि गरी कृषकहरूको जीवनस्तर उकासी आत्मनिर्भर बनाउनुको साथै देशमा खाद्यान्न आपूर्तिमा टेवा पुऱ्याउने आयोजनाको उद्देश्य रहेको छ। यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र बर्दिया जिल्लाको बारबर्दिया न.पा., बाँसगढी न.पा., बढैयाताल गाउँपालिका ठाकुरबाबा न.पा., मधुवन न.पा. र गुलरिया न.पा. पर्दछ।

आयोजना सम्पन्न हुने वर्षः आ.व.०८२/८३ (तर विगतमा अपर्याप्त बजेट विनियोजन भएकोले आयोजनाको अवधि ३ वर्ष थप गर्न आवश्यक देखिएको)

आ.व. २०७५/०७६ मा स्वीकृत संशोधित खरिद गुरुयोजना अनुसार आयोजनाको लागत रु १,८९,६३०.४४ लाख छ।

ब.उ.शि.नं. : ३०८०३११२

प्रमुख प्रतिफलहरू :

- » हेडवर्क्स निर्माण कार्य (३१५ मि. लम्बाइको) १ वटा सम्पन्न।
- » साइफन निर्माण ५५१.० लम्बाइको) १ वटा सम्पन्न।
- » जग्गा अधिग्रहण ३८६.७९. सम्पन्न।
- » पूर्वी मूल नहर निर्माण कार्य ३४ कि.मी. सम्पन्न।
- » पश्चिम मूल नहर निर्माण कार्य ३१.६ कि.मी. सम्पन्न।
- » शाखा/ उपशाखा/ प्रशाखा नहर निर्माण कार्य ३२१,५ कि.मी. सम्पन्न।
- » सिञ्चित क्षेत्र तथा संरचना संरक्षण कार्य (नदी नियन्त्रण सम्बन्धी) ३०,०४ कि.मी. सम्पन्न।

» सिञ्चित क्षेत्र विकास कार्य २७३३० हे. सम्पन्न ।

हाल सम्मको प्रगति स्थिति :

आ. व. २०८१/८२ को प्रगति

- » विनियोजन: कूल बजेट : रु. २ अर्ब ३७ करोड ९७ लाख ५२ हजार ।
- » चालु बजेट : रु. ३ करोड ५६ लाख ६२ हजार ।
- » पूंजीगत बजेट: रु. २ अर्ब ३४ करोड ४० लाख ९० हजार खर्च ।
- » कूल : रु. २ अर्ब ३७ करोड २६ लाख ३७ हजार ।
- » चालु : रु. २ करोड ९९ लाख ३९ हजार ।
- » पूंजीगत : रु. २ अर्ब ३४ करोड २७ लाख ।
- » भौतिक प्रगति : ९९.८४ प्रतिशत ।
- » वित्तीय प्रगति : ९९.७० प्रतिशत ।

आयोजनाको कूल लागत, समष्टिगत प्रगति

आ.व ०७७/७८ मा स्वीकृत संशोधित गुरुयोजना अनुसार आयोजनाको कूल लागत : रु. १८ अर्ब ९६ करोड ३० लाख ४४ हजार (सम्पन्न हुनुपर्ने मिति आ.व. २०८२/०८३) ।

आ.व. ०८१/८२ सम्मको कूल खर्च : रु. १५ अर्ब ४७ करोड ०८ लाख ।

आयोजनाको प्रगति:

- » कूल भौतिक प्रगति: ८२.२७%
- » कूल वित्तीय प्रगति: ८१.५८%

आ.व. २०८१/८२ का उपलब्धीहरू :

- » जग्गा अधिग्रहण २४.२९ हे. ।
- » मूल नहर निर्माण कार्य ३.६ कि.मी. ।
- » शाखा/उपशाखा/प्रशाखा नहर निर्माण कार्य २० कि.मी. ।
- » सिञ्चित क्षेत्र तथा संरचना संरक्षण कार्य (नदी नियन्त्रण सम्बन्धी) ३.३५ कि.मी. ।
- » सिञ्चित क्षेत्र विकास तथा विस्तार कार्य १३३० हे. ।

आ.व. २०८२/८३ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू :

- » नहर निर्माणका लागि जग्गा अधिग्रहण ३० हे. गर्ने ।
- » मूल नहर निर्माण कार्य ६.० कि.मी. गर्ने ।

- » शाखा/ उपशाखा/ प्रशाखा नहर निर्माण कार्य १० कि.मी. गर्ने ।
- » सिञ्चित क्षेत्र तथा संरचना संरक्षण कार्य गर्ने ।
- » सिञ्चित क्षेत्र विकास तथा विस्तार कार्य १५०० हे. गर्ने ।
- » नहर/ संरचना मर्मत सम्भार कार्य १५ प्रतिशत गर्ने ।
- » नहर सञ्चालन, जलमापन तथा गेज निर्माण कार्य १० प्रतिशत गर्ने ।
- » बाली उत्पादन सर्भेक्षण कार्य १० प्रतिशत गर्ने ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरू :

- » पूर्वी मूल नहर अन्तर्गत शाखा/उपशाखा नहरहरू निर्माण गर्नुपर्ने ।
- » पश्चिम मूलनहरको चेनेज ३२+००० कि.मी. देखि ४१+१०० कि.मी. सम्मको नहर निर्माण गर्नुपर्ने ।
- » गुरुयोजना अनुसार शाखा/उपशाखा नहरहरू निर्माण १५०.२ कि.मी. गर्नुपर्ने ।
- » सिञ्चित क्षेत्र विकासको कार्य ३६,००० हे. गर्नुपर्ने ।

४.२.२ रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना

रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ प्रणाली नेपालको सुदूर पश्चिम प्रदेशको कैलाली जिल्लामा अवस्थित कृषकबाट निर्माण गरी व्यवस्थापन समेत गरिएको सबै भन्दा ठूलो सिँचाइ प्रणाली हो। यस प्रणालीको पानीको स्रोत कर्णाली नदी (पश्चिमी भङ्गालो झरही नाला) रहेको छ। यस प्रणालीको निर्माण करीव १२० वर्ष भन्दा अगाडि विभिन्न चरणमा स्थानीय समुदायको अथक प्रयासबाट भएको थियो।

यस प्रणालीले कैलाली जिल्लाको टिकापुर नगरपालिका, लम्की चुहा नगरपालिका र जानकी गाउँपालिकाको गरी जम्मा करीब ११,००० हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउँदै आएको छ। यस सिँचाइ प्रणालीमा कमाण्ड एरियाको दक्षिणी भागमा सिँचाइ गर्न रानी सिँचाइ प्रणाली, मध्य भागमा जमरा सिँचाइ प्रणाली र उत्तरी भागमा सिँचाइ गर्न कुलरिया सिँचाइ प्रणाली रहेको छ। यी प्रणालीहरूको व्यवस्थापन गर्न तीन वटै प्रणालीमा अलग अलग जल उपभोक्ता संस्था (कुलो संस्था) रहेको र यी तीनै शाखा प्रणालीहरूको समन्वयको लागि कर्णाली कुलो (रानी जमरा कुलरिया) सिँचाइ जल उपभोक्ता संस्था मूल समितिको रूपमा रहेको छ।

आ.व. २०६६/६७ सालमा आधुनिकीकरण गर्न शुरू गरिएको यस प्रणालीलाई हाल नेपाल सरकारबाट राष्ट्रिय गौरवको आयोजनामा समावेश गरिएको छ। यो आयोजनाको निर्माण कार्य सम्पन्न भए पश्चात करीब १४,३०० हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध हुनेछ

भने यसबाट यस क्षेत्रका करीब २३,६२२ घरधुरीका करीब १,४२,३६६ जनसंख्या प्रत्यक्ष लाभान्वित हुनेछन्। यसका अलावा पूर्व पश्चिम राजमार्गको समानान्तर पश्चिम तर्फ जाने लम्की विस्तार सिँचाइ शाखा नहर बाट पथरैया नदी सम्मको थप करीब ६,००० हेक्टरमा र दीर्घकालमा कान्द्रा नदी सम्मको थप १८,००० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा विस्तारित गर्ने लक्ष्य लिइएको छ। समग्र सिञ्चित क्षेत्र ३८,३०० हेक्टर रहने भए पनि हाल नेपाल सरकारबाट स्विकृत गुरुयोजना अनुसार २०,३०० हेक्टर क्षेत्रफलको निर्माण कार्य आ.व. २०८५/८६ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

यस कृषक निर्मित तथा व्यवस्थित सिँचाइ प्रणालीलाई सञ्चालन गर्न कृषकहरूले प्रत्येक वर्ष कर्णाली नदीमा (झरही नाला) झालापाता, ढुङ्गा आदि जस्ता स्थानीय स्तरमा उपलब्ध सामग्रीहरूको प्रयोग गरी तीन वटा अलग अलग स्थानमा अस्थायी बाँध बनाइ नदीको बगरमा कुलो खनी आ-आफ्नो सिँचाइ प्रणालीका लागि पानी लैजाने व्यवस्था मिलाउदै आएका छन्। अस्थायी बाँध र नदीको बगरमा बनाइएको कुलो प्रत्येक वर्ष कर्णाली नदीको बाढीले बगाउने र सिँचाइ गर्न प्रत्येक वर्ष उपभोक्ताहरूले पुनः बनाउनु पर्ने झन्झट व्यहोरिरहेका छन्। बेला बेलामा कर्णाली नदीमा आउने असामायिक बाढीले बनाइएको बाँध र नदीको बगरमा बनाइएको नहरलाई क्षति गर्ने गरेको र उपभोक्ताहरूले उक्त क्षतिग्रस्त प्रणालीलाई बेला बेलामा आवश्यकता अनुसार "देशावर" को माध्यम बाट ठुलो जनश्रम परिचालन गरी मर्मत गरी प्रणालीलाई सञ्चालनमा ल्याउनु परेको छ। बर्षेनी गर्नु पर्ने मर्मत संभारको समस्याका साथै प्रणालीमा पानीको बहाव नियन्त्रण गर्ने संरचना नभएकोले कर्णालीबाट आउने अनियन्त्रित पानी प्रणालीमा प्रवेश गर्दा यस प्रणालीको सिञ्चित क्षेत्र र यसको किनारा क्षेत्रमा समेत पानी जम्ने समस्या, सिञ्चित क्षेत्र कटान तथा बाटो घाटोमा पानी जम्ने आदिको समस्या हुने हुँदा आवत जावतमा पनि अवरोध हुनेस्थिति रहेको छ।

उक्त समस्याहरूको समाधानार्थ यस प्रणालीका उपभोक्ता कृषक, यस क्षेत्रका राजनैतिक दलहरू, समाजसेवी तथा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको सामुहिक प्रयासमा यस सिँचाइ प्रणालीको विकासले राष्ट्रको अर्थतन्त्रमा पनि सकारात्मक प्रभाव पर्ने देखिएकोले नेपाल सरकारले यस प्रणालीको विकासको लागि प्राथमिकता दिनुका साथै टिकापुरमा आ.व. २०६६/०६७ मा रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना कार्यालयको स्थापना गरी मिति अक्टोबर १८, २०११ देखि सेप्टेम्बर ३०, २०१८ सम्म विश्व बैंकको सहयोगमा प्रणालीको आधुनिकीकरणको प्रथम चरणको काम सम्पन्न गरेको छ भने दोश्रो चरणको कार्य जुलाई १, २०१८ मा सम्झौता भइ जून, २०२५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको थियो।

आयोजनाको गुरुयोजना

विवरण	२०६८/११/१६ मा स्वीकृत गुरुयोजना बमोजिम	२०७४/१२/१५ मा स्वीकृत अद्यावधिक गुरुयोजना बमोजिम	२०८१/१०/१० मा स्वीकृत अद्यावधिक गुरुयोजना बमोजिम
समय	आ.व.२०६७/६८ देखि आ.व.२०७४/७५	आ.व.२०७४/७५ देखि आ.व.२०८०/८१	आ.व.२०८१/८२ देखि आ.व.२०८५/८६
कुल लागत	१२ अर्ब ३७ करोड ७५ लाख	२७ अर्ब ७० करोड २४ लाख	२९ अर्ब ५९ करोड ७७ लाख
सिंचित क्षेत्रफल	१४,३०० हेक्टर	२०,३०० हेक्टर	२०,३०० हेक्टर
मुख्य क्रियाकलापहरू	नेपाल सरकार: साइड इन्टेक, मूल नहर, फिडर नहर तथा संरचना, हाइड्रोपावर निर्माण बिश्व बैंकको सहयोग अन्तर्गत पहिलो फेजका कार्यक्रमहरू	नेपाल सरकार: लम्की विस्तार (६००० हेक्टर) अन्तर्गत मूल नहर, शाखा, उप शाखा नहर तथा संरचना निर्माण, बिश्व बैंकको सहयोग अन्तर्गत दोश्रो फेजका कार्यक्रमहरू थप भएको	नेपाल सरकार: लम्की विस्तार (६००० हेक्टर) शाखा नहर, उप शाखा नहर तथा संरचना निर्माण बिश्व बैंकको सहयोग अन्तर्गत तेस्रो फेजका कार्यक्रमहरू अध्ययन पथरिया देखि कान्द्रा सम्म

लगानीको स्रोत:

नेपाल सरकार: रु. १९ अर्ब २४ करोड ९८ लाख

विश्व बैंक (फेज-१ र फेज-२): रु. १० अर्ब १६ करोड ७९ लाख

उपभोक्ता समितिको जनश्रमदान: रु. १८ करोड

कुल जम्मा: रु. २९ अर्ब ५९ करोड ७७ लाख

आ.व. २०८१/८२ को वार्षिक पूँजीगत बजेट (रु. लाखमा) : २२२६८.५०

क) नेपाल सरकार (रु. लाखमा) : रु. ३२२६.५०

ख) विश्व बैंक (IDA) (रु. लाखमा) : रु. १९०४२

आ. व २०८१/८२ को चौथो त्रैमासिकको प्रगति

» भौतिक प्रगति: ८९.०६%

» वित्तीय प्रगति: ८७.०१%

आ.व. २०८१/८२ को पूँजीगत प्रगति

» भौतिक प्रगति: ७०.११ %

» वित्तीय प्रगति: ६३.८८%

आ.व. २०८१/८२ को कुल खर्च: रु. १ अर्ब ४२ करोड २५ लाख

आयोजनाको हाल सम्मको कुल खर्च (रु. लाखमा) : रु. २०५८५६

» भौतिक प्रगति: ७४.७६ %

» वित्तीय प्रगति: ६९.५५%

आयोजनाको विगत १० वर्षको पूँजीगत खर्च विवरण

आ.व.	वार्षिक पूँजीगत बजेट (रु. लाखमा)	खर्च (रु. लाखमा)	प्रतिशत
२०७१/७२	१५,४७२.६०	११,७८१.७६	७६.१५%
२०७२/७३	१४,३९१.७८	१२,२७४.८०	८५.२९%
२०७३/७४	२४,७८९.०२	२३,१७९.०८	९३.५१%
२०७४/७५	१५,८१३.४१	१५,०६२.५६	९५.२५%
२०७५/७६	३३,५९२.००	१४,८१५.०२	४४.१०%
२०७६/७७	२७,२६२.७१	१५,६३९.१७	५७.३६%
२०७७/७८	२२,२००.००	१२,२०३.३२	५४.९७%
२०७८/२९	२५,८४५.५१	१७,८३६.७६	६९.०१%
२०७९/८०	२८,४८२.००	१८,२९४.३८	६४.२३%
२०८०/८१	२५,९७०.००	१९,४०९.३६	७४.७४%
२०८१/८२	२२,२६८.५०	१४,२२४.९९	६३.८८%
जम्मा	२५६,०८७.५३	१७४,७२१.२०	६८.२३%

आ.व. २०८१/८२ मा सम्पन्न भएका ठेक्काहरु

SN	Contract Name	Contract Work Details	Contract Amount (Rs.)	Source
1.	RJKIP/MC,FC,HP/ICB-03/070-71	Construction of Main Canal, Feeder Canal, Hydropower	1,915,083,562.48	नेपाल सरकार

SN	Contract Name	Contract Work Details	Contract Amount (Rs.)	Source
2.	RJKIP/KARNALI/NCB-01/079/80	Construction of Embankment and Dumping of Big Boulder for Command Area Protection Works in Karnali River, Janaki-09, Purbikhairiphata and Tikapur-02, Sankatti	256,203,978.76	नेपाल सरकार
3.	NP-DOI-MRJKIP-150738-CW-RFB(Lot-2)	Command Area Development Works of Jamara Irrigation System	569,854,635.08	विश्व बैंक
4.	NP-DOI-MRJKIP-150738-CW-RFB(Lot-3)	Command Area Development Works of Kulariya Irrigation System	582,184,588.08	विश्व बैंक
5.	NP-DOI-MRJKIP-159828-CW-RFB	Command Area Protection Works of Pathariya River (CAP-1)	559,131,535.65	विश्व बैंक
6.	NP-DOI-MRJKIP-150730-CS-QCBS	Design Review, Construction Supervision, Quality Control, Contract Management and Safeguard Monitoring for Implementation of MoRJKIS Phase 2.	133,569,955.00	विश्व बैंक
7.	NP-DOI-MRJKIP-190412-CW-RFB	Construction of RCC Bridges across Pathariya River	551845529.00	विश्व बैंक
8.	NP-DOI-MRJKIP-190423-CW-RFB	Watershed Management Of Dhobini Khola	345,241,152.11	विश्व बैंक
9.	NP-DOI-MRJKIP-223198-CW-RFB	Implementation of CAD in Kulariya Pilot Area	100,972,956.76	विश्व बैंक
10.	NP-DOI-MRJKIP-267139-CW-RFB	Construction of Gate Operator House , Staff House and Training Hall	94,636,662.22	विश्व बैंक
11.	NP-DOI-MRJKIP-340074-CW-RFB	Command Area Development Works of Tertiary Canals and Water Courses (CAD-2) in Rani Irrigation System (Package 1)	76,370,010.40	विश्व बैंक
12.	NP-DOI-MRJKIP-340077-CW-RFB	Command Area Development Works of Tertiary Canals and Water Courses (CAD-2) in Jamara Irrigation System	116,293,289.39	विश्व बैंक
Total			5,301,387,854.93	

निर्माण सम्पन्न भएका मुख्य-मुख्य संरचनाहरू

सि.नं.	निर्माण गरिएको संरचनाहरू	एकाई	परिमाण
१.	इन्टेक	संख्या	१.००
२.	मूल नहर	कि.मी.	९.००
३.	फिडर नहर	कि.मी.	१०.६०
४.	सेटलिङ्ग बेसिन (६०० x ६० मी.)	संख्या	१.००
४.	लम्की विस्तार मूल नहर	कि.मी.	१४.६५
५.	जलविद्युत गृह (४.७१ मे.वा.)	संख्या	१.००
६.	विद्युत प्रसारण लाईन	कि.मी.	६.५०
७.	नहर संरचनाहरू		
७.१	नहर लाईनिंग (मूल नहर, फिडर नहर, शाखा नहर, उप-शाखा, प्रशाखा नहर समेत)	कि.मी.	७४.३७
७.२	पानी बाँडफाँड/रेगुलेट गर्ने संरचनाहरू (HR/CR)	संख्या	१०८
७.३	वेअर (Weir)	संख्या	९
७.४	पानी वितरण गर्ने संरचनाहरू (LCW, Proportional Distributor)	संख्या	७५
७.५	ग्रामीण सडक पुलहरू	संख्या	३८१
७.६	ग्रामीण सडक स्तरउन्नति	कि.मी.	२४५
७.७	सिंचित क्षेत्र बचाउ (नदी नियन्त्रण कार्य)	कि.मी.	८०
७.८	संरक्षित भएको सिंचित क्षेत्र	हेक्टर	६,४५१

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » १४,३०० हेक्टर जमिनमा बाह्रै महिना दिगो र भरपर्दो सिँचाइ सुविधा ।
- » बाली सघनतामा वृद्धि (आयोजना पूर्व १८०%, हालको २५०%) हुनुका साथै बाली विविधीकरणका कारण कृषि उत्पादनमा गुणात्मक वृद्धि भई आम कृषकहरूको जीवनस्तरमा सुधार ।
- » बाढी नियन्त्रण/ सिंचित क्षेत्र बचावट- ६४५१ हे. ।
- » शाखा / उपशाखा / प्रशाखा नहरमा २८० वटा निर्माण सम्पन्न भएको ।

- » कृषि ग्रामीण सडक १२० कि.मी. सम्पन्न स्तरोन्नति कार्य ।
- » पथरैया नदी, धोबेनी खोला एवं अन्य ठाउँहरू गरी २१.३५ कि.मी. नदी नियन्त्रण कार्य सम्पन्न ।
- » पथरैया नदीमा ३ वटा पुल निर्माण कार्य सम्पन्न ।
- » धोबेनी खोला जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन सम्बन्धी निर्माण कार्य भइरहेको ।
- » पथरैया नदी देखि कन्द्रा नदी सम्म सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गर्नको लागि विश्व बैंक को तेश्रो चरणको कार्य भइरहेको ।
- » कृषिमा यान्त्रीकरण (मेसिनको प्रयोग) मा उल्लेख्य वृद्धि भएको (आयोजना पूर्व करीब २५% रहेकोमा हाल करीब ८०% जति प्रयोग भइरहेको । यसले गर्दा कृषिको वास्तविक औद्योगिकरण हुने अवसरको सृजना भएको ।
- » बीउ भण्डारण क्षमतामा वार्षिक ५० मेट्रिकटन बाट वृद्धि भइ ३०० मेट्रिक टन पुगेको
- » ग्रामीण कृषि सडकको स्तरोन्नति र पुल पुलेसाको निर्माणले कृषि उपजको बजार संगको सहज पहुँच ।
- » जलविद्युत उत्पादन र सोबाट आर्जन हुने आम्दानीबाट आयोजनाको दिगोपनमा सुनिश्चितता ।

४.२.३ भेरी-बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना

नेपालमा हालसम्म विकास गरिएका धेरै जसो सिँचाइ योजनाहरूमा मझौला तथा साना नदीहरूको पानी उपयोग गरिएका र वर्षादमा थप पानी उपलब्ध गराउने (Monsoon Supplement Irrigation System) प्रकृतिका छन्। यी नदीहरूमा सुख्खा समयमा धेरै नै कम पानी उपलब्ध हुने हुनाले आवश्यक मात्रामा पानीको सुनिश्चितता नभएबाट विकसित सिँचाइ प्रणालीहरूमा बाह्रै महिना सिँचाइ (Year Round Irrigation) सुविधा उपलब्ध हुन सकिरहेको छैन। जसले गर्दा कृषि उत्पादनमा उल्लेखित वृद्धि नभएको अवस्था विद्यमान रहेको छ। नेपालका हिमनदी श्रोत भएका नदीहरूको पानीलाई मझौला नदीहरूमा पथान्तरण गर्न सकिएमा विकसित सिँचाइ प्रणालीहरूको पूर्ण रूपमा उपयोग गरी कृषि उत्पादनमा वृद्धि भई मुलुकमा खाद्यान्न संकटको समस्या समाधान हुनसक्ने र सोही पानीको श्रोतलाई जलविद्युत उत्पादन, खानेपानी लगायत अन्य प्रयोजनमा समेत प्रयोग गरी राष्ट्रको समग्र विकासमा टेवा पुगी "समृद्ध नेपाल - सुखी नेपाली" भन्ने उद्घोषलाई साकार पार्न सकिने देखिन्छ ।

यसै कुरालाई मध्यनजर गर्दै जापानको अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग संस्था JICA द्वारा सन् १९९८ र १९९९ मा गरिएको Feasibility Study र Environmental Impact Assessment (EIA) अनुसार

भेरी नदीको पानी बबई नदीमा खसाली जलविद्युत उत्पादन गर्न समेत सम्भाव्य देखिएकोले विभागबाट सिँचाइ तथा जलविद्युत दुवै फाईदा प्राप्त हुने यस भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको BPC-ERMC JV बाट बिस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन भएको थियो। यस अध्ययन प्रतिवेदनको आवश्यकता अनुसार विभिन्न परामर्शदाताहरूबाट विभिन्न कम्पोनेन्टहरूको छुट्टाछुट्टै पुनअध्ययन एवं समीक्षा (Review) गर्ने कार्य भएको थियो। फलस्वरूप नेपालमा सिँचाइ विभागबाट पहिलो बहुउद्देश्यीय आयोजना "भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना" को रूपमा आयोजना कार्यालय विरेन्द्रनगर, सुर्खेतमा मिति २०६८/०५/०७ मा स्थापना गरी संचालनमा आएको भएतापनि निर्माण कार्य आ.व. २०७१/७२ बाट शुरू गरिएको थियो र संशोधित समय तालिका अनुसार आ.व. २०८७/८८ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ। यस आयोजना नेपाल सरकारको स्रोतमा बहुउद्देश्यीय, जल पथान्तरण आयोजनाको रूपमा कार्यान्वयन प्रक्रिया अगाडि वढाइएको छ।

यस भेरी बबई आयोजनाको टनेल निर्माण कार्यमा नेपालमा नै पहिलो पटक टनेल बोरिङ मेशिन (TBM) प्रयोग गरी उक्त प्रविधिको सफल परीक्षण पश्चात मात्र बाँध तथा पावरहाउस निर्माणका साथै हाईड्रोमेकानिकल र ईलेक्ट्रोमेकानिकलको जडान एवं निर्माण कार्य गर्ने अवधारणा अनुरूप शुरूमा टनेल निर्माण कार्य अगाडि बढाइएको थियो। टनेल बोरिङ मेशिन (TBM) को सफल प्रयोग भई तोकिएको समयभित्र नै उक्त टनेल निर्माण कार्य सम्पन्न भएकोले बाँकी गर्नुपर्ने बाँध तथा पावरहाउस निर्माणका साथै हाईड्रोमेकानिकल र ईलेक्ट्रोमेकानिकलको जडान एवं निर्माण लगायतका थप निर्माण कार्यहरू समावेश सहित हालको संशोधित गुरुयोजना (स्वीकृत मिति: २०८२/०९/२९) अनुसार लागत अनुमान रू.३३ अर्ब १९ करोड ६६.४२ लाख रहेको छ। यस आयोजना अन्तर्गत सुर्खेत जिल्लाको भेरीगंगा नगरपालिकाको चिप्ले स्थित भेरी नदीमा करीब १२० मिटर लामो ब्यारेज सहित डिसिल्टिङ वेसिन र ४.२० मिटर ब्यास भएको १२.२ कि. मि. लामो शुरूङ्ग मार्फत ४० घनमिटर प्रति सेकेण्डका दरले पानी बबई नदीमा खसालिने छ। विद्युतगृहमा रहने प्रत्येकका २३.४ मेगावाट क्षमता रहेका तीन वटा टर्बाईन मध्ये अतिरिक्त एक वटा टर्बाईन मर्मत संभारको बेलामा मात्र प्रयोग गर्नेगरी र बाँकी दुई वटा टर्बाईनको नियमित संचालनबाट भेरीगंगा नगरपालिकाकै हात्तीखाल स्थित बबई नदीको किनारमा जम्मा ४६.८ मेगावाट विद्युत उत्पादन क्षमताको विद्युतगृह निर्माण गरी वार्षिक करीब ४०० गिगावाट आवर विद्युत उत्पादन गर्न सकिने छ। आयोजना सम्पन्न भएपछि बबई नदीमा उपलब्ध हुने थप ४० घनमिटर प्रतिसेकेण्ड पानीबाट बबई सिँचाइ आयोजनाको हेडवर्क्स उपयोग गरी बर्दिया र बाँके जिल्लाका करीब ५१,००० हे. कृषि योग्य जमिनमा बाह्र महिना सिँचाइ सुविधा उपलब्ध हुनेछ। नेपालमा पहिलो पटक Tunnel Boring Machine (TBM) प्रयोग गरी सफलता पूर्वक शुरूङ्ग निर्माण भएको यस आयोजनाबाट यस्तै प्रकृतिका अन्य आयोजनाहरूको

अध्ययन, अनुसन्धान र कार्यान्वयन भई समग्र नेपालमा नै प्रविधि विकासमा ठूलो फड्को मार्ने अपेक्षा राखिएको छ।

ब.उ.शि.नं. : ३०८०३१२०

कार्यालय कोड नं : ३०८०३६८०१

आयोजना शुरू मिति : आ.व.२०६८/६९

सम्पन्न हुने मिति : आ.व. २०८७/०८८

कुल लागत : रू. ३३ अर्ब १९.६६ करोड

आयोजनाको प्रकृति : निर्माण

स्रोत : नेपाल सरकार

आ.व. २०८२/८३ को बजेट रू. : १,७५,४२,२०,०००/-

हालसम्मको खर्च: रू. १८ अर्ब ७७.४३ करोड (५६.५६%)

हालसम्मको भौतिक प्रगति: ६५.५०%

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » भेरी-बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको विकासबाट हाल निर्माणाधिन बबई सिँचाइ प्रणालीमा भरपर्दो तरिकाबाट बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा उपलब्ध हुनुका साथै सतह र भूमिगत जलस्रोतको संयोजनात्मक रूपमा दिगो उपयोगबाट उक्त क्षेत्रको उर्वर भूमिमा कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिगरी हाल कृषिमा भएको आयातको असन्तुलन (Trade Deficit) कम गर्न मद्दत पुऱ्याउने छ।
- » बाँके र बर्दिया क्षेत्रमा भूमिगत जलस्रोतको निरन्तर उपयोगबाट घट्नु थालेको भूमिगत जलसतह भेरी बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको विकासबाट पुनर्भरण हुन जाने र यसबाट दीर्घकालीन रूपमा उक्त क्षेत्रको दिगो जलस्रोतको व्यवस्थापन हुनुको साथै बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जले समेत वातावरणीय फाईदा लिन सक्नेछ।
- » जलवायु परिवर्तनको कारणबाट आउने समस्याहरू निराकरणको लागि भेरी- बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना जस्ता आयोजनाहरूको विकास उपयुक्त विकल्प हुनेछ।
- » भेरी-बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको विकासबाट सार्वजनिक क्षेत्र (जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग) तथा निजी क्षेत्रको बहुउद्देश्यीय तथा अन्तर जलाधार जलस्रोत योजनाहरूको विकासको लागि क्षमता अभिवृद्धि हुनुको साथै यस्तै प्रकृतिका अन्य आयोजनाहरू निर्माण गर्न सहयोगी हुनेछ।
- » समग्रमा यस आयोजना सम्पन्न भए पश्चात बाह्रै महिना सिँचाइ उपलब्धताबाट कृषि उत्पादन बढ्नु गई वार्षिक ३.१० अर्ब रूपैया अग्रत्यक्ष र विद्युतबाट रू. ४.०३ अर्ब रूपैया (रू. १०.५०

प्रति युनिट को दरमा) प्रत्यक्ष गरी वार्षिक जम्मा रू. ७.१३ अर्ब रूपैया (आ.व. २०७४/७५ को मूल्य निर्धारण अनुसार) फाईदा हुने अनुमान गरिएको छ ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

क) टनेल वोरिङ मेशिनको सफल प्रयोग गरी आयोजनाको १२.२० कि. मि. टनेल निर्माण कार्य सम्पन्न भईसकेको छ ।

ख) बाँध तथा पावरहाउस संरचनाको सिभिल निर्माण कार्य अन्तर्गत:

- » बाँध निर्माण स्थल चिप्लेमा बाँधको जम्मा ६ वटा Bay मध्ये Bay 1 र 2 को लागि D/S Spillway र Stilling Basin संरचनाका साथै Settling basin को जम्मा ६ वटा Bay मध्ये २ वटा Bay को Pier ढलान, Left Guide Wall, Chiple Kholsi र Left Flood Wall को Concreting कार्य सम्पन्न भएको ।
- » Spillway Pier को Bay 1, र 2 का pier मा Tensioned Tendon राख्न design स्वीकृत गरि Bearing Yoke of Tensioned Tendon, Embed गरि ढलान कार्य सम्पन्न भएको ।
- » Settling basin, Intake एवं Forebay संरचना निर्माणका लागि foundation खन्ने (Rock cutting), Plum Concreting तथा RCC ढलान गर्ने कार्य भइरहेको ।
- » सर्ज साफ्ट निर्माण स्थलमा Slope Stabilization गरी Pile Cap र Collar Beam ढलान गरि साफ्ट खन्न शुरु गरिएको । पावरहाउस निर्माण स्थलमा Excavation कार्य सम्पन्न भई Foundation Treatment गरि Raft Foundation ढलान कार्य शुरु भएको ।
- » Anchor Block No 2, 3 & 4 को सिभिल निर्माण कार्य अन्तर्गत Concreting कार्य शुरु भई Hydromechanical Contractor संग Interface समन्वय भइरहेको ।
- » Penstock layout मा Excavation कार्य भैरहेको छ ।

ग) Hydromechanical ठेक्का अन्तर्गतको मुख्य संरचनाहरूको डिजाइन स्वीकृत भई Fabrication मा रहेको, केही Shipping समेत भएको, First lot of Penstock material, Radial Gate Embedded Parts, Upstream & Downstream Stoplogs and its embedded parts आयोजना स्थलमा आईपुगेको ।

घ) Draft Tube, ट्रान्सफर्मर, Excitation System, Turbine main rotor, 12 KV MV Switchgear लगायत उपकरण फिल्डमा आईपुगेको। ईलेक्ट्रोमेकानिकल सम्बन्धी निर्माण उपकरणहरू निर्माण स्थलमा आइसकेको, केही उपकरण Shipping को चरणमा रहेका छन्। Powerhouse Earthing / Grounding Mat Laying गर्ने कार्य सम्पन्न भएको ।

- ड) विद्युत प्रसारण लाईन सम्बन्धमा विस्तृत सर्वेक्षण रिपोर्ट प्राप्त, EIA अध्ययन सहमतीको लागि बन तथा वातावरण मन्त्रालयमा फाइल पेश भईसकेको छ ।
- च) बबई मान खोला डाइभर्सन सम्बन्धी कार्यको विस्तृत अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको ।
- छ) सामाजिक विकास तथा वातावरणीय सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न प्रभावित क्षेत्रमा भएका मागहरू तथा आवश्यकता अनुसार सिँचाई, खानेपानी, तटबन्ध, स्वास्थ्य, सुरक्षा एवं शिक्षा लगायतका क्षेत्रहरूमा कार्य गर्दै आएको ।
- ज) आयोजनाको लागि आवश्यक २२.८१ हेक्टर जग्गा मध्ये हाल सम्म १५.७९ हेक्टर आयोजनाले प्राप्त गरिसकेको, बाँकि प्राप्तीको प्रकृत्यामा रहेको ।

चालु आ.व. २०८२/८३ मा सञ्चालन भइरहेका आयोजनाका प्रमुख क्रियाकलापहरू :

- » हेडवर्क्स तथा पावरहाउसको सिभिल निर्माण सम्बन्धी कार्यहरू,
- » हाइड्रोमेकानिकल सम्बन्धी निर्माण कार्यहरू,
- » इलेक्ट्रोमेकानिकल सम्बन्धी निर्माण कार्यहरू,
- » विद्युत प्रसारण लाइन सम्बन्धी वातावरणीय अध्ययन कार्य भईरहेको ,
- » वातावरणीय सुधार, सामाजिक विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यहरूको निरन्तरता, भइरहेका ,
- » योजनाहरू एवं सिंचित क्षेत्र तथा इन्टेक बचावट कार्य (तटबन्धन कार्य) सम्बन्धी कार्यहरूलाई निरन्तरता,
- » बबई-मान खोला डाइभर्सन आयोजनाको वातावरणीय अध्ययन कार्य,
- » नया परामर्शदाता खरिद प्रकृत्याका लागी स्रोत सहमती प्राप्त गर्ने कार्य भईरहेको, र
- » आयोजनाका संरचनाहरूको अन्तिम डिजाइन तथा नक्साहरू प्राप्त गर्ने कार्य भईरहेको छ ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरू :

- » हेडवर्क्स तथा पावरहाउसको सिभिल निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने,
- » हाइड्रोमेकानिकल सम्बन्धी उपकरण आयात, निर्माण तथा जडान तथा परीक्षण कार्य सम्पन्न गर्ने,
- » इलेक्ट्रोमेकानिकल सम्बन्धी उपकरण आयात, निर्माण तथा जडान तथा परीक्षण कार्य सम्पन्न गर्ने,
- » आयोजना निर्माणमा चालु तीन वटै ठेक्काका कार्य सुपरिभिजनका लागी नयाँ परामर्श सेवा खरिद गर्ने,

- » विद्युत प्रसारण लाइन सम्बन्धी वातावरणीय अध्ययन कार्य सम्पन्न गर्ने र निर्माण सम्झौता गरि कार्य आरम्भ गर्ने,
- » आवश्यकता अनुसार अत्यावश्यक वातावरणीय सुधार, सामाजिक विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यहरू गर्ने,
- » आवश्यकता अनुसार योजनाहरू एवं सिंचित क्षेत्र तथा इन्टेक बचावट कार्य (तटबन्धन कार्य) सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने,
- » बबई मानखोला डाइभर्सन आयोजनाको निर्माण कार्य अघि बढाउने,
- » बबई-मान खोला डाइभर्सन आयोजनाको वातावरणीय अध्ययन कार्य सम्पन्न गर्ने,
- » आयोजना सम्पन्न भएपश्चात विद्युतगृह सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मोडालिटी तयार गर्ने र
- » आयोजना निर्माण कार्य सम्पन्न भए पश्चात् Testing & Commissioning गर्ने ।

४.२.४ सुनकोशी-मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना

सुनकोशी-मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना सिन्धुली र रामेछाप जिल्लाको सिमानामा अवस्थित सुनकोशी नदीको पानीलाई बाँध बाँधी १३.३ कि.मी. लामो शुरुङ मार्फत मरिन नदीमा खसाली बागमती नदी हुँदै बागमती सिँचाइ आयोजनामा पुर्याउने र हाल सिँचाइ भइरहेको ४५,६०० हेक्टर जमिन सहित धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट र बारा जिल्लाहरूको कुल जम्मा १,२२,००० हेक्टर जमिनमा वर्षैभरी सिँचाइ सुविधा पुर्याउने प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । साथै मरिन नदीमा पानी पथान्तरण गरि जम्मा ३१.०७ मेगावाट जलविद्युत उत्पादन गर्ने सहायक उद्देश्य समेत रहेको छ । बागमती प्रदेशको सिन्धुली जिल्ला स्थित यस आयोजनाले मधेश प्रदेशको ५ वटा उर्वर भूमि रहेको जिल्लाहरूमा वर्षैभरी सिँचाइ सुविधा पुऱ्याइ कृषि उत्पादकत्वको वृद्धि तथा किसानहरूको जिविकोपार्जनमा उल्लेख्य सुधार गर्नुका साथै जलविद्युत समेत उत्पादन गरि सिंगो देशको अर्थतन्त्रमा टेवा दिनुका साथै प्रादेशिक सन्तुलनमा समेत योगदान दिन यस सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना राष्ट्रिय गौरव तथा रूपान्तरणकारी आयोजनाको रूपमा कार्यान्वयनको चरणमा छ । यस आयोजनाको कुल लागत अनुमान रु ४९ अर्ब ४२ करोड ३१ लाख रहेको छ ।

यस आयोजना अन्तरगत सिन्धुली जिल्लाको खुर्कोट देखि करीब २ कि.मी. माथि (सुनकोशी र तामाकोशी को दोभान भन्दा करीब १ कि.मी. तल) सुनकोशी नदीमा हेडवर्क्स निर्माण हुनेछ भने बिद्युतगृह सर्जसाफ्ट, स्बीचयार्ड कमलामाइ न.पा.२ कुसुमतार सिन्धुलीमा पर्दछ ।

चालु आ.व. २०८१/८२ को

- » विनियोजित बजेट (रु. लाखमा) – १६४४१.६५
- » यस आ.व. को खर्च (रु. लाखमा) – १२००९.६२
- » भौतिक प्रगति – ८२.१९%
- » वित्तीय प्रगति – ७३.०४%

आयोजनाको हाल सम्मको समष्टिगत प्रगति

- » हाल सम्मको बजेट रु. १९९५३०.४९ (लाखमा)
- » हाल सम्मको खर्च रु. १६५५५२.९५ (लाखमा)
- » भौतिक प्रगति – ३६.८३%
- » वित्तीय प्रगति – ३३.३९%

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » बागमती सिंचाइँ योजनाको सिञ्चित क्षेत्र सहित बारा, रौतहत, सर्लाही, महोत्तरी, धनुषा जिल्लाहरूको समेत गरि जम्मा १,२२,००० हे. जमिनमा भरपर्दो बाह्रै महिना हुने सिंचाइँ सुविधाबाट देशमा कृषि उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि हुने ।
- » ३१.०७ मेगाबाट विद्युत उत्पादनबाट २४८ GWH बिजुलीबाट वार्षिक १.५५ अर्ब राजश्व संकलन हुने ।

आगामी दिनमा गर्नु पर्ने बाँकी कार्यहरू

- » आयोजनाबाट प्रभावित सुनकोशी/तामाकोशी नदी क्षेत्रमा नदी व्यवस्थापन कार्य ।
- » Transmission Line निर्माण कार्य ।
- » सामाजिक विकासका कार्यहरू ।

सम्पन्न मुख्य मुख्य कार्यहरू

- » आयोजनाको DFSR तथा अध्यावधिक खरिद गुरुयोजना स्वीकृत भएको ।
- » वातावरणीय प्रभाव अध्ययन (EIA) प्रतिवेदन र पुरक वातावरणीय प्रभाव अध्ययन (SEIA) स्वीकृत भएको ।
- » तत्कालिन प्रधानमन्त्री ज्यूबाट मिति २०७७ फागुन २० गते आयोजना निर्माण कार्यको शिलान्यास ।
- » हालसम्म ४६.६१ हे. जमिनको मुआब्जा वितरण सम्पन्न । (सिन्धुलीको सम्पन्न रामेछापको अन्तिम चरणमा)

- » शुरुङ्ग निर्माण कार्यको मिति २०७९/०६/२८ मा TBM बाट शुरुङ्ग खन्ने कार्यको प्रारम्भ गरि १३.३१६ कि.मि. शुरुङ्ग खन्ने कार्य सम्पन्न गरि मिति २०८१/०१/२६ मा शुरुङ्ग Breakthrough भएको । हाल मिति २०८२/०४/११ मा ToC जारी भएको ।
- » Headworks Package को २०७९/१०/१० मा सम्झौता भएको, First Stage को कार्य चालु रहेको ।
- » सामाजिक विकास अन्तर्गतका कार्यहरूको माग संकलन भएको, प्रभावित क्षेत्रमा शीप विकास तालिमहरू सम्पन्न ।
- » मरिन नदी नियन्त्रण कार्यको २ कि.मि. सम्मको कार्य सम्पन्न भएको र दोस्रो प्याकेजको ठेक्का आव्हान भएको ।
- » डुबान प्रभावित क्षेत्रमा लिफ्ट सिँचाइहरूको निर्माण कार्य भईरहेको ।
- » मदन भण्डारी सडक Realignment डिजाइनको सडक विभाग बाट स्वीकृत प्राप्त भए अनुसारको कार्य भईरहेको ।
- » Transmission Line को IEE को कार्य भैरहेको ।
- » Electromechanical Works को लागत अनुमान स्वीकृति भएको ।
- » मरिनबाट बागमती पुग्दा Power generation from cascading system को पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन भई रहेको ।

४.२.५ सिक्टा सिँचाइ आयोजना

लुम्बिनी प्रदेश बाँके जिल्लामा अवस्थित सिक्टा सिँचाइ आयोजना यस जिल्लाको अगैया स्थित राप्ती नदीमा बाँध निर्माण गरी सोही जिल्लाका हालका ६ वटा गा.पा., कोहलपुर न.पा. र नेपालगंज उपमहानगरपालिका अन्तर्गतको ४२,७६६ हेक्टर भूमिमा भरपर्दो सिँचाइको लागि पानी उपलब्ध गराउने उद्देश्य लिइ नेपाल सरकारको आफ्नै स्रोतबाट आ.व. २०६१/६२ देखि शुरु गरिएको हो। यस आयोजनाको निर्माणाधिन पश्चिम मूल नहरले बाँके जिल्लाको राप्ती नदीको पश्चिम भेगको ३३,७६६ हेक्टर जमिनमा सिँचाइ पुऱ्याउने लक्ष्य लिएको छ । पूर्वी मूल नहरले राप्ती नदीको पूर्वी भेगको करीब ९,००० हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ ।

आयोजना कार्यक्रम सम्बन्धि विवरणहरू

- » ब.उ.शि.नं.: ३०८०३११६
- » आयोजना शुरु: आ.व. २०६२/६३
- » आयोजना सम्पन्न हुने: आ.व. २०८९ / ९० (संशोधित गुरुयोजना अनुसार)
- » आयोजनाको प्रकृति: राष्ट्रिय गौरवको आयोजना

- » लागत: ५२ अर्ब ८९ करोड (संशोधित गुरुयोजना अनुसार)
- » स्रोत: नेपाल सरकार

आयोजनाको लागत १२ अर्ब ८० करोडबाट ५२ अर्ब ५९ करोड पुग्नुको कारण

- » राप्ती नदीको पूर्वतर्फ ९००० हेक्टर थप सिंचित क्षेत्र हुने गरि पूर्वी मूल नहर लगायतका अन्य संरचनाहरू थप भएको ।
- » दायाँ मूल नहर अन्तर्गतका थपवागाउँ उपशाखा तथा टिटरिया शाखा थप भएको ।
- » पूर्वी र पश्चिम सिंचित क्षेत्रमा शाखा/उपशाखा/प्रशाखा विस्तार समेत थप भएको ।
- » सिंचित क्षेत्र बचावटका कार्यहरू थपिनु ।
- » निर्माण भएका संरचनाहरूको नियमित, आवधिक तथा आकस्मिक मर्मत कार्यहरू थप भएको।
- » वातावरण संरक्षणका कार्यहरू थप हुनु ।
- » कृषि प्रसार र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धि कार्यहरू थप भएको ।
- » मुआब्जा सम्बन्धि कार्यहरू थप भएको ।
- » प्रभावित क्षेत्रहरूमा सामाजिक सरोकारका कार्यहरू थप भएको ।
- » Groundwater Development for Conjunctive Use कार्य थप भएको ।
- » समय अनुसार मूल्य वृद्धि समेत भएको ।

आयोजना कार्यालयको लक्ष्य

४२,७६६ हेक्टर भूमिमा भरपर्दो सिँचाइको लागि पानी उपलब्ध गराउने ।

- » वार्षिक वित्तीय प्रगति ८९.३९ प्रतिशत
- » वार्षिक भौतिक प्रगति ९०.०६ प्रतिशत

२. प्रमुख प्रतिफलहरू

- » बाँके जिल्लाको अगैयास्थित राप्ती नदीमा ब्यारेज निर्माण ।
- » मूलबाँधको दायाँतर्फ ६२.५ क्युमेक्स बहाव क्षमता भएको Head Regulator एवम् Desilting Basin तथा बायाँतर्फ १४.५ क्युमेक्स बहाव क्षमता भएको Flushing Channel.
- » १,४५० मिटर लामो Flushing Channel.
- » मूलबाँधको दायाँतर्फ (कमाण्ड क्षेत्र सम्म) ५० क्युमेक्स क्षमता भएको ४५.२५ कि.मी. लामो मूलनहर ।
- » मूलबाँधको बायाँतर्फ १४.५ क्युमेक्स क्षमता भएको ५३ कि.मी. लामो मूलनहर ।
- » कुल २३३ कि.मी. लम्बाइका शाखा र उपशाखा नहरहरू ।

- » कमाण्ड क्षेत्र विकास (CAD) कार्य ।
- » कमाण्ड क्षेत्रबाट पानीको निकासका लागि Drainage System.
- » कमाण्ड क्षेत्र बचावट कार्य ।

हाल सम्मको प्रगति स्थिति

- » भौतिक प्रगति : ४३.३३ %
- » वित्तीय प्रगति : ४४.२३%
- » २२,००० हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध भएको ।

संशोधित गुर्योजना बमोजिम गर्नुपर्ने कार्यहरूको विवरण

Phase 1 (upto FY 078/79)

- » Construction of Headworks.
- » Construction of Western Main canal.
- » Construction of Eastern Main Canal upto Ch. 37+300km excluding bio-engineering, environmental protection and remaining minor structures
- » Command area protection works.
- » Construction of Sidhaniya Branch canal, Akalgharuwa branch upto 4.6km, Gohawa Sub-secondary canal upto 2.05km, Parsenipur Branch upto 4.6km, Pidari Branch canal upto 4.2km.
- » Environmental Mitigation works, Procurement of machines and tools, Procurement of land etc.

Phase 2 (upto FY 084/85)

- 2.1 Command area development work of sidhaniya branch canal.
- 2.2 Construction of Dunduwa Irrigation System (Main and branch Canals).
- 2.3 Extension of Akalgharuwa branch canal, Gohawa sub secondary, Pansenipur branch canal, Pidari branch canal.
- 2.4 Construction of Guruwagau Branch Canal, Thapuwagau sub secondary canal.
- 2.5 Construction of Eastern Main Canal downstream of Ch 37+300 km including bioengineering, environmental protection and remaining minor structures as per site condition and branch canal upto Ch. 37+300.
- 2.6 Command area protection works.
- 2.7 Construction of Escape structure at Ch 10+300 km of western main canal.

- 2.8 Installation and erection of gates etc in Western main Canal.
- 2.9 Regular, Periodic and Emergency maintenance of constructed headworks, canal and structures.
- 2.10 Works of Social Concern.
- 2.11 Groundwater Development for Conjunctive Use.
- 2.12 Agricultural Advertisement, Institutional Development.

Phase 3 (upto FY 089/90)

- 3.1 Construction of Titariya Branch Canal of Western Main Canal.
- 3.2 Construction of branch canal downstream of Ch. 37+300 of Eastern Main canal.
- 3.3 Construction of Dunduwa Irrigation System (Remaining branch canals)
- 3.4 Command area development works, Command area Protection works.
- 3.5 Agricultural Advertisement, Institutional Development.
- 3.6 Operation, Regular, Periodic and Emergency Repair and Maintenance of constructed headworks, canal and structures
- 3.7 Works of Social Concern
- 3.8 Groundwater Development for Conjunctive Use.

» वार्षिक वित्तीय प्रगति - ८९.३९ प्रतिशत

» वार्षिक भौतिक प्रगति - ९०.०६ प्रतिशत

आ.व. ०८१-८२ मा आयोजनाले गरेका महत्वपूर्ण कार्यहरू

गुरुवागाउँ शाखा नहर	११.२ कि.मि.
सिधनिया शाखा नहर	६ कि. मि.
पर्सेनिपुर शाखा नहर	चैनेज ८+२०० सम्म सम्पन्न गरेको
अकलघरुवा शाखा नहर अन्तर्गत S3/SS4 प्रशाखा	१.४ कि. मि.
गोहवा उपशाखाको T2 Tertiary Canal प्रशाखा	१.७ कि. मि. पुरै निर्माण
कचनापुर, बालापुर, ढकेरी लिफ्ट योजना	करीब १५० हेक्टर जमिन सिँचाइ हुने
परुवा हेडवर्कस	करीब २०० हेक्टर जमिन सिँचाइ हुने
डुण्डवा खोलामा तटबन्ध	करीब १८१५ मिटर

डहरचण्डी, डल्लीचौर, थारु ठन्हा तथा डौना जलाशय निर्माण

आ.व. ०८१-८२ मा ठेक्का सम्झौता भई निर्माण शुरु भएका नहर लगायतका संरचनाहरु:

- » यस आयोजनाको पश्चिम तर्फको सबैभन्दा ठूलो डुण्डुवा शाखा नहर (२३.४ कि. मि., १६,००० हे.) र यसको उपशाखा खजुरा (१०.२ कि.मि) र मानपुर (८ कि.मि.)।
- » पूर्वी मूल नहर अन्तर्गत S1(६७० हे.), S2 (४८ हे.), S3 (३६० हे.), S4 (२३७ हे.) र S5 Outlet (२० हे.) शाखा।
- » पश्चिमतर्फ पेडारी प्रशाखा, अकलघरुवा (S3/SS1 र S3/SS3) प्रशाखा, सिधनिया (SC-6R) प्रशाखा र पर्सेनिपुर (S4/SS1) प्रशाखा।
- » पूर्वीतर्फ S1-S4 सम्मको लागि १५३ हे. मा सिँचाइ हुने गरि तथा अगैया, राजपुर र कुम्भर क्षेत्रको लागि १२० हे. मा सिँचाइ हुने गरि लिफ्ट सिँचाइ योजना।
- » पश्चिमी मूल नहर अन्तर्गत सबै शाखाहरुमा व्यवस्थित रुपमा पानी संचालनको लागि गेट जडान कार्य।
- » नयाँ प्रविधि अन्तर्गत राप्ती नदीमा Fabric Form Concrete को प्रयोग गरि सिंचित क्षेत्र बचाउ कार्य।
- » FMIS अन्तर्गत ठुले खोलामा intake shift गरी पाइप मार्फत बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा पुऱ्याईएको।
- » पूर्वी मूल नहर अन्तर्गत Deep Cutting क्षेत्रमा वातावरण संरक्षणको लागि Bio-Engineering को कार्य गरेको।
- » यस आ.व.मा कुल १३ वटा ठेक्काहरु सम्पन्न गरेको।

आयोजना कार्यान्वयनमा रहेका समस्या तथा चुनौतीहरु:

- » अदालतमा बीचाराधीन रहेका र मध्यस्थताको क्रममा रहेका ठेक्काहरुको पूर्ण रुपमा फैसला र निर्णय नआउनाले ठेक्काहरु रुग्न हुने गरेको र प्रक्रिया अगाडि बढाउन असहज भएको।
- » समय साक्षेप जग्गा प्राप्ती सम्बन्धि ऐन तथा नियमावलीको अभावमा जग्गा अधिग्रहणको प्रकृया झन्झटिलो विवादित र लामो समय लाग्ने।
- » निर्माण कार्यको वेला पनि नदीजन्य पदार्थहरुको निकासी बन्द हुने (आषाढ देखि कार्तिक सम्म)।
- » घुलनसिल माटोसंग सम्बन्धित रिसर्च र समाधानको अभाव।
- » सिञ्चित क्षेत्रको रुपमा घोषणा भएको क्षेत्रमा Land Use Plan बिनाको वस्ती विकासको कारणले हुने कृषि भूमि खण्डीकरण भइरहेको।
- » नहर अतिक्रमण (डुण्डुवा नहर ढलको रुपमा प्रयोग) र निर्मित संरचनाको पार्टपुर्जा चोरी हुने।

४.२.६ महाकाली सिँचाइ आयोजना

महाकाली सिँचाइ आयोजना नेपाल सरकार मन्त्री परिषद्को मिति २०७७/०८/३० को निर्णय अनुसार राष्ट्रिय गौरवको आयोजनामा स्तरोन्नति भएको आयोजना हो। यो सिँचाइ आयोजना कञ्चनपुर जिल्लाको महेन्द्रनगरमा अवस्थित छ। यस आयोजनाको पानीको मूल स्रोत महाकाली (टनकपुर ब्यारेज) नदी रहेको छ। सन् १९९६ मा नेपाल र भारत बीच भएको सम्झौता (Mahakali Integrated Development Treaty) अनुरूप नेपालले टनकपुर ब्यारेजबाट हिँउदमा ३०० क्यूसेक र गर्मी याममा १,००० क्यूसेक पानी पाउने व्यवस्था रहेको छ। आ.व.२०६३/६४ बाट शुरु भएको यो आयोजना आ.व.२०७७/०७८ मा Rescheduling भई 2nd Phase मा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने लक्ष्य लिइएको छ। जस अनुसार आ.व.२०७७/०७८ देखि आ.व.२०८२/०८३ सम्म 1st Phase र आ.व.२०८२/०८३ देखि आ.व.२०८७/८८ सम्म 2nd Phase सम्पन्न गर्ने कार्यतालिका रहेको छ।

आयोजना कार्यक्रम सम्बन्धि विवरणहरू:

ब.उ.शि.न: ३०८०३११३

आयोजना शुरु मिति: आ.व.२०६३/६४

आयोजना सम्पन्न हुने मिति: आ.व.२०८७/८८

आयोजनाको प्रकृति: सिँचाइका लागि नहर तथा नहर संरचनाहरू निर्माण

लागत: ३५ अर्ब

आयोजनाको शुरुवात देखि हालसम्म खर्च भएको रकम : रु. ८४८०१.५४ लाख।

आयोजनाको शुरुवात देखि हालसम्मको प्रगति

भौतिक प्रगति : २४.२५%

वित्तीय प्रगति : २४.२१%

प्रमुख प्रतिफलहरू:

सतह सिँचाइबाट २८,२२५ हेक्टर र भूमिगत सिँचाइबाट ५,२६५ हेक्टर गरी जम्मा ३३,५२० हेक्टर (ब्रम्हदेव, मालाखेती, दोधारा-चाँदनी, त्रिभुवनवस्ती) जमिनमा वर्षैभरी भरपर्दो सिँचाइ सुविधाको सुनिश्चतता गरी सिञ्चित क्षेत्रको उत्पादनमा वृद्धि गरी गरिबी न्यूनीकरणमा योगदान गर्ने।

आयोजनाको लक्ष्य:

यस आयोजनाको मुख्य लक्ष्य सतह सिँचाइ बाट २८,२२५ हेक्टर र भूमिगत सिँचाइबाट ५,२६५ हेक्टर गरी जम्मा ३३,५२० हेक्टर (ब्रम्हदेव, मालाखेती, दोधारा-चाँदनी, त्रिभुवनवस्ती) जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने रहेको छ।

आयोजनाको हालसम्मको प्रगति:

- » २०० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन दोधारा चाँदनीको कन्जभोजमा लिफ्ट सिँचाइ निर्माण कार्य भइरहेकोमा हालसम्म करीब ८० हेक्टर खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने गरी निर्माण कार्य भएको ।
- » दररेट निर्धारण गरिसकेको करीब २२ हेक्टर Registered जग्गा प्राप्ती मध्ये यस आ.व. मा करीब ४ हेक्टर जग्गा अधिग्रहण भइ हालसम्म ९ हेक्टर जग्गा अधिग्रहण भएको (कुल आयोजनाको करीब १,२०० हेक्टर मध्ये २८६.५ हेक्टर जग्गा प्राप्ती भइसकेको) ।
- » सिंचित क्षेत्र बचावट (CAP) कार्य अन्तर्गत यस आ.व. मा ७.९ कि.मि. तटबन्ध निर्माण कार्य गरी हालसम्म करीब ३० कि.मि. तटबन्ध निर्माण कार्य सम्पन्न भएको ।
- » टनकपुर मूल नहरको चेनेज २८+८०० देखि अगाडी चेनेज ४८+३०० कि.मि. भित्र पर्ने १२ ओटा सामुदायिक वन क्षेत्रको ३७.३०५ हे. भोगाधिकार प्राप्तीको लागि मन्त्रिपरिषद् बाट स्वीकृति प्राप्त भइ Alignment clear गर्नका लागि वन विभाग संग सम्झौता गर्ने कार्य भएको ।

वार्षिक विनियोजित बजेट, खर्च र प्रगति : आ. ब. २०८१/८२

	विनियोजित	खर्च	प्रगति
चालू	३ करोड २२ लाख	२ करोड ९७ लाख	९२.२४%
पूँजीगत	१ अर्ब ६३ करोड ९६ लाख	१ अर्ब ५२ करोड ६६ लाख	९३.११%

वार्षिक प्रगति:

- » भौतिक प्रगति: ९४%
- » वित्तीय प्रगति: ९३.११%

चौथो त्रैमासिक प्रगति

- » भौतिक प्रगति: १००%
- » वित्तीय प्रगति: १००%

आयोजनाको आ.व. २०६३/६४ देखि २०८१/८२ सम्मको कुल खर्च विवरण

- » आयोजनाको कुल लागत: रु. ३५ अर्ब
- » कुल विनियोजित बजेट: रु.९.८८ अर्ब
- » कुल खर्च: रु.९.२९ अर्ब
- » वित्तीय प्रगति: २६.५३%

आयोजनाको आगामी योजना

हाल संचालित सबै ठेक्काहरु सम्पन्न गर्ने :

- » राजमार्गको उत्तर तिरको चेनेज २८+८०० पछिको २५०० हे कमान्ड एरियामा सिँचाइ पुग्नेगरी शाखा नहरहरु विकास गर्ने ।
- » कृष्णपुर नगरपालिकाको वार्ड न ५,६,७,८ र ९ को करीब ४००० हे. जमिनमामा सिँचाइ सुबिधा पुग्ने गरि गुलरिया मूल नहर निर्माण गर्ने ।
- » करीब ३०४० हे सिँचाइ सुबिधा पुग्नेगरि दोधरा चाँदनीमा योजना विकास गर्ने ।
- » त्रिभुवन बस्ती (करिव १४००० हे) सम्म पुग्ने गरि मूल नहर तथा शाखा नहर हरु बिस्तार गर्ने ।
- » टनकपुर मुल नहरको पानी नलाग्ने स्थानमा भूमिगत सिँचाइको ब्यबस्था गर्ने ।

आ.व. २०८२/०८३ को विनियोजन तथा कार्ययोजना

- » वार्षिक विनियोजित बजेट: २०० करोड रुपैयाँ ।
- » चालु तर्फ: ३ करोड ४९ लाख रुपैयाँ ।
- » पूँजीगत तर्फ : १९६ करोड ५१ लाख रुपैयाँ ।

आयोजनाका प्रमुख समस्या र समाधानका प्रयासहरु

- » सम्बन्धित नापी तथा मालपोत कार्यालयहरुले जनशक्ति अभावका कारण मुआब्जा वितरणका लागि द्रुतगतिमा जग्गा कित्ताकाट तथा लगत कट्टाको कार्य नभएको हुँदा मुआब्जा वितरणमा ढिलाई भएको ।
- » सम्बन्धित नापी तथा मालपोत कार्यालयहरु संग समन्वय गरि काम गर्ने गरिएको ।
- » नहर Alignment मा पर्ने सेतो पुर्जावाला जग्गाहरुको अधिग्रहणका लागि समस्या भएको ।
- » नीतिगत निर्णयको लागि सम्बन्धित मालपोत कार्यालय मार्फत भूमिसुधार मन्त्रालयमा फाइल पठाइएको, निर्णय हुन नसकेको ।
- » कृष्णपुर न.पा.-१ का स्थानीय वासीहरुले हालसम्म पनि मुआब्जा रकम कम भएको भनी मुआब्जा लिन मानेका छैनन् र संघर्ष समिति नै खडा गरी आन्दोलनरत छन् जसले गर्दा निर्माण कार्यमा ढिलाई भईरहेको छ ।
- » मुआब्जा रकम बृद्धि हुँदैन भनि स्थानीयवासीहरुलाई बुझाउने प्रयास गरिएको ।
- » महाकाली एकीकृत विकास सन्धि अनुसार नेपालले दोधारा-चाँदनीको खेतियोग्य जमिन सिँचाइका लागि भारतको शारदा नहरबाट १० क्युमेक पानी पाउने सम्झौता भएपनि सोको लागि आवश्यक पर्ने संरचना हालसम्म पनि निर्माण भएको छैन जसले गर्दा दोधारा-चाँदनीको DPR तयार भई हाल जग्गा मुआब्जाको रकम वितरण गर्ने कार्य मात्र भएको तथा नहर निर्माण कार्यका लागि आवश्यक खरिद प्रक्रिया अगाडि बढाउन नसकिएको ।
- » तेस्रो चरणको हालसम्मको निर्माण कार्यबाट केहि क्षेत्रमा सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराउन सकिने भएता पनि हालसम्म टनकपुर ब्यारेजबाट पानी उपलब्ध हुन बाँकी रहेको ।

४.३ प्राथमिकता प्राप्त अन्य आयोजना

४.३.१ सिँचाइ आधुनिकीकरण अभिवृद्धि आयोजना

सिँचाइ आधुनिकीकरण अभिवृद्धि आयोजनाको उद्देश्य नेपालका पाँचवटा प्रदेशहरूमा रहेका किसानबाट संचालित सिँचाइ प्रणालीको आधुनिकीकरण उत्पादकत्व, लाभ र जलवायु उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्नु हो। यस आयोजनाले सिँचाइ प्रणालीलाई आधुनिकीकरण गर्ने, एकीकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन प्रवर्द्धन गर्ने र जलवायु-स्मार्ट कृषि व्यवसायको संस्थागत गर्ने लक्ष्य राखेको छ। आयोजनाबाट करीब ५६,००० कृषकहरू लाभान्वित हुने अपेक्षा गरिएको छ।

मुख्य गतिविधिहरू:

- » ३२,००० हेक्टर सतह सिँचाइ प्रणालीको आधुनिकीकरण गर्ने।
- » १,३५४ हेक्टर सुख्खा पहाडी भू-भागमा सिँचाइ पुऱ्याउनका लागि पहाडी लिफ्ट सिँचाइको परिक्षण गर्ने।
- » किसान तथा सरकारी संस्थाहरूलाई एकीकृत बाली तथा जलस्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- » कृषि उत्पादकत्व र यसको व्यापारमा सुधार गर्न यान्त्रिकरण तथा व्यवसायिकरणको प्रवर्द्धन गर्ने।
- » सिँचाइ प्रणालीको सञ्चालन र मर्मतसम्भारमा किसानलाई आत्मनिर्भर बनाउन पहल गर्ने।
- » यो आयोजना नेपाल सरकारको राष्ट्रिय जलस्रोत रणनीति (२००२-२०२७), कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५) र राष्ट्रिय जलस्रोत नीति, २०७७ सँग तादम्यता हुने गरी तयार पारिएको छ। यसले जलस्रोत उपयोगको दक्षता, कृषि प्रवर्द्धन र संस्थागत सुदृढीकरणलाई सहयोग गर्ने उद्देश्य राखेको छ। साथै, साना किसानहरूमाझ जलवायु स्मार्ट कृषि प्रवर्द्धन गरेर नेपालले विश्वसामू गरेको जलवायु प्रतिवद्धतालाई पनि सम्बोधन गर्नेछ। एसियाली विकास बैंकको रणनीतिसँग तादम्यता कायम गर्दै, आयोजनाले ग्रामीण गरिबी न्यूनीकरणका लागि निम्न कार्यहरू गर्ने लक्ष्य राखेका छन् :

महिला किसानहरूको सशक्तिकरण गर्ने।

जलस्रोतको संरक्षण सुनिश्चितता र जलवायु उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्ने।

खाद्य सुरक्षाको प्रवर्द्धन तथा गरिबी न्यूनीकरण गर्ने।

नेपालमा खाद्य सुरक्षामा सुधार ल्याउनु आयोजनाको मुख्य अपेक्षा हो, भने आयोजनाको

उपलब्धी आयोजना कार्यान्वयन हुने क्षेत्रमा कृषि उत्पादकत्व र यसको दिगोपनामा सुधार ल्याउनु रहेको छ ।

प्रमुख प्रतिफलहरू

उपलब्धी १: सिँचाइ पूर्वाधारको आधुनिकीकरण : १७,४५२ हेक्टर क्षेत्रफलको किसानद्वारा व्यवस्थित १०० वटा सिँचाइ प्रणाली (FMIS) र १४,५०० हेक्टर क्षेत्रफलको बर्दिया राजापुर सिँचाइ आयोजनाको आधुनिकीकरण गर्ने। गेटेड इन्टेक संरचना, नदी किनाराको सुरक्षा र सिँचाइ नहरहरूको निर्माण तथा पुनःनिर्माण गर्ने। करीब १,३५४ हेक्टर क्षेत्रफल सिञ्चित हुने १२ वटा पहाडी लिफ्ट सिँचाइ प्रणालीमा आधुनिक पानी वितरण प्रविधिको प्रयोग गर्ने लगायत ।

उपलब्धी २: सिँचाइ तथा कृषि क्षेत्र हेर्ने संस्था तथा कृषि समूहहरूको क्षमता अभिवृद्धि : किसान, सरकारी निकाय र स्थानीय तहका लागि एकीकृत बाली तथा जलस्रोत व्यवस्थापन (ICWM) को क्षेत्रमा क्षमता विकास गर्ने। सिँचाइ व्यवस्थापनका लागि जलउपभोक्ता संस्थाहरू (WUAs) को विकास गर्ने। कृषि व्यवसाय, वित्तीय पहुँच र बजार सुविधाका लागि जल उपभोक्ता सहकारी (WUCs) को स्थापना गर्ने। दिगो प्रणाली सञ्चालन गर्न ३३% महिला तथा १०% बञ्चित वर्गको समूहलाई तालिम प्रदान गर्ने। राष्ट्रिय रूपमा प्रयोग गर्नका लागि ICWM मार्गचित्र र तालिम मोड्युलहरू निर्माण गर्ने लगायत ।

उपलब्धी ३: आधुनिक कृषि प्रणाली तथा मूल्य शृंखला सुविधा प्रवर्द्धन जल वायु-स्मार्ट कृषि प्रणाली, यान्त्रिकरण र आधुनिक प्रविधिको प्रयोग प्रवर्द्धन गर्ने। बालीनाली भण्डारण, प्रशोधन र बजार पहुँच सुधारद्वारा मूल्य शृंखलाको विकास गर्ने। मौसम, बाली योजना तथा व्यापार सम्बन्धी डिजिटल परामर्श सेवा प्रदान गर्ने। मेसिनरी, कोल्ड स्टोरेज र डिजिटल सूचना बोर्डले जलउपभोक्ता संस्था/ जलउपभोक्ता सहकारीलाई सहयोग गर्ने। कृषि उपकरणमा ५०% तथा सुविधामा १५% अनुदानसहित वित्तीय सहायता उपलब्ध गर्ने लगायत ।

ब.उ.शि.नं. : ३०८०३१०५

आयोजना शुरु भएको मिति : २२ डिसेम्बर २०२४ (ऋण सम्झौता मिति)

आयोजना सम्पन्न हुने मिति : ३० जुन २०३१

कुल लागत : १३३.६४ मिलियन डलर ।

वस्तु	रकम
क. आधारभूत लागत	१०६.०५
१. सिँचाइ पूर्वाधार आधुनिकीकरण	८४.०७
२. सिँचाइ तथा कृषि निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि र किसान संगठन सुदृढीकरण	३.०१

वस्तु	रकम
३. आधुनिक कृषि तथा मूल्य श्रृंखला सुविधाहरूको परिचय	१०.३०
४. आयोजना व्यवस्थापन	८.६७
ख. आकस्मिकता	२०.९६
ग. कार्यान्वयन अवधिको वित्तीय शुल्क	६.६३
कुल (क+ख+ग)	१३३.६४

आयोजनाको प्रकृति: यो आयोजना नेपाल सरकारको राष्ट्रिय जलस्रोत रणनीति (२००२-२०२७), कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५) र राष्ट्रिय जल स्रोत नीति (२०७७) सँग तादम्यता हुने गरी तयार पारिएको छ। यसले जलस्रोत उपयोगको दक्षता, कृषि प्रवर्द्धन र संस्थागत सुदृढीकरणलाई सहयोग गर्ने उद्देश्य राखेको छ। साथै, साना किसानहरू माझ जलवायु-स्मार्ट कृषि प्रवर्द्धन गरेर नेपालले विश्वसामू गरेको जलवायु प्रतिवद्धतालाई पनि सम्बोधन गर्नेछ। एसियाली विकास बैंकको रणनीतिसँग तादम्यता कायम गर्दै, आयोजनाले ग्रामीण गरिबी न्यूनीकरणका लागि निम्न कार्यहरू गर्ने लक्ष्य राखेको छ:

- » महिला किसानहरूको सशक्तिकरण गर्ने।
- » जलस्रोतको संरक्षण सुनिश्चितता र जलवायु उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्ने।
- » खाद्य सुरक्षाको प्रवर्द्धन तथा गरिबी न्यूनीकरण गर्ने।

नेपालमा खाद्य सुरक्षामा सुधार ल्याउनु आयोजनाको मुख्य अपेक्षा हो, भने आयोजनाको उपलब्धी आयोजना कार्यान्वयन हुने क्षेत्रमा कृषि उत्पादकत्व र यसको दिगोपनामा सुधार ल्याउनु रहेको छ।

वित्तीय स्रोत

आयोजनाको कुल १३३.६४ मिलियन अमेरिकी डलर को वित्तीय स्रोत निम्नानुसार रहनेछ:

वित्तीय स्रोत	रकम (मिलियन अमेरिकी डलर)	कुलमा भाग (%)
एसियाली विकास बैंक (साधारण पूँजी स्रोत – सहूलियत ऋण)	८५.००	६३.६०
साउदी विकास कोष (ऋण)	३०.००	२२.४५
सरकारको योगदान	१६.१४	१२.०८
लाभग्राहीहरूको योगदान	२.५०	१.८८
कुल	१३३.६४	१००.००

यस वित्तीय संरचनाले अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरू, सरकार र स्थानीय लाभग्राहीहरूबीच सन्तुलित योगदान सुनिश्चित गरी आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउनेछ।

आ.व. २०८१/०८२ को बजेट रु. : १,०२,२९,९० (रु हजारमा)

आ.व. २०८१/०८२ मा भएका कार्यहरू

- » मेशिनरी तथा औजार खरिद कार्य।
- » फर्निचर तथा फिक्चर्स खरिद कार्य।
- » सिँचाइ संरचना निर्माण कार्य।

आ.व. २०८२/०८३ को बजेट रु. : ३,६४,२१,०० (रु हजारमा)

आ.व. २०८२/०८३ मा संचालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू :

- » सीप विकास तथा जनचतेना तालिम तथा गोष्ठी।
- » मेशिनरी तथा औजार खरिद कार्य।
- » फर्निचर तथा फिक्चर्स खरिद कार्य।
- » परामर्श कार्य।
- » सिँचाइ संरचना निर्माण कार्य।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

प्रतिफल १ को सिँचाइ पूर्वाधारको आधुनिकीकरण मा पर्ने १०० वटा FMIS का batch 1(a) अन्तर्गत ६१ वटा उप आयोजना मध्ये ५४ वटाको ठेक्का सम्झौता भई निर्माण कार्य कार्यान्वयन भैरहेको batch 1(b) अन्तर्गत ३९ उप आयोजनाहरू PAC कमिटीबाट स्वीकृत भएको र हाल लागत अनुमान स्वीकृतिको चरणमा रहेको।

राजापुर सिँचाइ आयोजनाको batch 1(a) अन्तर्गत २ वटा ठेक्का सम्पन्न भएको र batch 1(b) अन्तर्गतको लागत अनुमान स्वीकृतिको चरणमा रहेको।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने कार्यहरू :

प्रतिफल १ को सिँचाइ पूर्वाधारको आधुनिकीकरणमा अन्तर्गत १२ वटा पहाडी लिफ्ट सिँचाइ प्रणालीको संरचना निर्माण कार्य ;

प्रतिफल २ सिँचाइ तथा कृषि क्षेत्र हेर्ने संस्था तथा कृषि समूहहरूको क्षमता अभिवृद्धि कार्य र ;

प्रतिफल ३ आधुनिक कृषि प्रणाली तथा मूल्य श्रृंखला सुविधा प्रवर्द्धन कार्य।

४.३.२ विपद प्रभावित जलस्रोत तथा सिँचाइ पुनर्स्थापना आयोजना

यस आयोजना अन्तर्गत विपदबाट प्रभावित जलस्रोत तथा सिँचाइ योजनाहरूको पुनर्स्थापना गर्नुका साथै नेपाल सरकार र कुवेत कोषसंग को संयुक्त लगानीमा कृषक व्यवस्थित सिँचाइ प्रणालीहरूको पुनर्स्थापना गरिन्छ ।

नेपाल सरकार र कुवेत फण्ड (Kuwait Fund for Arab Economic Development-KFAED) बीच २३ मार्च २०१५ मा ५ मिलियन कुवेती दिनार तथा नेपाल सरकारको रू.६०३.४९ मिलियन रकम बराबर नेपालको तत्कालिन पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्र (हालको कोशी तथा मधेश प्रदेश) र मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्र (हालको बागमती प्रदेश) को करीब ७६०० हेक्टर सिँचाइ योग्य जमिनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराई गरिबी कम गराउने र खाद्यान्न उत्पादन बढाउने उद्देश्यले ५ वर्ष भित्रमा ५० वटा उप-आयोजनाहरू सम्पन्न गर्नेगरी दुइ पक्षीय सम्झौता भएको थियो ।

सो सम्झौता रकमबाट यस आयोजना अन्तर्गत माग भएको ६७ वटा उप-आयोजनाहरू मार्फत ९०६४ हे. जग्गामा सिँचाइ उपलब्ध गराउन सक्ने देखिएकोले उक्त उप-आयोजनाहरू छनौट भइ पुन निर्माणको कार्य सञ्चालन भएको थियो। कोभिड लगायत विविध कारणहरूले तोकिएको अवधि भित्र सम्पन्न हुन नसकेको कारणले आपसी सहमतीमा २०२३ डिसेम्बर ३१ सम्म आयोजनाको म्याद थप गरिएको थियो।

प्रमुख प्रतिफलहरू: उप-आयोजनाहरूको विवरण निम्न तालिकामा देखाइएको छ

Ecological Belt	Koshi Province		Madhesh Province		Bagmati Province		Total	
	No of ISPs	CCA (ha)	No of ISPs	CCA (ha)	No of ISPs	CCA (ha)	No of ISPs	CCA (ha)
Mountain	6	263	-	-	10	955	16	1,218
Hill	20	2,182	-	-	16	1,585	36	3,767
Terai	7	1,890	7	2,089	1	100	15	4,079
Total	33	4,335	7	2,089	27	2,640	67	9,064

हालसम्मको प्रगति स्थिति:

- » सम्झौता अनुसार ६७ वटा मध्ये ६४ वटा सम्पन्न भइ ९६% प्रगति भइ ७,९४९ हे. जग्गामा भरपर्दो सिँचाइ मार्फत उत्पादनमा वृद्धि भएको छ ।

- » मिति ३० अप्रिल २०२४ वि.स. २०८१/०१/१८ मा नेपाल सरकार (सचिव स्तरीय) र कुवेत कोषका प्रतीनिधिहरूको संयुक्त बैठक मूलतः दुईवटा बिषयमा केन्द्रित थियो ।
- » आयोजनाकोलागि बाँकी रहेको कुवेतकोष बाट सञ्चालन मा रहेका अधुरो उप-आयोजनाहरू र पूर्व निर्धारित कार्यक्षेत्रमा नयाँ उप-आयोजनाहरू सञ्चालन गर्ने सहमति भयो । साथै आयोजनाको म्याद थप गर्ने निर्णय भयो ।
- » सो निर्णय अनुसार यस आयोजनाको म्याद क्रमशः दुई पटक २०२५ मे ३१ सम्म (वि.स. २०८२/०२/१८) सम्म र गत आ.व. २०८१/८२ मा २०२६ अक्टोबर १६ (वि.स. २०८३/०३/३०) सम्म थप भई पूर्व निर्धारित कार्यक्षेत्रमा थप नयाँ १५ वटा उप-आयोजनाको स्वीकृति र निर्माण खरिद प्रक्रियाको लागि बोलपत्र आह्वान भई सो को प्राविधिक प्रस्ताव खोल्ने कार्य भयो ।
- » सञ्चालनमा रहेका पुराना २ वटा अधुरो उप-आयोजना मध्ये काठूलेखोला सिँचाइ उप-आयोजना, देवानगंज सुनसरीको ठेक्का मार्फत हुने निर्माण कार्य सम्पन्न भयो ।

आ.व.२०८२/८३ मा सञ्चालन हुने प्रमुख कार्यहरू

- » सञ्चालनमा रहेका पुरानो तिलावे अर्गना सिँचाइ उप-आयोजना, बागेश्वरी तीन्तौना, पर्सा को ठेक्का तथा उपभोक्ता मार्फत हुने निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने । थप १५ वटा नयाँ उप-आयोजनाहरूको बोलपत्रको प्राविधिक तथा आर्थिक मुल्यांकन स्वीकृत भई निर्माण कार्य गर्ने सम्झौता भएको । उक्त उप-आयोजनाहरू को निर्माण कार्य आ. व. २०८२/८३ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ ।
- » यस आयोजनालाई निरन्तरता दिन Phase II मा ८० वटा थप उप-आयोजनाहरू पुनःनिर्माण गर्न योजनाको प्रस्ताव तयारी गर्ने लक्ष्य रहेको छ । सोको शुरुवाती कदमको रूपमा उप-आयोजनाहरू छनौटको लागि विभाग/मन्त्रालय मार्फत प्रदेश सरकार सँग समन्वय गर्ने पहल भैरहेको छ ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरू

- » Phase II का लागि ८० वटा नयाँ उप-आयोजनाहरू छनौट गरि उक्त उप-आयोजना संचालन गर्न नेपाल सरकार मार्फत कुवेत कोषमा आयोजना निरन्तरताका लागि प्रस्ताव पेश गर्ने र सो प्रस्तावमा द्विपक्षीय सहमति र ऋण सम्झौता पश्चात् निर्माण खरिद गरि आगामी ५ वर्षमा योजना सम्पन्न गर्ने ।

४.३.३ एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम

नेपालमा स्थानीय प्रविधिमा आधारित सिँचाइको इतिहास निकै पुरानो छ । परम्परागत किसान

व्यवस्थित सिँचाइ प्रणालीहरू विश्वस्तरमा नै उदाहरणीय मानिन्छन्। परापूर्वकालदेखि नै नेपाली किसानहरूले स्थानीय प्रविधिको उपयोग गर्दै खोला नदीमा बाँध निर्माण गरी कुलोको माध्यमद्वारा खेतबारीमा पानी पुऱ्याइ सिँचाइ गर्दै आएका छन्।

राष्ट्रिय सिँचाइ नीति, २०८० ले देशमा उपलब्ध सिँचाइ योग्य कृषिभूमिमा बर्षेभरि भरपर्दो सिँचाइ सुविधाको विकास, बिस्तार र व्यवस्थापन गरी कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गरेर आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ। दिगो विकासका मुख्य १७ लक्ष्यमध्ये २०३० सम्म शून्य भोकमरी र गरिबीको अन्त्य गर्ने महत्त्वपूर्ण लक्ष्य छन्। दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्न बर्षेभरि दिगो एवं भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन आवश्यक देखिन्छ। यसको लागि सिँचाइमा परम्परागत सिँचाइ (गुरुत्वाकर्षण उर्जा) को साथसाथै परम्परागत सतह सिँचाइको साथै उर्जाको प्रयोग हुन जरुरी देखिन्छ। प्रसारण लाइन पुगेको ठाउँमा जलविद्युत, घाम लाग्ने ठाउँमा सौर्य उर्जा वा अन्य नवीकरणीय उर्जा प्रयोग थोरै पानीले धेरै उत्पादन हुने नविन सिँचाइ प्रविधि समेत प्रयोग गरि सिँचाइ सुविधा पुऱ्याएर खाद्य सुरक्षा बाट गरिबी निवारण गर्न मद्दत पुग्नेछ। यस अवधारणामा आधारित भएर आ.व. २०७५/७६ बाट एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ विशेष कार्यक्रम शुरू भएकोले सो कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि कार्यान्वयन कार्यविधि तयार गरिएको छ। उर्जा जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय द्वारा प्रकाशित आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को नीति, बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्ययोजनामा यस आयोजनाको लागि सौर्यविद्युतको उपयोग गरी लिफ्ट सिँचाइ आयोजना सञ्चालन गरिने, मिनि ग्रिड प्रणालीको माध्यमबाट सौर्यविद्युतको उपयोग ग्रामीण विद्युतीकरणमा गरिने र सौर्य विद्युतको दिगोपन (Sustainability) को लागि ग्रिड उपलब्ध हुने स्थानमा नेट मिटरिंग तथा नेट पेमेण्टको व्यवस्था गरी ग्रिडमा आवद्ध गरिने कुरा उल्लेख छ। पहाडी क्षेत्रमा रहेका ठूला तथा मझौला नदी तथा तीनीहरूका जलाधार क्षेत्रमा अवस्थित पानीको स्रोतहरूबाट त्यहाँ अवस्थित सीमान्तकृत कृषि योग्य जमिनमा परम्परागत सतह सिँचाइ वा विद्युत तथा सौर्य उर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट सिँचाइको माध्यमबाट सिँचाइ योजनाको निर्माण तथा एकीकृत कृषि विकास तथा प्रसार गर्ने उद्देश्यका आयोजनाहरू कार्यान्वयन गरिनेछ। आ.व. २०८१/८२ बाट नाम परिवर्तन भई “एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम, ललितपुर” नाम रहेको र यसै आ.व. देखि स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रममा सतह सिँचाइ सम्बन्धि योजनाहरू समेत समावेश भएकोले सम्भाव्य सतह सिँचाइ योजनाहरू निर्माणको समेत कार्य शुरू भएको छ।

कार्यक्रम सम्बन्धि विवरण :

ब.उ.शि.नं.

: ३०८०३१२७४

आयोजना शुरू मिति

: आ.व.२०७५/७६

आयोजना सम्पन्न हुने मिति	: आ.व.२०८५/८६
कुल लागत	: १८ अरब १८ करोड
आयोजनाको प्रकृति	: लिफ्ट सिँचाइ आयोजना र सतह सिँचाइ योजना (हालै थप भएको)
स्रोत	: नेपाल सरकार

प्रमुख प्रतिफलहरू:

- » १२ वटा नदी बेसिनहरूमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार।
- » आ.व. २०८०/८१ सम्ममा ४४ वटा लिफ्ट सिँचाइ (१०२९ हे.) योजना निर्माण सम्पन्न।
- » आ.व. २०८०/८१ सम्ममा २०७ स्थानमा अन्वेषण ट्यूबवेल निर्माण सम्पन्न।

हाल सम्मको प्रगति स्थिति:

- » १२ वटा नदी बेसिनहरूमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार भइसकेको, २ वटा बेसिनहरूमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार हुदै।
- » आ.व. २०८०/८१ सम्ममा ४४ वटा लिफ्ट सिँचाइ (१०२९ हे.) योजना निर्माण सम्पन्न।
- » आ.व. २०८१/८२ मा हालसम्म थप ८ वटा लिफ्ट सिँचाइ (१६१ हे.) योजना निर्माण सम्पन्न।
- » आ.व. २०८०/८१ सम्ममा २०७ स्थानमा अन्वेषण ट्यूबवेल निर्माण सम्पन्न।
- » आ.व. २०८१/८२ मा हालसम्म थप ३५ स्थानमा अन्वेषण ट्यूबवेल निर्माण सम्पन्न।

आ.व. २०८०/८१ मा भएका प्रमुख क्रियाकलापहरू :

- » आ.व. २०८१/८२ मा २ वटा नदी बेसिनहरूमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार।
- » आ.व. २०८१/८२ मा १०९ वटा लिफ्ट सिँचाइ योजना निर्माण सम्पन्न भइ २१३५ हे. जमिनमा सिंचित सुविधा विस्तार।
- » आ.व. २०८१/८२ मा १४७ हे. नयाँ सतह सिँचाइ योजना निर्माण तथा २५७८ हे. सतह सिँचाइ योजनाको सुधार कार्य सम्पन्न।
- » आ.व. २०८१/८२ मा ६३ स्थानमा अन्वेषण ट्यूबवेल निर्माण सम्पन्न।
- » यसरी लिफ्ट, नयाँ सतह सिँचाइ योजना निर्माण तथा सतह सिँचाइ योजनाको सुधार गरी आ.व.२०८१/८२ मा कुल ४८६० हे. जमिनमा सिँचाइ सुविधा विस्तार भएको।

हाल सम्मको प्रगति स्थिति:

- » आ.व. २०८१/८२ सम्ममा १४ वटा नदी बेसिनहरूमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार भइसकेको ।
- » आ.व. २०८१/८२ सम्ममा १५३ वटा लिफ्ट सिँचाइ योजनाको निर्माण सम्पन्न भइ ३१६४ हे. क्षेत्रफल सिंचित भएको ।
- » आ.व. २०८१/८२ सम्ममा २७० स्थानमा अन्वेषण ट्यूबवेल निर्माण सम्पन्न भएको तथा ४७ वटा अन्वेषण ट्यूबवेलको वितरण प्रणाली निर्माण सम्पन्न ।
- » यसरी आ.व. २०८१/८२ सम्ममा कुल ५८८९ हे. जमिनमा सिँचाइ सुविधा विस्तार भएको ।

आ.व. २०८२/८३ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू :

- » १ वटा नदी बेसिनमा एकीकृत सिँचाइ विकास योजनाको गुरुयोजना तयार हुने ।
- » विभिन्न नदी बेसिनहरूमा ५० वटा लिफ्ट सिँचाइ तथा ७ वटा सतह सिँचाइ योजनाहरू निर्माण गरिने ।
- » २० स्थानमा अन्वेषण ट्यूबवेल निर्माण सम्पन्न हुने तथा ७ वटा अन्वेषण ट्यूबवेलको वितरण प्रणाली निर्माण हुने ।

गर्नुपर्ने बाँकी कार्य:

- » गुरुयोजना अनुसारको सम्भाव्य लिफ्ट सिँचाइ योजनाहरू निर्माण गरि नयाँ सिञ्चित क्षेत्रमा सिँचाइको सुविधा उपलब्ध गराउने ।

४.३.४ नौमुरे बहुउद्देश्य आयोजना

नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना स्टोरेज सहितको जलविद्युत तथा सिँचाइ आयोजना हो । नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना अन्तर्गत नौमुरे जलविद्युत योजना २१८.३४ मेगावाट, लमाताल जलविद्युत योजना ८ मेगावाट र सुरैनाका जलविद्युत योजना ५४.७ मेगावाट गरी तीनवटा जलविद्युत आयोजना छन् । नौमुरे मुख्य बाँधस्थल माडी र झिमरुक खोलाको संगमबाट करीब ३ किलोमिटर तल प्यूठान जिल्ला र अर्घाखाँची जिल्लाको भूभागमा २७°५५'३३" उत्तरी अक्षांश र ८२°५०'००" पूर्वी देशान्तरको बीचमा प्रस्ताव गरिएको छ भने लमाताल रिरेगुलेटिड बाँधस्थल प्यूठान र अर्घाखाँची जिल्लाको भूभागमा २७°५२'०५" उत्तरी अक्षांश र ८२°४८'००" पूर्वी देशान्तर र नौमुरे मुख्य बाँधको करीब ६ किलोमिटर तलतिर अवस्थित छ । १५४ क्युबिक मिटर/सेकेन्ड डिस्चार्ज सहितको नौमुरे जलविद्युत योजना माथिल्लो भागमा छ । यसको डाउनस्ट्रीममा लमाताल जलविद्युत योजना छ । लमाताल जलविद्युत योजनाको ब्यारेजले बाँके र देउखुरीका विद्यमान सिँचाइ आयोजनाहरूका लागि राप्ती नदीमा छोड्ने पानीको प्रवाहलाई पुनः नियमन गर्छ । सुरैनाका जलविद्युत योजना र प्रस्तावित

कपिलवस्तु सिँचाइ आयोजनाको २९,७३६ हेक्टर सिँचाइका लागि ४१.६ क्युविक मिटर/सेकेन्डको डिस्चार्ज डाइभर्ट गरिएको छ। सुरैनाका पावरहाउस क्षेत्र २७°४४'२४" उत्तरी अक्षांश र ८२°५०'१२" पूर्वी देशान्तर, कपिलवस्तु जिल्लाको सुरैनाका गाउँमा, सुरै नाला (खोला) को दाहिने किनारमा पूर्व-पश्चिम राजमार्गको पश्चिम तर्फ प्रस्ताव गरिएको छ। यसबाहेक, लमाताल ब्यारेजको करीब २२ किलोमिटर तल प्रगन्ना र बड्कापथ सिँचाइ आयोजनाको इन्टेकहरू छुन् भने सिक्टा सिँचाइ आयोजनाको हेडवर्कस करीब १२६ किलोमिटर तल पर्दछ। नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना अन्तर्गत प्रस्तावित कपिलवस्तु सिँचाइ प्रणाली (२९,७३६ हेक्टर) सहित देउखुरी उपत्यका (१०,८०० हेक्टर) र बाँके (४२,७६६ हेक्टर) विद्यमान सिँचाइ प्रणालीहरू हुन्। वि.सं.२०७४ देखि सम्भाव्यता अध्ययन शुरु भइ २०७८ मा सम्पन्न भएको हो।

कालिगण्डकी तीनाउ डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना (KTDMF) ले कालिगण्डकीको पानीलाई करीब ३४ किलोमिटर लामो शुरुड-मार्फत तीनाउ नदीमा फर्काउने लक्ष्य राखेको छ, जसबाट दुईवटा पावरहाउस मार्फत करीब १३२ मेगावाट विद्युत उत्पादन र रूपन्देही तथा कपिलवस्तु जिल्लाको करीब १०७,००० हेक्टर क्षेत्रमा सिँचाइ सुविधा पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ। अनुमानित १४४ अर्ब रूपैयाँ भन्दा बढी लागत लाग्ने यस आयोजनाले आर्थिक विकास गर्ने सम्भावना बोके तापनि यो सांस्कृतिक महत्त्व र गण्डक सम्झौताका प्रावधानहरूका कारण राजनीतिक र सामाजिक रूपमा विवादित छ। सर्वोच्च अदालतले २०८१ कात्तिक ११ मा गरेको अन्तिम फैसलाले जलीय र स्थलीय वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि नदीमा कम्तीमा २० प्रतिशत पानीको निरन्तर प्रवाह सुनिश्चित गर्न र थप प्राविधिक मूल्याङ्कन गर्न आदेश दिएको छ।

ब.उ.शि.नं.: ३०८०३१२८

आयोजना शुरु मिति:

आयोजना सम्पन्न हुने मिति:

कुल लागत: करीब रु. १ खर्ब ४५ अर्ब (Estimated total cost)

आयोजनाको प्रकृति: राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजना

स्रोत: नेपाल सरकार

आ.व.२०८१/८२ को बजेट: ४ करोड

प्रमुख प्रतिफलहरू:

» ठूलो मात्रामा जलविद्युत उत्पादन: आयोजनाले दुईवटा पावर हाउसहरू मार्फत कुल

१३२.१९ मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ, जसमा दोभान खोलामा अवस्थित पावर हाउस-१ बाट ५९.२६ मेगावाट र बेलबासमा अवस्थित पावरहाउस-२ बाट ७२.९३ मेगावाट विद्युत निस्कनेछ ।

- » विस्तृत सिँचाइ सुविधा: आयोजनाले रूपन्देही र कपिलवस्तु जिल्लाका ६३, ३०० हेक्टर नयाँ भूमिमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउनेछ, जसका लागि ८२ घनमिटर प्रतिसेकेन्ड (m³/s) पानी डाइभर्सन गर्ने प्रस्ताव गरिएको छ ।
- » प्रसारण लाइन पूर्वाधार: उत्पादित विद्युतलाई 'न्यू बुटवल सब-स्टेशन' मा जोड्नका लागि ३१ किलोमिटर लामो, २२० के.भी. (KV) डबल सर्किट प्रसारण लाइन निर्माण गरिनेछ ।

हाल सम्मको प्रगति स्थिति :

- » आयोजनाको कार्यक्षेत्र भित्र संचालित हुने वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (EIA) [पथान्तरण तथा हाइड्रोपावर भाग] र सिँचाइ तर्फको पूर्व-सम्भाव्यता अध्ययन (Pre-feasibility Study) कार्यहरू अगाडि बढाउन खरिद गुरुयोजना स्वीकृतिको लागि पठाइएको ।

आ.व. २०८२/८३ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू:

- » वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (EIA) [पथान्तरण तथा हाइड्रोपावर भाग] र सिँचाइ तर्फको पूर्व- सम्भाव्यता अध्ययन (Pre-feasibility Study) कार्यहरूकालागि राष्ट्रिय बोलपत्र (NCB) आह्वान गरिने ।
- » आ.व. २०८२/८३ बाट यो आयोजनाका कार्यहरू मन्त्रालयबाट संचालन गरिने ।

४.३.५ सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, जावलाखेल

विश्व बैंकको सहयोगमा सन् १९९७ बाट शुरु भई सन् २००४ सम्म (वि.स. २०५४/०५५ देखि वि.स. २०६०/०६१) सञ्चालन मा रहेको नेपाल सिँचाइ सेक्टर आयोजनाको क्रमागत (Follow-on) आयोजनाका रूपमा सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना बाट समेत आ.व. २०६४/०६५ बाट कार्यान्वयनमा आई आ.व. २०७४/०७५ सम्म सञ्चालन मा रहेको थियो । कृषि क्षेत्रको विकास गरी देशमा विद्यमान गरिबी निवारण गर्नु यस आयोजनाको दीर्घकालीन उद्देश्य रहेको छ । गरिबी निवारणको राष्ट्रिय रणनीतिलाई सहयोग गर्ने क्रममा सिँचाइ सेक्टर आयोजना पनि सोही उद्देश्य अनुरूप नै तर्जुमा गरिएको थियो ।

प्राप्त उपलब्धि

आयोजनाका कम्पोनेन्टहरू

कम्पोनेन्ट “ए” : जम्मा २३९ वटा सिँचाइ प्रणालीहरूको भौतिक अवस्था सुधार गरी

३८,८६१ हे. जमिनमा सिँचाइ सुविधा व्यवस्थित गरिएको।

कम्पोनेन्ट “बी” : ४ वटा AMIS को (कन्काई, सुनसरी, मोरङ, नारायणी र महाकाली सिँचाइ योजनाका केही भाग) व्यवस्थापन हस्तान्तरणका लागि अत्यावश्यक संरचनाहरूको सुधार भइ यसबाट ३९,४४५ हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुगेको र सिँचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण कार्य सम्पन्न।

कम्पोनेन्ट “सी” : सिँचाइ तथा जलस्रोत सम्बन्धी संस्थागत र नीतिगत सहयोग कार्य गरिएको।

कम्पोनेन्ट “डी” : कृषि सम्बन्धी निकायसँगको समन्वयमा एकीकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन कार्य गरी उत्पादन वृद्धि गर्ने काम गरिएको।

नयाँ आयोजनाको तयारी कार्य

ताल, तलैया, पोखरी मुहान संरक्षण र जलस्रोतको बहुउपयोगी विकासका लागी सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना प्रस्ताव गरिएको हो। साथै परिवर्तित जलवायुको सन्दर्भमा जलस्रोतको संरक्षण सम्वर्धन तथा बहुउपयोगी विकास गरी जलवायु परिवर्तन अनुकूलित सिँचाइ प्रणालीको विकास गरी सिँचाइ क्षेत्रको दिगो विकास गर्न यस आयोजनाको तयारी कार्य अघि बढाइएको।

आयोजनाको उद्देश्य

- » नेपाल भित्रका संरक्षणको अभावमा रहेका जलस्रोतहरू (ताल, तलैया, Wetland) आदिको विकास र संरक्षण गर्ने
 - » संघीय तहको कार्यक्रम कार्यन्वयन मापदण्ड भित्र रहेका सिँचाइ उप योजनाहरूको विकास गर्ने
- ब.उ.शी.नं. ३०८०३१०२

आ.व. २०८२-८३ को कार्यक्रम

क्र.सं	कार्यक्रम / आयोजना	प्रदेश	जिल्ला	रकम (लाख)
१.	सुनकोशी तावा डाईभर्सन बहुउद्देशीय आयोजना, तमोर चिस्याङ डाईभर्सन बहुउद्देशीय आयोजना, त्रिशुली लोथर बहुउद्देशीय सिँचाइ आयोजना, माडी दांग डाईभर्सन बहुउद्देशीय आयोजना, ग्वार खोला बाँध बहुउद्देशीय आयोजना	कोशी, मधेश	विभिन्न	७२९

२.	बागमती सिँचाइ आयोजनाको उत्तरतर्फको सिंचित क्षेत्र (मूल नहरवाट सिँचाइ नहुने) सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने सम्बन्धि अध्ययन कार्य, नारायणी सिँचाइ आयोजना, सुनसरी मोरङ्ग सिँचाइ आयोजनामा पानी तत्काल तथा दीर्घकालीन रूपमा प्राप्तीको लागि हेडवर्क्सको अध्ययन कार्य	मधेश	सर्लाही, रौतहट	१३५
चालु तर्फ				१३१
ठूला तथा बहुउद्देश्यीय आयोजना अध्ययन तथा तयारी कार्यक्रमको जम्मा				९९५

४.३.६ सिँचाइ संस्थागत विकास आयोजना, जावलाखेल

यस आयोजनाको प्रारम्भिक चरण आ.व. २०४५/०४६ देखि शुरू भई सालवसाली रूपमा संस्थागत विकासको विभिन्न काम गर्दै आएको र विश्व बैंकको ऋण सहयोगमा वि.स. २०५१ साल कार्तिक २० गते देखि ललितपुर उप महानगरपालिका वडा नं. १३ जावलाखेल स्थित ९ रोपनी ९ आना जग्गामा सिँचाइ विभागको भवन निर्माण गर्ने उद्देश्यले वि.सं. २०५१ साल कार्तिक २० गते रु. ८ करोड ३० लाखको लागतमा शुरू भई वि.सं. २०५३ आश्विन १८ गते सम्पूर्ण भवन निर्माण कार्य सम्पन्न भएको हो। विभाग अन्तर्गतका जिल्लास्थित अधिकांश कार्यालय भवनहरू यसै आयोजना अन्तर्गत निर्माण भएका छन्। हाल नेपाल सरकारको सालवसाली कार्यक्रम अन्तर्गत यस आयोजनाबाट ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय, सिंहदरवारको सरसफाई तथा मर्मत सम्भार कार्यका साथै जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, जावलाखेल, ललितपुर स्थित कार्यालय भवनको सुरक्षा, सरसफाई तथा मर्मत संभार एवं सिँचाइ संस्थागत विकासको लागि आवश्यक तालिम, गोष्ठी, सफ्टवेयरको विकास लगायतका विविध कार्यहरूमा सहयोग पुऱ्याउँदै आईरहेको छ ।

ब.उ.शि.नं.	:	३०८०३१०१
आयोजना शुरू मिति:		आ.व. २०५१/५२
आयोजना सम्पन्न हुने मिति:		सालवसाली
कुल लागत:		सालवसाली
आयोजनाको प्रकृति:		संस्थागत सुदृढीकरण
स्रोत:		नेपाल सरकार

प्रमुख प्रतिफलहरू :

» जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको संस्थागत विकासमा सहयोग हुने।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

- » ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय, जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागको भवन सुरक्षा, सरसफाई, लिफ्ट, खानेपानी, विद्युतीकरण, टेलिफोन, पुस्तकालय व्यवस्थापन, बगैँचा व्यवस्थापन, भवन मर्मत सम्भार कार्य गरी सिँचाइ विभागबाट सञ्चालित कार्यक्रमहरू सुचारू रूपमा यथा समयमै सम्पन्न गरी संस्थागत विकासमा टेवा पुऱ्याएको ।

४.३.७ सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना, मोरङ

सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना नेपालको कोशी प्रदेशको सुनसरी र मोरङ जिल्लामा अवस्थित छ । यस आयोजनाले कोशी नदीको चतराबाट पानी ल्याई सुनसरी जिल्लाको ४० हजार र मोरङ जिल्लाको २८ हजार हेक्टर गरी कुल ६८ हजार हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउदै आएको छ । सन् १९५४ को नेपाल भारत बीचका कोशी सम्झौता अन्तर्गत सन् १९६४ मा निर्माण कार्य शुरू गरी सन् १९७० मा भौतिक निर्माण कार्य सम्पन्न गरी ५ वर्षको Trial Run पश्चात सन् १९७५ मात्र भारत सरकारबाट नेपाल सरकारलाई आयोजना हस्तान्तरण गरिएको थियो । हस्तान्तरणको समयमा हस्तान्तरित मुख्य संरचनाहरू निम्न बमोजिम थिए ।

- » कोशी नदीको बाँया किनारामा चतरामा एक Side Intake,
- » ५३ किलोमिटर लामो चतरा मूल नहर,
- » २०३ किलोमिटर जम्मा लम्बाईका १९ वटा Branch र Distributary नहरहरू,
- » २३४ किलोमिटर जम्मा लम्बाईका Minor नहरहरू र Outlet हरू जसले २०० देखि ५०० हेक्टर सम्मका Block मा सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्दथे ।

हस्तान्तरण पश्चातका प्रारम्भिक दिनहरूमानै नहर प्रणालीमा अत्यधिक बालुवा पस्ने, कृषि योग्य भूमिको सम्भावित मरुभूमिकरण, न्यून सिँचाइ दक्षता (Low Irrigation Efficiency), अप्रभावकारी वितरण प्रणाली आवश्यकता भन्दा नहरमा अपुग पानी, परिवर्तित कृषि प्रणाली आदि जस्ता समस्याहरू देखिन थाले ।

यी समस्याहरू निराकरणका लागि नेपाल सरकारको अनुरोधमा International Development Agency (IDA) को Soft Loan सहयोगबाट सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजनाको विकासका लागि गुरुयोजना तैयार गरियो र सन् १९७८ बाट यसको कार्यान्वयन प्रकृया अगाडि बढ्यो । यस गुरुयोजना अनुरूप आयोजनाको विकासको लागि ३ (तीन) चरणमा विभाजित गरियो र तेश्रो चरणको विकासलाई अरू ३ (तीन) चरण (Phase) मा विभाजित गरियो । जस अनुरूप हालसम्म प्रथम चरण (सन् १९७८ देखि १९८६ सम्म), दोश्रो चरण (सन् १९८७ देखि १९९५ सम्म) सम्पन्न भइसकेका छन् भने तेश्रो चरण पहिलो Phase को कार्य सन् १९९८

बाट शुरू गरी सम्पन्न भइसकेको अवस्था छ। यसका साथै प्रथम र .द्वितीय चरण पश्चात चतरा नहरमा देखिएको अत्यधिक Silt Entry समस्या तथा आवश्यक्ता अनुरूपको पानी नहरमा फर्काउन सन् १९९३ बाट शुरू गरी सन् १९९६ मा Sunsari Morang Headworks Project सम्पन्न गरियो। यस अन्तर्गत साविक Side Intake लाई १३०० मिटर माथि सार्नुका साथै २ (दुई) वटा ड्रेजर, Desilting Basin, ३.२ मेगावाट क्षमताको Micro Hydro Power Unit, १५ किलोमिटर लामो ३३ के.भि. Transmission Line, Flushing System, Hydraulically Operated Gate System आदिको व्यवस्था गरियो।

ब.उ.शि.नं. :	३०८०३११४४
आयोजना शुरू मिति:	सन् १९६४
आयोजना सम्पन्न हुने मिति:	सालबसाली
कुल लागत:	सालबसाली
आयोजनाको प्रकृति:	सिँचाइ सेवा सुदृढीकरण
स्रोत:	नेपाल सरकार
आ.व. २०८१/८२ को बजेट रू.:	७१५६०० लाख

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजनाले सुनसरी जिल्लामा ४०,००० हेक्टर साथै मोरङ जिल्लामा २८,००० हेक्टर गरी कुल ६८,००० हेक्टर कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराई उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्दै आइरहेको।
- » यस आयोजनाले उपभोक्ताहरूको संस्थागत विकास गरी सिँचाइ सेवा शुल्क उठाउने कार्य समेत गर्दै आएको छ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

भारत सरकारले यस योजनामा बनाएका मूलनहर, शाखा नहर तथा माईनरहरूबाट कमाण्ड क्षेत्र भित्रको करीब २५ देखि ३५ प्रतिशत जमिनमा मात्र व्यवस्थित सिँचाइ सुविधा उपलब्ध थियो। पानी वितरण गर्ने नहरहरू तथा संरचनाहरूको अभावमा बाँकी क्षेत्रमा व्यवस्थित सिँचाइ सुविधा पुग्न सकेको थिएन। साथै मूलनहरको पानीमा आउने अत्यधिक सिल्टका कारण नहर नहरीहरूमा Siltation को समस्या देखिनुको साथै वर्षामा कोशी नदीमा आउने बाढीको कटानले कमाण्ड क्षेत्र र चतरा मूलनहरलाई खतरा पुर्याउने गरेको थियो। यी समस्याहरूको न्युनीकरण गर्न योजनाले चरणबद्ध रूपमा विश्व बैंकको आर्थिक सहयोगमा कमाण्ड क्षेत्र विकासको काम गर्दै आएको छ। हाल सम्म योजनाको ३९,९६९ हेक्टरमा कमाण्ड क्षेत्र विकासको कार्य भई सकेको छ।

आयोजना	अवधि	खर्च	मुख्य कामहरू
प्रथम चरण	आ.व. २०३५/०३६ देखि २२०४२/०४३ सम्म	क) विश्व बैंक : ३ करोड अमेरिकन डलर ख) ई.ई.सी.: ४० लाख अमेरिकन डलर ग) नेपाल सरकार : २५ लाख अमेरिकन डलर	सुखसेना शाखा तल शंकरपुर शाखा सम्मको ९,७५० हेक्टर जमिनमा कमाण्ड क्षेत्र विकास । कोशी नदी नियन्त्रण कार्य । चतरा मूलनहरको सुधार तथा ड्रेनेजको काम । कृषि सेवा विस्तार र मेशिनरी औजारको व्यवस्था ।
दोश्रो चरण	आ.व. २०४४ र ०४५ देखि २०५१ र ०५२ सम्म।	क) विश्व बैंक : ४ करोड अमेरिकन डलर । ख) नेपाल सरकार: ९९ लाख अमेरिकन डलर ।	सेटलिंग वेसिन तथा चतरा मूलनहरको सर्भिस रोड ग्राभेलिंग कार्य । चतरा मूल नहरको सुधार । मेशिनरी औजार तथा साधनको व्यवस्था । झुम्का देखि दुहवी माईनर सम्मको १६,६०० हेक्टर क्षेत्रमा कमाण्ड क्षेत्र विकास ।
तेश्रो चरण पहिलो फेज	आ.व. २०५४ र ०६५ देखि २०५९ र ०६० सम्म।	क) विश्व बैंक : २.९४ करोड अमेरिकन डलर ख) नेपाल सरकार : ९८ लाख अमेरिकन डलर	विराटनगर शाखा देखि हरिनगरा शाखा सम्मको १३,६११ हेक्टर कमाण्ड एरिया विकासको काम । कोशी नदीको ५.५ कि.मी. लामो वायाँ तटबन्ध निर्माण । वुढी एक्वाडक्टको मर्मत सुधार । चतरा मूलनहरको सुदृढीकरण ।
सुनसरी मोरङ हेडवर्क्स योजना	सन् १९९२ देखि सन् १९९७ सम्म ।	क) विश्व बैंक : २.८० करोड अमेरिकन डलर ख) नेपाल सरकार: १६.८० लाख अमेरिकन डलर	चतरा नहरको पुरानो इन्टेक देखि १३०० मिटर Upstream मा ६० क्युमेक्स क्षमताको नयाँ इन्टेकको निर्माण । ३ व्यारेलको १००० मी. लामो RCC कल्भर्ट । ३०० मी. लम्बाईको Pre-Settling Basin. ४ वटा गेटहरू जडान भएको Flushing Sluice.

आयोजना	अवधि	खर्च	मुख्य कामहरू
			पुरानो इन्टेकमा Regulating Structure . गेटहरू Operate गर्न चाहिने Water power drive का लागि Water Supply System (WSS) . Regulating Structure Feeder Canal सम्मको ४.५७ डायमिटरको १८० मी. लामो Tunnel को मर्मत ।

आ.व. ०८२/८३ मा गरिने कृषकलापहरू

- » सप्तकोशी नदीमा डाइभर्सन संरचना निर्माणको लागि विभाग संगको समन्वयमा अध्ययन प्रकृया अगाडि बढाइने बुढीखोला एक्वाडक्ट बचावको कार्य सम्पन्न गरिने ।
- » लोहेन्द्र अगुमेन्टेसन हेडवर्कको कार्य संचालनमा राख्ने ।
- » क्षतिग्रस्त ५२ आर.डी. ब्रीज, जीर्ण संरचनाहरूको मर्मत संभार तथा पूनःनिर्माणको काम अगाडि बढाइने ।
- » अविकसित कमाण्डक्षेत्र मध्ये कमाण्डक्षेत्र विकासको कामलाई निरन्तरता दिने ।
- » नहरमा Desilting कार्यलाई घटाउनको लागि १ थान डोजर खरिदको प्रकृया अगाडि बढाइने तथा पुरानो संचालनमा नरहेको डोजरलाई समेत संचालनमा ल्याउने ।
- » शाखा तथा प्रशाखा नहरमा सिमांडकनको कार्य लाई निरन्तरता दिने ।
- » अतिक्रमण र भारी सवारी साधन रोक लगाउनको लागि स्थानीय निकाय र प्रशासन संग समन्वय गरि कार्यान्वयनमा ल्याउने ।

४.३.८ बागमती सिँचाइ आयोजना, सर्लाही

नेपालको ठूला सिँचाइ आयोजनाहरू मध्ये एक बागमती सिँचाइ आयोजना, मधेश प्रदेशको ४ वटा जिल्लाहरू सर्लाही, रौतहट, बारा र महोत्तरी जिल्लाका करीब १,२२,००० हेक्टर कृषि योग्य जमिनमा सिँचाइ सेवा पुऱ्याउने लक्ष्य साथ शुरु गरिएको एक महत्वपूर्ण आयोजना हो यस आयोजनाको कार्यालय नेपालको मधेश प्रदेश, सर्लाही जिल्ला, कर्मैयामा अवस्थित छ। आयोजनाको गुरुयोजना सन् १९६७-१९७२ मा संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम खाद्य तथा कृषि संगठन UNDP-FAO ले तयार पारेको थियो। जर्मन एजेन्सी फर टेक्निकल कोअपरेसन (GIZ) को प्राविधिक सहयोगमा सन् १९७९/८० मा आयोजनाको अध्ययन पुनर्संरचना अनुसार आयोजनाको सम्पूर्ण कार्यलाई प्रथम र दोस्रो चरणमा गर्ने गरी विभाजन

गरिएको थियो। सोही आधारमा आ.व. २०३५/३६ मा बागमती सिंचाइँ आयोजनाको पहिलो चरणको गुरुयोजनामा आधारित निर्माण शुरु भई ब्यारेजको निर्माण कार्य वि.सं. २०५० सालमा सम्पन्न भई सोही सालको आषाढ महिनामा पूर्वी तथा पश्चिमी नहर प्रणालीहरूमा पानी सञ्चालन शुरु गरिएको र निरन्तर रूपमा सर्लाही र रौतहट जिल्लाको करीब ४५ हजार ६ सय हेक्टर कृषि योग्य जमिनमा सिंचाइँ सेवा उपलब्ध गराउदै आएको छ।

आयोजना विकासको दोस्रो चरणको लक्ष्य हासिल गर्न हालको ब्यारेज भन्दा केही कि.मी. माथि (U/S) बागमती नदीमा अग्लो बाँध निर्माण गर्ने प्रस्ताव गरिएको भए पनि उच्च बाँध निर्माण गर्न ठूलो लगानी चाहिने र परियोजना क्षेत्र र वरपर धेरै वातावरणीय प्रभावहरू सिर्जना हुने जस्ता अनेक कारणले बागमतीमा उच्च बाँध अध्ययन, निर्माण आदिको कार्य अगाडि बढन नसकेकोले बाँधको विकल्पका रूपमा राष्ट्रिय गौरवको सुनकोशी-मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्य आयोजनाबाट Interbasin Water Transfer मार्फत करीब ६७ घ.मि प्रति सेकेन्ड पानी सुनकोशी नदीबाट मरिण खोलामा पुऱ्याइ बागमती नदीमा मिसाउने र हालको ब्यारेजबाटै आयोजनाको सिञ्चित क्षेत्रको कृषि योग्य जमिनमा बाह्रै महिना सिंचाइँ सुविधा पुऱ्याइ कृषिको उत्पादकत्व बढाउने साथै सिञ्चित क्षेत्रलाई विस्तार समेत गर्ने गरी सुनकोशी बहुउद्देश्यीय आयोजना निर्माणाधीन अवस्थामा छ भने बागमती सिंचाइँ आयोजनाको दोस्रो चरणको विस्तार तथा मौजुदा नहर प्रणाली/ संरचनाको पुनः निर्माण एवं जिर्णोद्धार, सिञ्चित क्षेत्र विकास तथा वचावटका कार्य के कसरी आगाडि बढाउने भन्ने सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय स्तरको छुट्टा छुट्टै दुई परामर्शदाता मार्फत अध्ययन कार्य भईरहेको छ।

पहिलो चरण:

सर्लाही जिल्लाको झीम नदी देखि पश्चिम र रौतहट जिल्लाको लमाहा नदी देखि पूर्व २२,६०० हेक्टर खेती योग्य जमिनमा सिंचाइँ सुविधा पुऱ्याउने।

रौतहट जिल्लाको बागमती नदी देखि पश्चिम र लालबकैया नदीदेखि पूर्व बीचको २३,००० हेक्टर जमिनमा सिंचाइँ सुविधा पुऱ्याउने। यसरी पहिलो चरण प्रथम खण्ड अन्तर्गत कुल ४५,६०० हेक्टर जमिनमा सिंचाइँ सुविधा पुऱ्याउने।

दोश्रो चरण:

करीब ६७ घ.मि. प्रति सेकेन्ड पानी सुनकोशी नदीबाट मरिन खोलामा पुऱ्याई बागमती नदीमा मिसाउने र हालकै ब्यारेजबाटै पश्चिम तर्फ रौतहटको लालबकैया नदी देखि पश्चिम र बाराको दुधौरा नदी सम्म करीब २८४०० र पूर्व तर्फ सर्लाही को झीम नदी देखि पूर्व र महोत्तरी को रातो नदी सम्म करीब ४६००० हेक्टर गरि जम्मा ७६४०० जमिनमा सिंचाइँ सुविधा पुऱ्याउने।

तसर्थ पहिलो र दोश्रो चरण गरी कुल क्षेत्रफल १,२२,००० हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने।

बागमती सिँचाइ आयोजनाको दोस्रो चरणको विस्तार तथा मौजुदा नहर प्रणाली/ संरचनाको पुनःनिर्माण एवं जिर्णोउद्धार, सिञ्चित क्षेत्र विकास तथा वचावटका कार्य के कसरी आगाडि बढाउने भन्ने सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको र राष्ट्रिय स्तरको छुट्टा छुट्टै दुई परामर्शदाता मार्फत अध्ययन कार्य भई रहेको छ।

आयोजना सम्बन्धि विवरण

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१११४
शुरू मिति	: आ.व.२०३५/३६
सम्पन्न हुने मिति	: सालबसाली
आयोजनाको प्रकृति	: निर्माण, मर्मत सुधार
स्रोत	: नेपाल सरकार
आ.व. २०८०/८१ को बजेट रू.	: ६८,६९,६८,०००/-

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » सर्लाही र रौतहट जिल्लाको ४५,६०० हेक्टर जमिनमा भरपर्दो सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने गरिएको।
- » बागमती नदीमा व्यारेज निर्माण सम्पन्न भएको।
- » मूल तथा शाखा नहर लम्ब्याउने कार्य सम्पन्न भएको।
- » १३० हेक्टर जग्गा अधिग्रहण सम्पन्न भएको।
- » ३८,३०० हेक्टर कमाण्ड क्षेत्र विकास कार्य सम्पन्न भएको।
- » कमाण्ड क्षेत्र भित्र धान बाली, गहुँ र मकै बालीको Productivity क्रमशः ४.७१, २.९६ र १०.८८ MT/ha रहेको।
- » पश्चिम मूलनहरमा सिल्ट इजेक्टर निर्माण कार्य सम्पन्न भएको।

तपसिल अनुसारको मुख्य मुख्य संरचनाहरू निर्माण सम्पन्न भएको

नाम	संख्या	लम्बाई	मुख्य संरचना
सिञ्चित क्षेत्र	४५६०० हे.	सर्लाही २२६०० हे. र रौतहट २३००० हे	

नाम	संख्या	लम्बाई	मुख्य संरचना
ब्यारेज	१	४०३.५ मि.	३६ वटा गेट, १२ वटा HR/CR
मूल नहर	२	२१ र २८ गरी ४९ कि.मी.	करीब २०६ वटा
शाखा नहर	६	११४ कि.मी.	करीब ८१४ वटा
प्रशाखा नहर	२१	१३५ कि.मी.	करीब १२९५ वटा
सेकेन्ड्री नहर	४१२	५९६ कि.मी.	करीब २७७२ वटा
नहर निरिक्षण तथा लिंक सडक निर्माण कार्य	३३० कि.मी.	Service Road (Gravel) and Link Road (खेत र नहर देखि नजिकको बजार सम्म)	
सिंचित क्षेत्र बचावट कार्य	४ २ ० ० ० हेक्टर	तटबन्ध (खेती योग्य जग्गा बचावट)	

आ.ब. २०८१/८२ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू

- » कमाण्ड क्षेत्र बचावट तथा संरक्षण कार्य ।
- » नहर सञ्चालन तथा मर्मत संभार गरी सिँचाइ व्यवस्थित ।
- » ब्यारेज सञ्चालन मर्मत संभार ।
- » अगुमेन्टेसन सिँचाइ प्रणालीहरूको निर्माण सम्बन्धी कार्य ।
- » सर्भिस रोड मर्मत तथा बचावट ।
- » क्षतिग्रस्त संरचना जिर्णोद्धार कार्य ।
- » अधुरा नहर जोड्ने तथा लम्ब्याउने कार्य सञ्चालन ।

आ.ब. २०८२.०८३ को कार्ययोजना

- » परामर्श सम्बन्धी कार्य: NCB/ICB, जग्गा अधिग्रहण ।
- » सिंचित क्षेत्र बचावट र संरक्षण कार्य तोकिए बमोजिम हुँदै गरेको, सिंचित क्षेत्र विकास सम्बन्धि कार्य ।
- » नहर निर्माण कार्य मूल नहर/शाखा नहर/प्रशाखा नहर निर्माण कार्य जारी रहेको ।
- » अधुरा नहर जोड्ने र लम्ब्याउने कार्य ।

- » लिफ्ट सिँचाइ बिशेष कार्यक्रम सर्लाही र रौतहट ।
- » सिँचाइ प्रणालीको पुनस्थापना, सुधार र विस्तार सम्बन्धि कार्य ।
- » गेट निर्माण/ जडान तथा मर्मत सम्बन्धि कार्य ।
- » नहर Desilting सम्बन्धि कार्य, निर्मित भवन को सुधार ।

आ.व.२०८२/८३ मा संचालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू:

- » नहर मर्मत सम्भार तथा संचालन कार्य

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरू:

- » १,२२,००० हे. खेतीयोग्य जमिन मध्ये बाँकी भू-भागमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउनका लागि अध्ययन कार्य भइरहेको तत्पश्चात् कमाण्ड एरिया डेभलपमेन्ट कार्य गर्नुपर्ने ।

४.३.९ सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, गोरखा

पालुङ्गटार सिँचाइ योजना तथा कुण्डुटार सिँचाइ योजनालाई कार्यान्वयनमा ल्याउने मुख्य उद्देश्यका साथ आ.व. २०७५/७६ मा पालुङ्गटार कुण्डुटार सिँचाइ आयोजनाको नाममा स्थापना भएको हो। हाल यस आयोजनाको कार्य विस्तार गरी यसै आ.व देखि कार्यालयको नाम सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालयमा परिवर्तन गरिएको छ। यस कार्यालय अन्तर्गत पालुङ्गटार तथा कुण्डुटार सिँचाइ योजना बाहेक गोरखा, तनहुँ, लमजुङ्ग तथा मनाङ्गका विभिन्न क्षेत्रमा एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ विशेष कार्यक्रम र नदी नियन्त्रणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन्। पालुङ्गटार सिँचाइ योजना तर्फ हाल सम्म विभिन्न भागमा बाँध तथा लिफ्ट सिँचाइ योजनाहरूको अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको छ। Jayatar Storage and Lift Irrigation Project, पालुङ्गटार ९ मा निर्माण कार्य अन्तर्गत Dam Portion मा ३३ मि कार्य सम्पन्न गरी ५२ मि Spillway को निर्माण भएको र यस आ.व. निर्माण कार्य निरन्तर भइ रहेको छ। पालुङ्गटार सिँचाइ योजना तर्फनै कुसुन्टार डाइभर्सन सिँचाइ योजना तर्फ मुहानमा निर्माण कार्य भएको साथै १,१०० मि. लाइनिङ्ग कार्य भएको र अन्य योजनाहरूमा पनि निर्माण कार्य अगाडि बढि रहेको छ। कुण्डुटार सिँचाइ योजना तर्फ अध्ययन कार्य सकि ठेक्का मार्फत विभिन्न प्याकेजका निर्माण कार्य पनि सम्पन्न भएका छन् भने दुई प्याकेज कार्यान्वयन कै क्रममा छन्। हाल सम्म यस योजनामा ७७० मिटर कभर्ड क्यानल, २७५० मि. नहर लाइनिङ्ग निर्माण, इन्टेक संरक्षण साथै विभिन्न चेनेजमा संरक्षण कार्य सम्पन्न भएका छन्। नेपाल सरकारको सालवसाली कार्यक्रम अन्तर्गत यस आयोजनाबाट ३ भिन्न ब.उ.शि. नं मार्फत एकीकृत नदी बेसीन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम नदी नियन्त्रणका कार्यक्रम तथा पालुङ्गटार तथा कुण्डुटार सिँचाइ योजना गरी ३ मुख्य कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन्।

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » कुण्डुटार सिँचाइ योजना, गोरखा तर्फ शुरुको अबधि देखि हाल सम्म ९ प्याकेजमा ठेक्का सञ्चालन भएकोमा सात प्याकेज सम्पन्न भएको जस मध्ये हाल सम्म २,७४० मि. नहर लाइनिङ्ग सम्पन्न भएको, विभिन्न भागमा नहर संरक्षण संरचनाहरू निर्माण भएको र बाँकी २ प्याकेज ठेक्का चालु अवस्थामा रहेको ।
- » गत आ.व. मा मात्र ९४० मि. लाइनिङ्ग, मुहानमा पानीको सतह बढाउने कार्य भएको साथै विभिन्न चेनेजमा ग्यावियन वाल तथा ढुङ्गाको वाल लगाइ संरक्षण कार्यहरू भएको ।
- » यस आ.व. मा आपतकालिन कार्य अन्तर्गत कुण्डुटार सिँचाइ योजनामा १५ मि. RRM Protection Wall निर्माण गरिएको ।
- » पालुङ्गटार सिँचाइ योजना तर्फ हाल सम्म विभिन्न भागमा बाँध तथा लिफ्ट सिँचाइ योजनाहरूको अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको । Jayatar Storage and Lift Irrigation Project, पालुङ्गटार ९ मा निर्माण कार्य अन्तर्गत Dam Portion मा ३३ मि. कार्य सम्पन्न गरी ५२ मि. Spillway को निर्माण भएको । पालुङ्गटार सिँचाइ योजना तर्फनै कुसुन्टार डाइभर्सन सिँचाइ योजना तर्फ मुहानमा निर्माण कार्य भएको साथै ११०० मि.. लाइनिङ्ग कार्य भएको र निर्माण कार्य निरन्तर भइ रहेको ।
- » दरौदी नदी नियन्त्रण, गोरखा तर्फ हालसम्म ढोडेनी बालुवाफाँट लामबगर जस्ता जोखिमयुक्त क्षेत्रमा १८०० मि. तटबन्ध कार्य भएको ।
- » दोर्दी नदी नियन्त्रण, लम्जुङ्ग शुरुको अबधि देखि हाल सम्म ९०० मि. तटबन्ध कार्य भएको, तथा २६ मि. Plum Concrete wall निर्माण कार्य सम्पन्न भएको ।
- » मस्यारुङ्दी नदी नियन्त्रण, मनाङ्ग शुरुको अबधि देखि हाल सम्म १५०० मि.. ग्यावियन वालको तटबन्ध कार्य भएको साथै ६५ मि. Plum Concrete wall तथा ७०० मि. Big Boulder Staking निर्माण कार्य सम्पन्न भएको ।

आ.व. २०८१/८२ को पुस मसान्त सम्मको प्रगति विवरण :

- » भौतिक प्रगति : ७० %
- » वित्तीय प्रगति : ३० %

आ.व. २०८२/८३ मा सञ्चालन हुने प्रमुख क्रियाकलापहरू :

- » पालुङ्गटार सिँचाइ योजना, गोरखा ;
- » कुण्डुटार सिँचाइ योजना, गोरखा ;
- » दरौदी नदी नियन्त्रण, गोरखा ;
- » दोर्दी नदी नियन्त्रण, लम्जुङ्ग ;

- » मस्य्याङ्दी नदी नियन्त्रण, मनाङ ;
- » एकीकृत नदी बेसीन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम ।

४.३.१० सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यालय, (साबिक रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना) कास्की

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३/०८/१२ को निर्णय अनुसार यस रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना कार्यालयको स्थापना भई आ.व. २०८१/०८२ देखि नाम परिवर्तन भई सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना भएको हो ।

यस आयोजनाले जल उत्पन्न प्रकोपको न्यूनीकरण, सिँचाइ योजनाहरू, बाढी पहिरो, भू-क्षय जस्ता प्राकृतिक प्रकोप र नदी व्यवस्थापन सँग सम्बन्धित कार्यहरू गर्नुका साथै लिफ्ट सिँचाइ योजनाहरू सञ्चालन गर्नु का साथै रुपातालको जैविक विविधताको संरक्षण गरि आय आर्जन तथा पर्यटन विकासमा समेत टेवा पुग्ने गरि रुपातालमा बाँध बनाई साबिकको पानीको गहिराइलाई करीब ४ मी. ले वृद्धि गरी तालको क्षेत्रफल १२२ हे. बाट १८३ हे.पुऱ्याउने, जलाधार क्षेत्रको संरक्षण, जलचरको संरक्षण, पर्यावरणीय पर्यटन विकास, रोजगारी सृजना, वातावरणीय संतुलन कायम गर्दै जलवायु परिवर्तनका असर न्यूनीकरणको लागि रुपाताल संरक्षण तथा विकास गर्ने जस्ता कार्यहरू समेटेको छ ।

उद्देश्य :

- » सिँचाइ योजनाहरू सञ्चालन, रुपातालको बाँध निर्माण, नदी, खोला व्यवस्थापन तथा अन्य लिफ्ट सिँचाइहरूको निर्माणका कार्य गर्ने ।
- » रुपातालको जैविक विविधताको संरक्षण गरी पर्यटन प्रवर्द्धनमा टेवा पुऱ्याउने ।
- » बाढी, पहिरो जस्ता जल उत्पन्न प्रकोपहरूको संरचनागत तथा गैरसंरचनागत प्रविधिबाट रोकथाम गरी सो बाट हुन सक्ने जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्नु र नदी, जलाधार क्षेत्र तथा जलजन्य पर्यावरणको संरक्षण गरी प्राकृतिक स्रोत साधन जस्ता पूर्वाधारका उपयोगिता लाई दिगो बनाउने ।
- » नदी तथा पहिरो व्यवस्थापन कार्यमा संलग्न सरकारी तथा स्थानीय निकाय, गैरसरकारी एवम् सामुदायिक संघ, संस्थाका साथै निजी क्षेत्र सँग समन्वयात्मक ढंगले कार्य गर्दै जाने ।
- » उपलब्ध स्रोतको समुचित उपयोग गर्न सिँचाइ गुरुयोजनाको मर्मलाई आत्मसाथ गर्दै सिँचाइ क्षेत्रको दिगो विकास एवं विस्तार गर्दै कृषि उत्पादकत्वको अभिवृद्धि गर्ने ।
- » कृषि योग्य जमिनमा सिँचाइ विकास तथा विस्तार गरी बषैभरी भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने । सिँचाइ तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका लागि निर्मित संरचनाहरूको

- समयमै उचित मर्मत संभार गरी दिगो र भरपर्दो बनाउने साथै प्रभावकारी जल व्यवस्थापन तथा आधुनिकीकरण गर्ने ।
- » नदी तथा जलाधार व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त प्रविधिको विकास तथा प्रयोग आवश्यक संरचनागत तथा गैरसंरचनागत कार्य गरी जल उत्पन्न प्रकोपबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्ने साथै जोखिम रहित जग्गा उकास गर्ने ।
 - » ठूला प्रकृतिका पहिरोहरूको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान र संरचनागत तथा गैरसंरचनागत कार्य गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने ।
 - » सिँचाइ तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका पूर्वाधार सम्बन्धि सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास तथा सुदृढीकरण गर्ने ।
 - » सिँचाइ, जल उत्पन्न प्रकोप, पहिरो र जलाधारको विकास एवं व्यवस्थापनको लागि सस्थागत विकास संगठनात्मक सुधार तथा यस क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
 - » जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई सम्बोधन गर्न जलवायु जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यक्रमहरू अनुकुलन र अल्पीकरण अवधारणालाई जलस्रोत तथा सिँचाइको विकास कार्यमा समावेश गर्दै सञ्चालन गर्ने ।

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » रुपातालको जैविक विविधताको संरक्षण गरी पर्यटन प्रवर्द्धनमा टेवा पुगेको ।
- » आयोजनाको बाँध निर्माण, रुपातालको लागि अधिग्रहण गरिएको जग्गाको मुआब्जा वितरण ।
- » नदी, खोला नियन्त्रण तथा अन्य निर्माणका कार्य गरिएको ।
- » जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम बचावट कार्यक्रम बेनी म्याग्दी, पर्वत र सिँचाइ तथा लिफ्ट सिँचाइ योजना गण्डकी प्रदेशका विभिन्न जिल्लाहरू (कास्की, स्याङ्जा, पर्वत, बाग्लुङ, म्याग्दी, तनहुँ तथा मुस्ताङ) मा रहि सिँचाइ सम्बन्धि कार्य लगायत नदी नियन्त्रणका संरचनाहरूको उचित मर्मत संभार भएको ।
- » प्रभावकारी जल व्यवस्थापन, आधुनिकीकरण गरिएको ।
- » नयाँ लिफ्ट सिँचाइ योजनाहरूको निर्माण गरी वर्षेभरी भरपर्दो सिँचाइ सेवा पुऱ्याएको ।
- » जल उत्पन्न प्रकोपहरू बाढी, पहिरो, भूःक्षय रोकथाम, ग्याविन जाली वितरण तथा नदी नियन्त्रण सँग सम्बन्धित कार्यहरू भएका ।
- » ठूला प्रकृतिका पहिरोहरूको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान र संरचनागत तथा गैरसंरचनागत कार्य गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण भएको ।
- » सिँचाइ तथा जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका पूर्वाधार सम्बन्धि सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास तथा सुदृढीकरण गरिएको ।

क) सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना (साबिक रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना): आ.व. २०७३/०७४ मा रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजनाको स्थापना भएको भएता पनि आ.व. २०८०/०८१ देखि नाम परिवर्तन भइ सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजनाको भएको। आयोजनाको गुरुयोजनाको स्वीकृति, आयोजनालाई आवश्यक पर्ने जग्गाको विवरण तयार गर्ने कार्य, स्रोत सुनिश्चितता, योजनाको रजिष्ट्रेशन, राष्ट्रिय योजना आयोगबाट योजना स्वीकृत, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृतिको काम पुरा नभएकोले सालवसाली रूपमा काम हदै आईरहेको थियो। आ.व. २०७६/७७ मात्र माथि उल्लेखित प्राय सबै प्रकृया पुरा गरी योजनाले मूर्त रूप धारण गरे पश्चात मात्र व्यवस्थित रूपमा बहुबर्षीय ठेक्का व्यवस्थापन गर्न थालिएको छ। सो अनुरूप रुपातालको मुख्य निर्माण कार्य मध्ये यस प्रकार रहेको छ।

- » बाँध, स्पील-वे कम वृज, गाईड वण्ड तथा आवश्यक संरचना निर्माण।
- » वर्षै भरी सेवा सुविधा दिन सक्ने ७.८ कि.मी. लामो मोटेरेवल पक्की बाटो निर्माण।
- » सिल्ट ट्रयाप निर्माण, वेड वार निर्माण।
- » मल्टि सेलुलर आर.सि.सि. कल्भर्ट जस्ता महत्वपूर्ण संरचना निर्माण कार्यको ठेक्का व्यवस्थापन गरी निर्माण कार्य भईरहेका छन्।

ख) जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम संरक्षण कार्यक्रम : वेनी बजार, म्याग्दी र वारी वेनी बजार, पर्वत।

देश संघीयतामा गए पश्चात् समायोजन तथा पुनःसंरचना हुँदा रुपाताल परियोजनाको अलावा संघ अन्तर्गत रहेको जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम संरक्षण वेनी बजार म्याग्दीको संरक्षण कार्यक्रम पनि यसै परियोजना अन्तर्गत रही सम्पादन गर्दै आइरहेको भएतापनि थप काम गर्नुपर्ने छुट भएका स्थानमा यसै आ.व. मा वेनी बजार म्याग्दी र वेनी बजार पर्वत गरी दुवै तर्फको करीब ३.५ कि.मी. सम्मको गुरुयोजना तयार गरी हालै मात्र विभागबाट प्रत्यायोजन गरिएका भइपरि बन्दोवस्तका लागि सूचना प्रकाशित भएको छ। यसै गरी विभागबाट प्रत्यायोजन गरिएका भइपरि आउने, आकस्मिक नदी नियन्त्रण, संरक्षणका र मर्मत कार्यक्रमका कामहरू पनि गर्दै आएको छ।

आ.व. २०८१र०८२ मा सञ्चालन भएका प्रमुख क्रियाकलापहरू

१.जलस्रोत संरक्षण आयोजना	परिमाण
१.१ नदी व्यवस्थापन सम्बन्धि	१६ वटा
१.२ सिँचाइ सम्बन्धि	१६ वटा

१.३ बाँध तथा स्पिलवे निर्माण	१५ मिटर
१.४ तालको माटो व्यवस्थापन कार्य	४ लाख घन मिटर
१.५ जग्गा अधिग्रहण	२१ हेक्टर
२. टार - बजार संरक्षण कार्यक्रम	१.२ कि.मि.
३. एकीकृत नदी वेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम	८ वटा सि. यो.

आगामी दिनमा रुपाताल भौतिक संरचना निर्माण अन्तर्गतगर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरू

१) वातावरण तथा नदी नियन्त्रण तर्फ:

- » १३० वटा चेक ड्याम, १७८ वटा कन्जर्वेशन पोण्ड निर्माण कार्य ।
- » जलाधार क्षेत्रमा वायो इजिनियरिङ्गको निर्माण कार्य ।

२) बाँध, स्पीलवे कम वृज तथा गाइड वण्ड तर्फ:

- » यस अन्तर्गत बाँध तथा स्पील वे कम वृज, ७०० मिटर तटबन्ध तथा १ वटा भवन निर्माण कार्य ।
- ३) बाँध रहने ठाउँ कटहरे टुंडा देखि माथि रुपा ज्योति विद्यालय तल करीब ६.९० कि.मी. पैदल मार्ग (Eco-Trail) निर्माण कार्य ।
- ४) आवश्यक संरचना तथा तालको संरक्षणको लागि आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण जग्गा अधिग्रहण गर्ने ।
- ५) जोखिम युक्त जिल्ला सदरमुकाम बचावट कार्यक्रम अन्तर्गत बेनी बजार, पर्वत जिल्ला लगायत अन्य नदी व्यवस्थापनका निर्माण कार्य ।

४.३.११ बृहत् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना, दाङ

दाङ उपत्यकाको धेरै जसो भागमा कृषि व्यवसाय हुने भए पनि सिँचाइ सुविधाको अभावले गर्दा कृषि कार्य क्रमशः घट्दै गएकोमा खेती हुन सक्ने ५६,००० हेक्टर भूमिमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याइ, कृषि उत्पादनमा वृद्धि गरी जिल्लाका अधिकांश कृषकहरूको जीवनस्तर उकास्ने तथा आर्थिक समृद्धि तर्फ दिशा पहिल्याउने मुख्य उद्देश्यका साथ २०७३/०८/१२ को नेपाल सरकार, मन्त्रीपरिषद्को निर्णयबाट बृहत् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना लागू भई कार्यान्वयनमा आएको छ । सोही मितिबाट दाङ जिल्लाको तुलसीपुरमा उक्त आयोजनाको मुख्य कार्यालय स्थापना भई आ.व. २०७४/७५ देखि स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमबाट बजेट उपलब्ध भई कार्य सुचारु रहेको छ । दाङ जिल्लाको उत्तर तिर पर्ने जिल्लाहरू मध्ये सल्यान र रोल्पा जिल्लाहरूको नदीहरूबाट जल स्थानान्तरण गरी तथा दाङ उपत्यकाको आन्तरिक स्रोतबाट समेत उपलब्ध जलस्रोत उचित व्यवस्थापन गरी दाङ उपत्यकाको ५६,०००

हेक्टर खेती योग्य जमिनमा बर्षै भरी सिँचाइ सेवा सुनिश्चित गर्ने उद्देश्य राखी आयोजनाले आफ्ना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ।

आयोजनाको कुल लागत र अवधि

आ.व. २०७४/०७५ देखि शुरु भएको यस आयोजना आ.व. २०८३/०८४ सम्म रहने अनुमान छ र यसको लागत अनुमान ४० अर्ब हुने अनुमान छ। यद्यपि समग्र आयोजनाको डीपिआर निर्माण कार्य चरणमै रहेको हुँदा फाइनल हुन बाँकी नै छ।

आयोजनाको कार्यहरू

आयोजना अन्तर्गत ५ वटा (Component) रहेका छन्।

i. Component A (डाइभर्सन सम्बन्धी)

- » शारदा दाङ डाइभर्सनको अध्ययन भइ सकेको। सामाजिक हिसावले सम्भाव्य नदेखिएको।
- » माडी डाइभर्सन- अध्ययनको तयारी हुदै।

ii. Component B (सहत सिँचाइ प्रणालीको विकास र आधुनिकीकरण)

- » डाइभर्सनबाट आउने पानीलाई सिञ्चित क्षेत्रसम्म पुऱ्याउन दाङ उपत्यकाको महाभारत फेदमा पूर्व पश्चिम नहर निर्माण गर्ने र पूराना किसान व्यवस्थित सिँचाइ प्रणालीको आधुनिकीकरण गर्ने।
- » यस कम्पोनेन्ट अन्तर्गत उरहरी जस्पुर सिँचाइ प्रणाली र डुरुवा नहर प्रणालीको आधुनिकीकरण गर्ने कार्य शुरु भएको छ।

उपत्यका भित्रका करीब ३०० वटा किसान ब्यबस्थित नहर प्रणालीको पुनर्स्थापना एवं आधुनिकीकरण गरी डाइभर्सनबाट आपूर्ति हुने पानीलाई किसानको खेतमा पुऱ्याइ बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन सहज हुने देखिन्छ।

iii. Component C (जलाशय सम्बन्धी)

उपत्यका भित्र रहेका ठूला/साना खोला/चिराहरूमा पक्की र माटोको कच्ची बाँधहरू निर्माण गरी कृत्रिम जलाशय (पोखरी) हरू निर्माण गर्ने। हालसम्म घोराही, शान्तीनगर र दंगीशरणमा ३५ वटा जलाशय निर्माण भई सकेका छन्। यसको लागि अत्यधिक माग आउने गरेको छ। अतः आयोजनाले मास्टर प्लान तयारी भई रहेको छ।

- » उपत्यका भित्र करीब २०० स्थानमा साना जलाशय निर्माण गर्न सकिने देखिन्छ।

iv. Component D (बबई कोरीडोर तथा अन्य स्थानमा लिफ्ट सिँचाइ प्रणाली र

भूमिगत

सिँचाइ प्रणाली)

- » बबई नदीको दायाँ बायाँ सिँचाइ अभाव भएका स्थानहरूमा बबई नदीको पानी लिफ्ट प्रविधिबाट किसानको खेतवारीमा पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको छ ।
- » हालसम्म ४६ वटा लिफ्ट सिँचाइ प्रणाली निर्माण सम्पन्न भइ सकेका छन् भने करीब १९ वटा लिफ्ट सिँचाइ प्रणालीको DPR तयार भइ सकेको छ ।
- » भूमिगत सिँचाइ तर्फ आ.व.२०८०/०८१ सम्ममा ५७ वटा डीप ट्यूबवेलको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको र ३ वटा डीप बोर्डको निर्माण कार्य भइ रहेको छ ।

v. Component E (नयाँ प्रविधिमा आधारित सिँचाइ प्रणाली)

- » उपत्यकाको पहाडी भिरालो कृषि योग्य भूमिमा नयाँ प्रविधिको सिँचाइ प्रणाली विकास गर्ने ।
- » यस अन्तर्गत फोहरा सिँचाइ, थोपा सिँचाइ, पाइप सिँचाइ र पोखरी सिँचाइ आदि पर्दछन् ।
- » हालसम्म यस्ता ३८ वटा सिँचाइ प्रणालीको विकास गरिएको छ ।

आ.व. २०८१/०८२ मा सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरू:

- » जलस्रोत संरक्षण (रूपाताल बाँध तथा ताल विस्तार) विनियोजित रू (हजार) ७८४०, प्रगति ९५ प्रतिशत) ।
- » टार बजार संरक्षण कार्यक्रम विनियोजित रू. १,२५३ हजार, प्रगति ९६.९७ प्रतिशत ।
- » सिँचाइ संस्थागत विकास ।
- » एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन विनियोजित रू. ६२० (हजार), प्रगति ९१.४८ प्रतिशत ।

स्वीकृत गुरुयोजना अनुसारको शुरु अवधि देखि हाल सम्मको समष्टिगत प्रगति, बाँकि काम गर्न लाग्ने समय र अनुमानित बजेट

सि. न.	कार्यक्रम	स्वीकृत DPR	हाल सम्मको खर्च	नपुग रकम	यस आ व मा विनियोजित	अनुमानित समय
१.	रूपाताल संरक्षण तथा बिस्तार तर्फ	४५२८८	२६६२०	१८६६८	२११०	आ.व. २०८५/०८६
२.	टार बजार संरक्षण	११९१६	७२३७	४६७९	४००	आ.व. २०८४/०८५
३.	एकीकृत ऊर्जा	३४८७	१६६	३३२१	३००	आ.व. २०८४/०८५
४.	विपद तर्फ	७००	७०	६३०	३००	आ.व. २०८२/०८३

जम्मा	६१३९१	३४०९३	२७२९८		
-------	-------	-------	-------	--	--

आ.व.२०८२/०८३ को कार्ययोजना (मुख्य लक्ष्यहरु)

१. रूपाताल तर्फ

- » बाध निर्माण , माटो व्यवस्थापन ठेक्का सम्पन्न गर्ने ।
- » रुख कटान तथा जग्गा प्राप्ती सम्पन्न गर्ने ।
- » फुट ट्रेल तथा मल्टी सेल कल्भर्टको ठेक्का लगाउने ।
- » बाँकि सम्पूर्ण रकमको श्रोत सुनिश्चितता प्राप्त गर्ने ।

२. टार बजार तथा विपद तर्फ

- » सम्पूर्ण ठेक्काहरु सम्पन्न गर्ने ।

३. एकीकृत ऊर्जा तर्फ

- » श्रोत सुनिश्चितता प्राप्त गरी appraisal भएका ७ वटा नया निर्माण प्रक्रिया शुरु गर्ने ।
- » नयाँ लिफ्ट सिँचाइ हरु को सर्भेक्षण पुरा गर्ने ।

४.३.१२ प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना, दाङ

दाङ जिल्लाको देउखुरी उपत्यका स्थित प्रगन्ना सिँचाइ आयोजना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजनाको नहर तथा नहर संरचनाहरुको निर्माणार्थ विधिवत स्थापना भएको यस आयोजनाको कार्यालय दाङ जिल्लाको लमही नगरपालिका वडा नं. ५ मा अवस्थित रहेको छ। यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत पर्ने यी दुई वटा सिँचाइ आयोजनाहरुको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार रहेको छ।

प्रगन्ना सिँचाइ आयोजना

प्रगन्ना सिँचाइ आयोजनाले दाङ जिल्ला देउखुरी उपत्यकाको पूर्वमा भालुवाड बजार, उत्तरमा चुरे पहाड, दक्षिणमा राप्ती नदी र पश्चिममा बगइ सोता चार किल्लाभिन्न रहेको लमही नगरपालिका र राप्ती गाउँपालिका अन्तर्गत ५८०० हे. क्षेत्रफल जमिनमा सिँचाइ सेवा पुऱ्याउँदछ। तीन वटा इन्टेक मार्फत राप्ती नदीको पानीलाई विभिन्न नहर तथा नहर संरचनाहरुबाट यस प्रणालीले सिँचाइ सेवा पुऱ्याउँदै आइरहेको छ। यस आयोजनालाई जलउपभोक्ता कृषकहरुबाट प्रणालीगत रूपमा सञ्चालन गर्नका लागि मूल समन्वय समिति १ वटा, मूल समिति ४ वटा र कुलो पानी समिति ७७ वटा बाट प्रतीनिधित्व गर्ने गरी प्रगन्ना कुलो सिँचाइ प्रणाली जल उपभोक्ता संस्थाको नाममा वि.सं. २०५७ सालमा दर्ता

गरी एक अविच्छिन्न संस्थाको रूपमा राखिएको छ। यो आयोजना वि.स. २०५५ सालदेखि कार्यान्वयनमा रहेको र यस आयोजनाको निर्माण सुधार कार्य कुवेत फण्ड अन्तर्गत वि.सं. २०६४ मा सम्पन्न भए तापनि यस आयोजनाको मर्मतसम्भार, आवश्यक सुधार एवं विस्तारका कार्यहरूका साथै सिञ्चित क्षेत्र बचावटको कार्यलाई निरन्तरता दिनुपर्ने अवस्था रहेको छ।

यस आयोजनातर्फ आयोजना कार्यालयले मुख्य गरी सिञ्चित क्षेत्र संरक्षणको कार्य र अत्यावश्यक स्थानहरूमा उपभोक्ताको माग बमोजिम नहर निर्माण तथा मर्मत सम्भार लगायत अन्य कार्यहरू गर्दै आएको छ। नहर विस्तार, नियमित मर्मत सुधार र नहर सञ्चालन कार्य लुम्बिनी प्रदेश सरकार अन्तर्गतको प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, लमही, दाङले समेत गर्दै आएको छ।

बड्कापथ सिँचाइ आयोजना

दाङ जिल्ला अन्तर्गत देउखुरी उपत्यकाको गढवा गाउँपालिकामा नहर तथा नहर संरचनाको आवश्यक प्रबन्ध मिलाई ४,००० हे. क्षेत्रफल रहेको कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्य अनुरूप नेपाल सरकारले आ.व. २०६८/०६९ मा यस बड्कापथ सिँचाइ आयोजनाको स्थापना गरी कार्य प्रारम्भ गरेको हो। यसको उत्तरमा राप्ती नदी, दक्षिणमा चुरे पहाडको जंगल, पूर्वमा सितगंगा न.पा. वडा नं. ६ सातमारा गाउँ र पश्चिममा गढवा गा.पा वडा नं. ७ चन्दनपुरसम्मको उर्वर जमिन पर्दछ। सिँचाइबाट वञ्चित कृषि उर्वर जमिनमा यस प्रणालीको सञ्चालनद्वारा झण्डै ७ हजार घर परिवारका करीब ४५ हजार जनसंख्या लाभान्वित हुने देखिन्छ। राप्ती नदीको पानीलाई ३० कि.मी. लम्बाईको एक वटा मूल नहर, १३ वटा शाखा नहर र ५३ वटा प्रशाखा नहरहरू मार्फत सम्पूर्ण सिञ्चित क्षेत्रमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ। यो आयोजनाको नहर दक्षिणबाट उत्तरतर्फ बगेका ४३ वटा खहरे खोलाहरू ऋसिङ्ग गर्दै अगाडि बढाउनुपर्ने, राष्ट्रिय वन क्षेत्र प्रयोग गरे वापत वन कोषमा रकम जम्मा गर्नुपर्ने र Deep Cutting मा नहर निर्माण गर्नुपर्ने भएकोले यस आयोजनाको निर्माण कार्य खर्चिलो रहेको छ।

यस आयोजनालाई व्यवस्थितरूपबाट सञ्चालन गर्न तथा उपभोक्ताहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्न एक वटा सिँचाइ जलउपभोक्ता मूल समन्वय समिति, ३ वटा मूल समिति तथा २७ वटा कुलोपानी समितिहरू गठन भएका छन्। यो आयोजना हाल निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको छ। आयोजनाको मुहानमा एक वटा साइड इन्टेक संरचना, ८.२० कि.मी. मूल नहर निर्माण, ७.५० कि.मी नहर लाईनिङ कार्य, करीब ३९ वटा नहर संरचना निर्माण कार्य, ९.५० कि.मी. (राप्ती नदी तथा स्थानीय साना खहरे खोलामा समेत) तटबन्ध निर्माण कार्य साथै किसानद्वारा सञ्चालित प्रणालीहरूको मर्मतसम्भार कार्य सम्पन्न गरी आयोजनाको हालसम्मको भौतिक प्रगति करीब ४९.५५ प्रतिशत रहेको छ।

आयोजनाको प्रमुख प्रतिफलहरू

प्रगन्ना सिँचाइ आयोजनातर्फ

- » मुहान राप्ती नदी दाँया किनारमा ३ साइड इन्टेक निर्माण भएको ।
- » दोलाई खोला र सिंगिया खोलामा Diversion Weir निर्माण भएको ।
- » नहर प्रणालीमा ठूला साना गरी ४५० संरचना निर्माण भएको ।
- » तीन वटा Grain Storage Building बनेको ।
- » उपभोक्ता समुदायको लागि २०० वटा Pit Latrine निर्माण भएको ।
- » १ वटा इन्टेक अपरेसन भवन निर्माण भएको ।
- » सिञ्चित क्षेत्र बचावटको लागि १४ कि.मी. तटबन्ध निर्माण भएको ।

बड्कापथ सिँचाइ आयोजनातर्फ

- » मुहान (Side Intake) निर्माण सम्पन्न ।
- » Settling Basin निर्माण सम्पन्न ।
- » चेनेज ८+५०० सम्म मूल नहर निर्माण सम्पन्न ।
- » मूल नहरमा ३९ वटा आवश्यक संरचनाहरूको निर्माण सम्पन्न ।
- » ४.५५ कि.मी. तटबन्ध निर्माण भएको (भालुवांग १.२, इन्टेक ०.२, मलमला १.५, बन्धुस्री १.६५) ।
- » चेनेज ४+१५० मा रन्सिंग Superpassage बचावटको लागि Bed bar (Core Wall) निर्माण सम्पन्न ।

आयोजनाको हाल सम्मको प्रगति स्थिति

- » प्रगन्ना सिँचाइ प्रणाली तर्फ राप्ती नदीको दाँया तर्फ चेनेज १४+७१४ कि.मि सम्म सिञ्चित क्षेत्र बचावट तथा तटबन्ध कार्य सम्पन्न ।
- » बड्कापथ सिँचाइ आयोजना तर्फ मूल नहरको चेनेज ८+५०० कि.मी. सम्म मूल नहर निर्माण सम्पन्न ।
- » बड्कापथ सिँचाइ आयोजना तर्फ मूल नहरको चेनेज १४+४५० कि.मी. मा Canal Escape तथा विभिन्न चेनेज हरूमा Cross Drainage हरूको निर्माण सम्पन्न ।
- » मूल नहरको चे ८+२०० सम्म नहर निर्माण पश्चात खेतियोग्य जमिनमा पानी सञ्चालन ।
- » मूल नहर अन्तर्गत चेनेज ४+१५० अन्तर्गत Super Passage संरक्षणको लागि Bed Bar निर्माण सम्पन्न ।
- » चेनेज ८+२०० देखि चेनेज २७+५५० सम्म पर्ने राष्ट्रिय वन क्षेत्रको रुख कटान र जग्गाको

भोगाधिकारको लागि नेपाल सरकार मन्त्री परिषद बाट निर्णय पश्चात वन बिभाग संग सम्झौता भइ २२७ वटा रूख/पोलहरु कटान मुछान सम्पन्न तथा बाँकी रूखहरु लगत भेरिफिकेसन भइरहेको ।

आ.व. २०८१/८२ मा सञ्चालन भएका कार्यहरु

प्रगन्ना सिँचाइ आयोजना अन्तर्गत

- » बारी र बिरिघाट कुलोमा नहर लाइनिङ तथा नहर संरचना निर्माण ।
- » राप्ती नदीको दाँयातर्फ चेनेज १५+३५० सम्म सिञ्चित क्षेत्र बचावटको कार्य ।

बड्कापथ सिँचाइ आयोजना अन्तर्गत

- » मूल नहरको चेनेज १४+४५० सम्म मूल नहर निर्माण, नहर लाइनिङ तथा नहर संरचना निर्माण कार्य सम्पन्न ।
- » मूल नहरको मर्मत सम्भार गरि चे ८+२०० सम्म पानी सञ्चालन गरि खेतियोग्य जमिनमा सिँचाइ ।
- » चेनेज ८+२०० देखि चेनेज २७+५५० सम्म पर्ने राष्ट्रिय वन क्षेत्रको रूखहरुको कटान मुछाना
- » मूल नहरको चे १४+४५० देखि चेनेज ३०+०० किमी सम्म मूल नहर, नहर संरचना, शाखा नहरको निर्माणको खरिद व्यवस्थापन गरि निर्माण कार्य ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरु

- » प्रगन्ना सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत राप्ती नदीको दाँयातर्फ चे. २३+००० सम्म सिञ्चित क्षेत्र बचावट तथा तटबन्धको निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने ।
- » बड्कापथ सिँचाइ आयोजना तर्फ मूल नहर तथा शाखा नहरहरुको निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने ।
- » सतबरिया सिँचाइ प्रणालीको निर्माण कार्य गर्नुपर्ने ।
- » दंगालिछाप सिँचाइ आयोजनाको पुनः स्थापना तथा राजपुर बेला सम्म नहर प्रणाली बिस्तार गर्ने ।
- » राप्ती नदीमा Weir निर्माण गर्ने ।
- » कालाकाटे देखि राजपुर सम्म चुरेको फेदमा स-साना Reservoir निर्माण गरि सिँचाइ प्रणाली विकास गर्ने ।

४.३.१३ भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना

भेरी नदीको चिप्लेमा भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाको बाँध निर्माण सम्पन्न भए पश्चात् भेरी नदीको ४० क्युमेक पानी बबई नदीमा स्थानान्तरण हुनेछ । भेरी नदीको पानी

बबई नदीमा स्थानान्तरण गर्दा पर्ने सामाजिक तथा वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्न भेरी नदीको दुवै किनारामा सल्यान जिल्लाको वनगाड कुपिन्डे नगरपालिका देखि सुर्खेत जिल्लाको चौकुने गाउँपालिका सम्मको भेरि नदीको करीब १२५ कि.मी. लम्बाइमा अवस्थित कृषि योग्य उर्वर टारहरुमा सिँचाइ पूर्वाधार निर्माण गरी उक्त क्षेत्रका कृषकको जीवनस्तर वृद्धि गर्न नेपाल सरकारले भेरि कोरिडोर सिँचाइ विकास कार्यक्रम तयार गरी आ.व. २०७३/०७४ देखि नै विभिन्न योजनाहरु कार्यान्वयन गर्दै आएको थियो। आ.व. २०७५/०७६ मा स्वीकृत खरिद गुरुयोजना अनुसार कार्यक्षेत्र भित्र १९५ वटा लिफ्ट सिँचाइ योजना र ३१२ वटा सतह सिँचाइ योजनाको १५९९० हे. जमिन सिञ्चित गर्ने र २० कि.मी. तटबन्ध निर्माण गरी सिञ्चित क्षेत्र बचावट गर्ने कार्य आ.व. २०७९/०८० मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य लिएको थियो। विभिन्न कारणले समयमै आयोजना सम्पन्न हुन नसक्दा आ.व. २०८४/०८५ मा सम्पन्न हुने गरि आ.व. २०७९/०८० मा पुनः खरिद गुरुयोजना संशोधन गरी सतह तथा लिफ्ट सिँचाइ पूर्वाधार निर्माण र सिञ्चित क्षेत्र बचावट कार्यक्रमहरु भेरी बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाबाट कार्यान्वयन भइरहेका थिए।

नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्को मिति २०८०/०१/२० गते को निर्णयबाट भेरी बबई डाईभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजनाबाट कार्यान्वयन हुदै आएको उक्त भेरी कोरिडोर सिँचाइ विकास कार्यक्रमलाई अलग गर्नुका साथै भौगोलिक कार्य क्षेत्र र सेवा क्षेत्र थप गरी भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, गुर्भाकोट, सुर्खेतको स्थापना भएको हो। संशोधित कार्य क्षेत्रमा डोल्पा जिल्लाको जगदुल्ला गाउँपालिका र मुङ्केचुला गाउँपालिका, जाजरकोट जिल्लाको नलगाड नगरपालिका, भेरी नगरपालिका, छेडागाड नगरपालिका र शिवालय गाउँपालिका, रुकुम पश्चिम जिल्लाको सानोभेरी गाउँपालिका, चौरजहारी नगरपालिका र आठवीसकोट नगरपालिका, सल्यान जिल्लाको वनगाड कुपिन्डे नगरपालिका र कुमाख गाउँपालिका, र सुर्खेत जिल्लाको चौकुने गाउँपालिका, पञ्चपुरी नगरपालिका, बराहताल गाउँपालिका, विरेन्द्रनगर नगरपालिका, लेकबेसी नगरपालिका, भेरीगंगा नगरपालिका, गुर्भाकोट नगरपालिका, सिम्ता गाउँपालिका र चिङ्गाड गाउँपालिका गरी २० वटा स्थानीय तह समावेश रहेका छन् भने विस्तारित सेवा क्षेत्रहरु सिँचाइ, खानेपानी, नदी नियन्त्रण र विद्युतीकरण हुन्। पूर्वस्वीकृत खरिद गुरुयोजनामा छुटेका र थप गरिएका भौगोलिक कार्यक्षेत्रका योजनाहरु समावेश गर्ने उद्देश्यका साथ संशोधित खरिद गुरुयोजना तयार गर्ने कार्य अन्तिम चरणमा रहेको छ भने हाल यस आयोजनाले पूर्व स्वीकृत खरिद गुरुयोजनामा समावेश रहेका योजनाहरु कार्यान्वयन गर्दै आएको छ।

आयोजनाको उद्देश्यहरु

» आ.व. २०८४/८५ सम्म आयोजना कार्यान्वयन गरी सुर्खेत र सल्यान जिल्लाका खेती

योग्य जमिनमा सतह तथा लिफ्ट सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराइ कृषि उत्पादन वृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने ।

- » भेरी नदी द्वारा प्रभावित क्षेत्रमा प्रभावित मानव वस्ती तथा खेतीयोग्य जमिन संरक्षण, इन्टेक वचावट, तथा जोखिम न्यूनीकरण गर्नका लागि नदी नियन्त्रण सम्बन्धि कार्य गर्ने ।
- » लक्षित क्षेत्रमा खानेपानी तथा विद्युतीकरणका संरचना निर्माण गर्ने ।
- » लक्षित क्षेत्र भित्र पर्ने विभिन्न सिँचाइ प्रणाली, नदी नियन्त्रण, विद्युतीकरण तथा खानेपानीका योजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सर्भेक्षण, लागत अनुमान, डिजाइन तथा रिपोर्ट तयार (परामर्श सेवा) गर्ने कार्य ।

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१२०४
शुरू मिति	: आ.व. २०७३/७४
सम्पन्न हुने मिति	: (आ.व. २०८४/८५)
आयोजनाको प्रकृति	: निर्माण
स्रोत	: नेपाल सरकार

स्वीकृत लागत अनुमान रु. (गुरुयोजना अनुरूप) : ३,६१,११,००,०००/-

आ.व. २०८१/८२ को बजेट रु. : २४,३५,४५,०००/-

४.३.१४ एकीकृत कर्णाली सिँचाइ विकास आयोजना, खलंगा, जाजरकोट

सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, जाजरकोट, साविक एकीकृत कर्णाली सिँचाइ विकास आयोजना, जाजरकोट, संघीय सरकार अन्तर्गत आ.व. २०८०/८१ मा स्थापना भइ आ.व. २०९९/२१०० मा सम्पन्न हुने गरी संचालनमा आएको आयोजना हो। हाल, यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र कर्णाली प्रदेश भित्रका जाजरकोट, सल्यान, रुकुम-पश्चिम, तथा डोल्पा जिल्लाहरू रहेका छन्।

यस आयोजनाको मुख्य उद्देश्य ठूली भेरी, सानी भेरी, भेरी तथा शारदा नदी र जलाधार क्षेत्र भित्रका जलस्रोतहरूको संरक्षण, समुचित व्यवस्थापन र दिगो उपयोग मार्फत कृषि उत्पादन वृद्धि गर्नु हो। आयोजना अन्तर्गत सतह सिँचाइ तथा लिफ्ट सिँचाइ प्रणालीको विकास, नदी नियन्त्रण, तटबन्ध निर्माण, पहिरो व्यवस्थापन तथा जलाधार संरक्षण सम्बन्धी संरचनाहरूको अध्ययन, निर्माण, सञ्चालन तथा मर्मत-सम्भार कार्य गरिन्छ।

स्थानीय जलस्रोतको अधिकतम उपयोग गरी किसानको खेतसम्म वर्षैभरी सिँचाइ सुविधा पुऱ्याई खाद्य सुरक्षा, जीविकोपार्जन सुधार तथा जलजन्य प्रकोप न्यूनीकरणमा योगदान

पुन्याउने उद्देश्यले आयोजना सञ्चालनमा रहेको छ।

आयोजनाको स्थापना	: २०८०/०५/२६
व.उ.शि.नं.	: ३०८०३१५६
आयोजना शुरू मिति	: आ.व. २०८०/८१
स्रोत	: नेपाल सरकार

आयोजनाको कार्य क्षेत्र: कर्णाली प्रदेशका १० वटै जिल्लाहरू (जाजरकोट, रुकुम पश्चिम, सल्यान, दैलेख, मुगु, हुम्ला, जुम्ला, कालिकोट, डोल्पा र सुर्खेत)

काम, कर्तव्य र अधिकार

- » कर्णाली प्रदेशका अन्तर्गतका जाजरकोट, सल्यान, रुकुम-पश्चिम, तथा डोल्पा जिल्लाहरूमा सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी योजनाहरूको पहिचान, अध्ययन, निर्माण, सञ्चालन तथा मर्मत-सम्भार गर्ने।
- » सतह सिँचाइ तथा लिफ्ट सिँचाइ योजनाहरूको विकास र विस्तार गर्ने।
- » नदी कटान, बाढी तथा पहिरो नियन्त्रणका लागि तटबन्ध, ग्याबियन, स्पर, चेकड्याम लगायतका संरचनाहरू निर्माण गर्ने।
- » जलाधार संरक्षण तथा पानीको दिगो व्यवस्थापनका लागि आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- » योजनाहरूको निर्माण तथा दिगो व्यवस्थापनका लागि सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (DPR) तथा प्राविधिक अध्ययन कार्य गराउने।
- » सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावली बमोजिम आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी खरिद तथा ठेक्का व्यवस्थापन गर्ने।
- » आयोजना क्षेत्रभित्रका जल उपभोक्ता संस्था तथा स्थानीय उपभोक्ताहरूलाई आवश्यक प्राविधिक सहयोग तथा सेवा उपलब्ध गराउने।
- » जलस्रोत तथा सिँचाइ सम्बन्धी संरचनाहरूको संरक्षण, पुनःस्थापना तथा नियमित मर्मत-सम्भार कार्य गर्ने।

आयोजनाको उद्देश्य

- » सिँचाइ सुविधा नभएको जमिनमा सतह, लिफ्ट प्रविधि र भूमिगत जलस्रोत को प्रयोग गरी सिँचाइ सुविधा पुन्याउने।
- » जलउत्पन्न प्रकोपलाई न्यूनीकरण गर्न नदी नियन्त्रण तथा पहिरो व्यवस्थापन गर्ने।

- » कार्य क्षेत्रमा पर्ने योजनाहरूको पहिचान, अध्ययन, अनुसन्धान, निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने ।
- » जलस्रोतको संरक्षण तथा सम्बर्धन गर्ने ।

४.३.१५ सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना पाटन, बैतडी

वि.सं. २०७० असार २ र ३ गते दार्चुला सदरमुकाम आसपासका क्षेत्रमा परेको भीषण वर्षासँगै महाकाली नदीमा आएको बाढीले व्यापक धनजनको क्षति गराउनुका साथै जिल्ला सदरमुकाम खलङ्गा जोखिममा परेपछि सम्माननीय मन्त्रीपरिषद्का अध्यक्षज्यू, माननीय मन्त्रीज्यू लगायत उच्चस्तरीय प्राविधिक टोलीले पुनःस्थापना र निर्माणको तत्काल थालिनुपर्ने राय केन्द्रिय दैवी प्रकोप उद्धार समितिमा पेशभए पश्चात् सदरमुकाम तथा महाकाली नदीको बाढीले प्रभावित विभिन्न क्षेत्रमा नदी नियन्त्रणका संरचना निर्माण गरी महाकाली नदीको बायाँ तटमा तटबन्ध गर्ने प्रयोजनका साथ आ.व.२०७९/८० मा सम्पन्न हुने गरी रु. ३,०५,५७,००,००० लागत अनुमान रहेको गुरुयोजना आ.व.२०७०/७१ मा स्वीकृत भई साबिकको महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना, दार्चुलाद्वारा सोही आ.व.२०७०/७१ देखि महाकाली नदी नियन्त्रण कार्य सञ्चालन हुँदै आइरहेको थियो ।

२०८०/०१/२० को मन्त्रीपरिषद्को निर्णय बमोजिम आ.व.२०८०/८१ मा महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना, दार्चुलाको कार्यक्षेत्र संशोधन एवम् परिमार्जन भई सुदुरपश्चिम प्रदेशका ७ (सात) पहाडी जिल्लाहरू (डडेलधुरा, डोटी, बझाङ, बाजुरा, अछाम, बैतडी र दार्चुला) का सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने गरी सिँचाइ तथा नदी व्यवस्थापन आयोजना, पाटन, बैतडीमा स्थानान्तरण भएको हो ।

आयोजनाको संक्षिप्त जानकारी :

२०७० सालमा महाकाली नदी मा आएको बाढी र त्यसले गर्दा नेपाल-भारत सिमानामा परेको दीर्घकालीन असर, २०७० साल असार २/३ गते महाकाली नदीमा आएको अकल्पनीय बाढीले दार्चुला जिल्लाको पश्चिमी सिमानामा निकै ठूलो क्षति पुऱ्याएको हामी सबैलाई थाहा भएकै कुरा हो । सानाठूला गरी १५७ घर यसको चपेटामा परेका थिए भने सिमानामा रहेको निकै ठूलो भूभाग नदीले आफूसित समाहित मात्र गरेन बल्कि केही स्थानमा हाम्रो भूभाग नदी पारी समेत हुनपुगेको थियो । उक्त अवस्थामा जोखिममा रहेको भूभाग तथा बस्तीको संरक्षण गर्नका साथै गुमेको भूभाग समेत उकास्न प्रयास हुनुपर्ने कुरा उठेता पनि महाकाली नदी को बहाव परिवर्तन गर्न प्राविधिक रूपमा कठिन एवं निकै नै खर्चिलो हुन जाने हुदा सम्भव भएसम्म पुरानो सिमानालाई फलो गरेर जाने र नसकिएका स्थानहरूमा भारतीय पक्षबाट काम गरिँदा सिमानाको रेखांकनलाई ध्यानमा राखेर गर्न/गराउन सके तटबन्ध बिनाको पारीपट्टी रहनजाने बगर पनि कुनै बेला वारी आउन सक्ने अनुमान गरिएको थियो । यसरी नदी पारी

परेको भुभागमा दार्चुला अस्पताल रहेको स्थान, गल्फैको पारीपट्टीको बगर वारी/पारी दुबै तर्फका जनता एबै दार्चुला पुग्ने जोसुकैले देखेको तथा दुखद महसुस गरे/गराएको बगर हो, जसमा बाढी पूर्व बन तथा भू-संरक्षण कार्यालय अन्तर्गतका भवनहरू अवस्थित थिए। २०७० असोजमा दार्चुलामा महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना कार्यालयको नामले कार्यालय स्थापना भएको थियो। हाल सम्म २० वटा प्याकेजमा १९ वटा कार्य सम्पन्न भइ सकेका र १ वटा सञ्चालन मा रहेको छ।

आयोजना शुरु मिति	: आ.व. २०७०/७१
खरिद गुरुयोजना स्वीकृत मिति	: २०७५/०८/०५
स्वीकृत रकम	: रु. २,६७,१८,६५,०००।००
संशोधित खरिद गुरुयोजना स्वीकृत मिति	: २०७७/०८/०९

स्वीकृत रकम:

महाकाली नदी - रु.	२,७९,५१,०४,४५२।००
चमेलिया नदी - रु.	९९,८८,४८,०००।००
नौगाड नदी - रु.	३३,३०,८३,०००।००
कुल पूँजीगत बजेट रु.:	४५९०.००, खर्च : ३७३३.००
कुल चालु बजेट रु. :	१३०.७८, खर्च : ११३.०० (८६%)

आ.व. २०८१/८२ को बजेट अवस्था

- » पूँजीगत जम्मा बजेट: ४५ करोड।
- » ब.उ.शी.नं. ३०८०३१०६ नदी नियन्त्रण विनियोजित बजेट: ३२ करोड।
- » नदी र पहिरो तर्फ २१ वटा योजनाहरू, कार्यक्रम संशोधन पश्चात १४ वटा सम्भाव्य योजना कार्यान्वयनयोग्य रहेको।
- » सिँचाइ तर्फ १० वटा योजनाहरू, कार्यक्रम संशोधन पश्चात ९ वटा सम्भाव्य योजना कार्यान्वयनमा रहेको।
- » ब.उ.शी.नं. ३०८०३१२७ “एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम” विनियोजित बजेट: ११ करोड
- » जम्मा ७७ वटा योजना, अध्ययनबाट सम्भाव्य ३० वटा योजना कार्यान्वयनको चरणमा रहेका।
- » ब.उ.शी.नं. ३०८०३११८ टार बजार संरक्षण, विनियोजित बजेट: २ करोड।
- » योजना संख्या: ४ वटा कार्यान्वयनको चरणमा रहेका।

भौतिक प्रगति – ९३ %

वित्तीय प्रगति – ८१.३२ %

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरू (बुढौंगत रूपमा)

- » डाडियागो कुलेश्वर लिफ्ट सिंचाइ योजना, डैलासैनी गा.पा.-५, रैलेश्वर लिफ्ट सिंचाइ योजना, सुनया गा.पा.-५, बैतडी, तोल्यानी लिफ्ट सिंचाइ योजना, सुर्मा-४, बझाङ र भाटगाँउ चौर लिफ्ट सिंचाइ योजना, तालकोट-१, बझाङ सम्पन्न गर्नुपर्ने ।
- » महाकाली नदी तर्फ ठेक्का नं. १९ सम्पन्न गर्नु पर्ने ।
- » आ.व. २०८१/०८२ मा स्वीकृति कार्यक्रम बमोजिम सुदूरपश्चिम प्रदेशका सात (७) पहाडी जिल्लाहरू (डोटी, डडेलधुरा, अछाम, बाजुरा, बझाङ, बैतडी र दार्चुला) को सानाठुला सिंचाइ तथा नदी व्यवस्थापनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

४.४ भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखासंग सम्बन्धित आयोजनाहरू

४.४.१ समष्टी

सि. न.	कार्यक्रम	आ.व. २०८२/८२ को खर्च (रु. लाखमा)	आ.व. २०८१/८२ को सिंचित क्षेत्र हे.	हालसम्मको खर्च (रु. लाखमा)	हालसम्मको सिंचित क्षेत्र विस्तार
१	भूमिगत डिप ट्रयुवबेल सिंचाइ आयोजना (ब.उ.शि.न. ३०८०३१३३)	१९६६.५४	१०००	५६३७.५४	२१८०
२	तराई मधेश भूमिगत जल सिंचाइ कार्यक्रम (ब.उ.शि.न. ३०८०३१२३)	२३९१६.८६	८१२२.६६	९२७९९.३१	८३६०६
कुल जम्मा		२५८८३.४	९१२२.६६	९८४३६.७१	८५७८६

समष्टिगत प्रगति (आ.व. २०८१-८२)

क्र.स.	आयोजना/कार्यालय	बिनियोजित बजेट रु. लाखमा	खर्च रु. लाखमा	समष्टिगत भौतिक प्रगति %	वित्तिय प्रगति %
१	भूमिगत जल तथा भौगर्भिक महाशाखा	१४०.५३८	९७.३५	८१	६९.३९
२	झापा भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना	५६६२	५४१९.९९	१०९.२७	९५.९४
३	तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम संयोजकको कार्यालय	१४८५	१००१.६३	८८.६०	८०.७२
४	महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापनको कार्यालय	३६४७	३५७३.८	१००	९७.९७
५	नविनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना	३७६६	३६५७.४१	९६.२९	९७.४४
६	चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाइ	३७०२	३५६७.४८	९९.७५	९६.९६
७	कमला सिँचाइ व्यवस्थापनको कार्यालय	४२७६	३५५०.९०	८६.१२	८३.१७
८	भै. लु. भू. ज. सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	३२४३	२७७३.८९	८७.३९	८५.९३
कुल जम्मा		२५९६०	२३६४१.७	९४.६	९२.३१

आ.व. २०८१-८२ को समष्टी प्रगति

- » भौतिक: ९४.६ प्रतिशत
- » वित्तिय: ९२.३१

IMP 2019 (Updated 2024) अनुसार भूमिगत जल सिँचाइ तर्फ सिंचित क्षेत्रको विस्तार गर्नुपर्ने क्षेत्रफल: ३,१८,००० हे. (बजेट रु.१४ खर्ब आवश्यक)।

४.४.२ तराई मधेस भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम, ललितपुर

प्रस्तुत विषयमा नेपालको तराई र भित्री मधेश भागका सम्पूर्ण कृषि योग्य भूमिमा भरपर्दो सिँचाइ सेवाका लागि उपलब्ध स्रोत तथा संभावनाका आधारमा सतह तथा भूमिगत सिँचाइ सेवाको विस्तार, नयाँ पोखरी तथा इनारहरुको निर्माण, विद्यमान सिँचाइ प्रणालीको आवश्यक पुनर्स्थापना तथा आधुनिकीकरण सहित क्षमता अभिवृद्धि, सिँचाइ योजनाहरुमा सिँचाइको लागि स्थानीय खोला नाला खोल्सीको पानी थप गरि सिँचाइको लागि प्रयोग गर्ने र सिँचाइका

लागि स्थानीय ताल तलैया तथा पोखरीहरूको संरक्षण एवम सम्बर्द्धनका उदेश्य राखी आ. व. २०७३/०७४ मा यस "समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम" को स्थापना भइ संचालनमा रहेको छ।

कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा २७ प्रतिशत योगदान रहेको र ६०.४ प्रतिशत जानसंख्या आबद्ध भएको कृषि क्षेत्र नेपालको आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने मूल आधार हो। देशको भौगोलिक अवस्थालाई हेर्दा तराई तथा भित्री मधेशमा नै नेपालको कुल कृषियोग्य भू-भागको करीब दुई तिहाई भू-भाग रहेको र कुल खाद्यान्न उत्पादनको करीब दुई तिहाई उत्पादन तराई तथा भित्री मधेशबाटै हुने देखिन्छ। देशको करीब ७६ प्रतिशत सिँचाइ योग्य क्षेत्रमा सिँचाइका संरचनाहरूको विकास भएतापनि वर्षभरि सिँचाइ सुबिधा ४० प्रतिशत क्षेत्रमा मात्र सिमित रहेको छ। सन् १९८० को दशकतिर नेपाल कृषि उत्पादन निर्यात गर्न योग्य रहेकोमा हाल देशको आवश्यकताको करीब एक तिहाई खाद्यान्न आयात गर्नुपर्ने अवस्थामा रहेको र यसबाट नेपालको व्यापार घाटा बढ्नुका साथै राष्ट्रिय उत्पादन र खाद्य सुरक्षा सुनिश्चिततामा नै असर परिरहेको छ।

नेपाल सरकारको दिर्घकालीन सोच २१०० र वि. सं. २०८७ सम्ममा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्दै उच्च मध्यम आयस्तर भएको मुलुकमा स्तरोन्नति गरि समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको राष्ट्रिय आकांक्षा (संकल्प) हासिल गर्न रुपान्तरणकारी योजनाको रुपमा भूमिगत जलको प्रचुर सम्भावना रहेका भूमिगत सिँचाइ आयोजनाहरू कार्यान्वयन गरि आम नागरिकको जीवनमा आमूल परिवर्तन ल्याउन सकिने देखिन्छ।

सिँचाइ गुरुयोजना २०१९ ले पहिचान गरेको कुल सिँचाइ योग्य जमिन २५,३७,०००.०० हेक्टर मध्ये हालसम्म १५,९७,१४८.०० हेक्टर जमिनमा सिँचाइ पूर्वाधार विस्तार भइसकेकोमा तराई तथा भित्री मधेशका ३,६४,५०० हेक्टर जमिनमा भूमिगत सिँचाइ प्रणालीहरूको आधुनिकिकरण तथा पुनर्स्थापना गर्न सकिने र ३,१८,०००.०० हेक्टर जमिनमा नयाँ भूमिगत सिँचाइ प्रणालीहरूको विकास तथा विस्तार गर्न अझै बाँकि रहेको देखिन्छ।

विगत २५ वर्षमा बाली सघनता १४०% बाट १३०% मा घटेको देखिन्छ। बाली सघनता घट्नु पछाडी बाह्रै महिना सिँचाइको सुबिधा उपलब्ध नहुनु पनि एक प्रमुख कारणको रुपमा रहेको छ। यसै सन्दर्भमा भूमिगत सिँचाइ प्रणालीहरूको विकास तथा विस्तार गरि नेपालको कुल जनसंख्याको करीब आधाभन्दा बढी जानसंख्या बसोबास गर्ने तराई र भित्री मधेशको जीवन यापनको आधारशिलाको रुपमा रहेको भूमिगत जलस्रोतको समुचित उपयोगका उपयोग गरि कृषि योग्य जमिनमा बाह्रै महिना सिँचाइ सुबिधा उपलब्ध गराउन सकिन्छ। बाह्रै महिना सिँचाइको सुनिश्चिता/ उपलब्धताले आधुनिक तथा परम्परागत कृषि प्रणालीबाट बेमौसमी

बाली जस्तै चैते धान, दुई वाली मकै हरुको उत्पादनमा उल्लेख्य वृद्धि भइ कृषि क्षेत्रमा रोजगारी पनि वृद्धि हुने देखिन्छ। भूमिगत सिँचाइ प्रणालिहरुको विकास र विस्तारबाट बाली संघनता कमसेकम २००% पुर्याई कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि हुने निश्चित छ। कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वको वृद्धि भइ आन्तरिक खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभुति तथा खाद्यान्न आयात पनि प्रतिस्थापन गर्नमा महत्वपूर्ण कोसेढुंगा हुनेमा दुइमत छैन। भूमिगत सिँचाइमा लगानीबाट कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा २७ प्रतिशत योगदान रहेको र ६०.४ प्रतिशत जानसंख्या आबद्ध भएको कृषि क्षेत्रको समग्र उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिसंगै रोजगारी सिर्जनामा पनि महत्वपूर्ण योगदान दिई देशको कुल ग्राहस्थ उत्पादन वृद्धिमा टेवा पुर्याई देश विकासमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ।

तराई तथा भित्री मधेशका ३,६४,५०० हे. जमिनमा भूमिगत सिँचाइ प्रणालीहरुको आधुनिकीकरण तथा पुनर्स्थापना र ३,९८,०००.०० हे. जमिनमा नयाँ भूमिगत सिँचाइ प्रणालीहरुको विकास तथा विस्तार गरि नेपालको कुल जनसंख्याको करीब आधाभन्दा बढी जानसंख्या बसोबास गर्ने तराई र भित्री मधेशको जीवनयापनको आधारशिलाको रूपमा रहेको भूमिगत जलस्रोतको उपयोगका लागि आवश्यक संगठन संरचना निर्माण गरि, उपयुक्त वैज्ञानिक प्रविधि तथा सम्बन्धित विषय बिज्ञहरु मार्फत विवेकपूर्ण तरिकाले समुचित उपयोग गरि कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वको अभिवृद्धि गरि खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता, भोकमरीको अन्त्य, रोजगारी सिर्जना तथा आर्थिक वृद्धि गरि परिष्कृत र मर्यादित जीवन यापन गर्ने आधार तयार गर्नको लागि आ. व. २०८१/०८२ बाट रूपान्तरणकारी योजनाको रूपमा “समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम” लाई समय अनुकूल कार्य प्रकृतिका आधारमा भूमिगत जलको विशेष उपयोग गर्ने गरि कार्यान्वयन गर्न “तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना” नामकरण गरि संचालनमा रहेको छ। चालु आ. व. मा तालिका १ बमोजिमका जिल्लाहरुमा तत् कार्यालयहरुबाट तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु संचालनमा रहेका छन्।

ब.उ.शि.नं. ३०८०३१२३

आयोजना सुरु मिति : आ.व.२०७३/७४

आयोजना सम्पन्न हुने मिति: आ.व. २०७८-७९ (अध्यावधिक नभएको)

कुल लागत: २४ अरब

आयोजनाको प्रकृति: भूमिगत सिँचाइ प्रणाली निर्माण गरि वर्षे भरि सिँचाइ सुबिधा उपलब्ध गराउने

स्रोत: नेपाल सरकार

आ.व. २०८२/८३ को बजेट रु: १ अरब २४ करोड ९७ लाख।

तालिका १

क्र. सं.	योजनाको नाम	कार्यान्वयन गर्ने कार्यालय	कार्यक्षेत्र
१	तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम, संयोजकको कार्यालय	भूमिगत जलसिँचाइ आयोजना, झापा	झापा, मोरंग, सुनसरी, इलाम
२		सिँचाइ ताता जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, मोरङ	उदयपुर
३		तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम, संयोजकको कार्यालय, ललितपुर	महोत्तरी, धनुषा, सिराहा, सप्तरी,
४		नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना, सर्लाही	सर्लाही, रौतहट
५		भूमिगत जलसिँचाइ आयोजना, चितवन	चितवन, मकवानपुर, नवलपरासी (व.सु.पु.), बारा, पर्सा,
६	तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम, संयोजकको कार्यालय	भूमिगत जलसिँचाइ आयोजना, रुपन्देही	कैलाली, कंचनपुर, बाँके, सुर्खेत, बर्दिया
७		बृहत दाङ उपत्यका सिँचाइ योजना, दाङ	नवलपरासी (व. सु. प.), रुपन्देही, कपिलवस्तु
८		भेरी कोरिडोर सिँचाइ तथा नदि व्यवस्थापन आयोजना, सुर्खेत	दाङ
९		भूमिगत जलसिँचाइ आयोजना, टिकापुर	सुर्खेत

तालिका २: हालसम्मको प्रगति

क्र. सं.	क्रियाकलाप	इकाई	आ. व. २०८१/२०८२ सम्मको प्रगति		आ. व. २०८२/२०८३ को लक्ष्य	
			परिमाण	सिंचित क्षेत्रफल (हे.)	परिमाण	सिंचित क्षेत्रफल (हे.)
१	डिप ट्यूबवेल निर्माण	वटा	१०६२		११	
२	वितरण प्रणाली निर्माण	वटा	६३०	१९८००	१२५	३७५०
३	स्यालो/ पावर ड्रिल ट्यूबवेल निर्माण	वटा	२२८०८	६३८०६	-	-
जम्मा				८३,६०६		३,७५०

४.४.३ जोखिमयुक्त पहिरो व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर

यस आयोजनाका प्रारम्भिक चरण आ.व.२०७३/०७४ देखि शुरु भइ सालबसाली रूपमा देशका विभिन्न स्थानमा रहेका जोखिमयुक्त पहिरोको अध्ययन तथा अनुसन्धान र व्यवस्थापन गर्दै आएको छ। देशका विभिन्न पहाडी तथा हिमाली जिल्लामा रहेका जोखिमयुक्त पहिरोहरूको अध्ययन तथा अनुसन्धान र व्यवस्थापन यसै आयोजना अन्तर्गत गरिएका छन्। यस आयोजनाको मूल लक्ष्य विभिन्न पहिरो प्रकोपहरूको न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गरी पहिरो प्रकोपबाट हुने धन, जन तथा राष्ट्रिय भौतिक संरचनाहरूको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्ने रहेको छ।

ब.उ.शि.नं.	:३०८०३१५५
आयोजना शुरु मिति	:आ.व.२०७३/७४, २०७३/१०/०३
आयोजना सम्पन्न हुने मिति	:सालबसाली
कुल लागत	:सालबसाली
आयोजनाको प्रकृति	:पहिरो अध्ययन तथा अनुसन्धान र व्यवस्थापन
स्रोत	:नेपाल सरकार

भौतिक तथा वित्तीय प्रगति

- » पहिरो नियन्त्रण कार्य ३ टोटा (नुवाकोट, रामेछाप, उदयपुर, बाग्लुङ, गोर्खा, म्याग्दी, कास्कि, बझाङ, बाजुरा लगायतमा अवस्थित पहिरोहरू)।
- » पहिरोको प्रारम्भिक अध्ययन: २ टोटा।
- » विपदबाट क्षतिग्रस्त पहिरो व्यवस्थापनका कार्य (विभिन्न जिल्ला)।
- » विनियोजित बजेट:रु. २५०५.१४ (पूँजीगत २३३२.५, चालु १७२.६४) लाख।
- » खर्च: रु. २४४० (पूँजीगत २३०६.३७, चालु १३३.४७) लाख।
- » भौतिक प्रगति: १००% वित्तीय प्रगति: ९७.३९%।

प्रमुख कार्यहरू

- » पहिरो अध्ययन, अनुसन्धान तथा जोखिम नक्सांकन।
- » पहिरो व्यवस्थापन/न्यूनीकरणको लागि संरचनात्मक तथा गैर-संरचनात्मक निर्माण कार्यहरू,
- » पहिरो सम्बन्धि प्रविधि विकास कार्य।
- » जलउत्पन्न प्रकोप सम्बन्धी जनचेतनामुलक तालिम, गोष्ठी तथा सुचना प्रवाह कार्य।

४.४.४ नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना (MIIP)

जलस्रोतको नवीनतम उपभोगबाट आर्थिक रूपमा विपन्न तथा विकासका लाभबाट वञ्चित पारिएका तराईका सर्लाही तथा रौतहट जिल्लामा नवीनतम प्रविधि आधारित स्मार्ट कार्डको प्रयोगबाट पानी वितरण गरि करीब ४०,०००.०० हे. जमिनमा १००० वटा डीप ट्यूबवेल मार्फत बर्षभरि भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएकोमा हाललाई ५०० वटा डीप ट्यूबवेल मर्फत २२४०० हे. जमिनमा वर्षेभरी भरपर्दो सिँचाइ पुऱ्याउने लक्ष्यका साथ अगाडि वढाइएको आयोजना हो, नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना। यस आर्थिक वर्षबाट आयोजना कर्यान्वयन भएको यस आयोजनाले ५०० वटा डीप ट्यूबवेल निर्माण गरि १० बर्षे पानी सञ्चालन तथा मर्मत संभार गर्न Design, Built and Operation (DBO) सम्झौता मार्फत ठेक्का व्यवस्थापन गर्ने तथा आयोजनाको व्यवस्थापन सिँचाइ व्यवस्थापन कम्पनीले गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

व.उ.शि.नं. : ३०८०३१५६

कार्यक्रमको अवधि : निर्माण समय ५ वर्ष भित्र र योजना मर्मत सम्भार अवधि १० वर्ष

कार्यक्रमको अनुमानीत लागत : रू २५,८३,००,००,०००/००

स्रोत : नेपाल सरकार र ए.डि.वि.

आयोजनाको प्रतिफल:

- » सर्लाही र रौतहट जिल्लाका २२ हजार ४०० हेक्टर सिँचाइ योग्य जमिनमा वर्षेभर सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने।
- » ठेक्का ब्यबस्थापन ढाँचा: DBO अनुसार हुने।
- » लागत अनुमान: USD १६० मिलियन (ADB ऋण ११० मिलियन, अनुदान १५ मिलियन र नेपाल सरकार ३५ मिलियन)।
- » संचालन तथा मर्मत सम्भारको लागि सिँचाइ व्यवस्थापन कम्पनीको गठन गरिने।

कार्यक्रमको लक्ष्य:

- » तराईका सर्लाही र रौतहट जिल्लामा बागमती सिँचाइ आयोजनाको पानी नपुग्ने क्षेत्र एवम् अन्य सतह स्रोतको उपलब्धता नभएको क्षेत्रमा करीब १००० वटा ट्यूबवेल तथा वितरण प्रणाली निर्माण मार्फत ४०००० हे. कृषियोग्य जमिनमा भरपर्दो सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको छ।

आयोजनाको प्रतिफल:

- » सुलभ तथा भरपर्दो भूमिगत सिँचाइ प्रणालीको विकास।

- » कृषि उत्पादनमा वृद्धि तथा राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता ।
- » कृषि विकासमा सिँचाइ व्यवस्थापन कम्पनिको स्थापना तथा कार्यान्वयन ।

आयोजनाको हालको अवस्था:

- » 11th December 2024 मा नेपाल सरकार तथा एशियाली विकास बैंक बीच ऋण तथा अनुदान संझौता भएको ।
- » DBO contract को आर्थिक प्रस्ताव मूल्यांकनको क्रममा रहेको ।
- » Project Management, Design and Construction Supervision Consultant सँग आयोजनाको र परामर्श बीच मिति 17th February 2025 मा संझौता भई मिति 29th June 2025 वाट Effective भएको ।
- » Farmer Support Program (international and National Consultant) को EOI खोली मूल्यांकनमा रहेको । International तर्फ २९ वटा फर्म तथा National तर्फ २२ वटा फर्मबाट आवेदन परेको ।

४.४.५ चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाइ आयोजना, चितवन

चितवन कृषि उत्पादनको लागि प्रचुर सम्भावना रहेको जिल्ला भएकोले कृषि नै यस क्षेत्रको आर्थिक विकास तथा यहाँका जनताको सम्वृद्धिको लागि प्रमुख आधार रहेको कृषिका लागि भरपर्दो सिँचाइ सेवाको आवश्यकता अपरिहार्य रहेको र चितवन उपत्यकामा भूमिगत जलस्रोतको प्रचुर सम्भावना रहेको सन्दर्भमा कृषियोग्य भूमिमा भूमिगत जलको उपयोग गरी सिँचाइ सुविधाको विस्तारको साथै संयोजनात्मक प्रयोग हुने गरी भूमिगत जल सिँचाइका योजना गर्न जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागबाट चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाइ आयोजनाको प्रस्ताव भए अनुसार राष्ट्रिय योजना आयोगको मिति २०७६/०२/८ गतेको निर्णयानुसार यस आयोजनलाई स्वीकृति प्रदान भएको हो । यस आयोजनाको अबधि आ.व. २०७६/७७ देखि आ.व. २०८१/८२ सम्म ६ वर्षको रहने र कुल लागत रु. ४ अर्ब ६९ करोड ३० लाख २८ हजार रहेको छ ।

चितवन जिल्लाको भरतपुर महानगरपालिका, रत्ननगर नगरपालिका, कालिका नगरपालिका, खैरहनी नगरपालिका, राप्ती नगरपालिका र माडी नगरपालिकामा सञ्चालन गरिने यस आयोजनाले भूमिगत जलको सम्भाव्य भएको नयाँ क्षेत्रमा ३०० वटा डीप ट्यूबवेल निर्माणबाट ९,००० हे. कृषि योग्य भूमिमा सिँचाइ सेवा विस्तार हुने र विद्यमान सिँचाइ प्रणालीहरूबाट पानी नपुग्ने स्थानमा भूमिगत जलको संयोजनात्मक प्रयोगबाट ५० वटा डीप ट्यूबवेल निर्माण गरी जम्मा १०,५०० हे. कृषियोग्य जमिनमा बाह्र महिना सिँचाइ सेवा थप भइ कृषि उत्पादनमा दोब्बर वृद्धि हुने अपेक्षा रहेको छ । साथै यस आयोजना अन्तर्गत मकवानपुर र पूर्वी नवलपरासी जिल्ला समेत थप भइ कार्यक्षेत्र विस्तार भएकोछ ।

आयोजनाको उद्देश्य

यस आयोजनाबाट मकवानपुर, चितवन र पूर्वी नवलपरासी जिल्लाका कृषियोग्य भूमिमा बाह्रै महिना भरपर्दो सिँचाइ सेवाका लागि उपलब्ध स्रोत तथा भूमिगत जलस्रोतको सम्भावनाका आधारमा नयाँ क्षेत्रमा भूमिगत सिँचाइ सेवाको विस्तारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ। आयोजनाको प्रमुख उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन् ।

१. भूमिगत जलस्रोतबाट भरपर्दो सिँचाइ सेवा विकास गर्ने।

- » कृषि योग्य जमिनमा भूमिगत जल प्रयोग गरी १०,५०० हेक्टर क्षेत्रफलमा बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा विस्तार गर्न ३५० वटा डीप ट्यूबवेल निर्माण गर्न।
- » डीप ट्यूबवेल निर्माण पश्चात त्यसका लागि आवश्यक अन्य संरचनाहरू (पम्प तथा मोटर जडान, विद्युतीकरण तथा ट्रान्स्फर्मर जडान, पम्प घर निर्माण, वितरण प्रणाली) निर्माण गर्ने।

२. कृषि प्रचार प्रसार तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

- » कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, कृषक उपभोक्ताका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने।

आयोजनाको विवरण

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१२३
शुरू मिति	: आ.व. २०७७/७८
सम्पन्न हुने मिति	: आ.व. २०८२/८३
आयोजनाको प्रकृति	: निर्माण
स्रोत	: नेपाल सरकार

स्वीकृत लागत अनुमान रु. (गुरुयोजना अनुरूप): ४,६९,३०,२८, ०००।-

आ.व. २०८१/८२ को पूँजीगतबजेट रु.: ३७,०१,९६,०००/-

आ.व. २०८१/८२ को भौतिक प्रगति: ९९ प्रतिशत

वित्तीय प्रगति: ९६.७ प्रतिशत

आ.व. २०८१/८२ मा भएका प्रमुख क्रियाकलापहरू

- » ५० वटा डीप ट्यूबवेल निर्माण, ४२ वटा पम्प घर तथा स्टोरेज ट्यांकी निर्माण, तथा पम्प टेष्ट (गोटा),
- » ४५ वटा पम्प तथा एसेसरिज खरिद तथा जडान,

» ४७ वटा बिद्युतीकरण तथा ट्रान्सफर्मर जडान भएका छन्। बेरुजु शुन्य रहेको छ।

४.४.६ झापा भूमिगत जल सिँचाइ आयोजना, झापा

धान, मकै र अन्य बालीहरूको मुख्य क्षेत्र मानिएको झापा जिल्लामा कृषि उत्पादनको प्रचुर सम्भावनाका बावजुद भरपर्दो सिँचाइ सेवाको अभाव तथा कृषिका लागि उन्नत बिउविजन, मलखाद तथा प्राविधिक सेवाको अभावको कारण उत्पादन वृद्धिको साटो हास हुदै गएको देखिन्छ। यसबाट तराईको आर्थिक विकास तथा त्यहाँका जनताको सम्वृद्धिमा अपेक्षित वृद्धि हुन नसकिरहेको सन्दर्भमा सो क्षेत्रको सम्वृद्धिको लागि भरपर्दो सिँचाइ सेवाको व्यवस्था गरि किसानको आयआर्जनमा वृद्धिका साथै स्थानीय स्तरमा रोजगारी सिर्जना गरिने कृषियोग्य जमिनमा भूमिगतजलको माध्यमबाट सिँचाइको सेवा र सुविधा विस्तार गर्न राष्ट्रिय योजना आयोगको मिति २०७८/०७/०५ को निर्णयानुसार झापा जिल्लाको भद्रपुर न.पा. वडा नं. १,२,३ र केचनाकवल गा.पा. वडा नं. १ देखि ७ जम्मा ७००० हेक्टर क्षेत्रमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्यले डीप ट्यूबवेल कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने स्वीकृति प्राप्त भइ चालू आ.व. २०७९/८० देखि झापामा कार्यालय स्थापना भई कार्यान्वयनको चरण रहेको छ। ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयको मिति २०७८/१०/११ को स्वीकृत खरिद गुरुयोजना अनुसार करीब ५ वर्षको अबधिमा निर्माण सम्पन्न हुने यस आयोजनाको कुल अनुमानित लागत रकम रु. २,५१,१२,००,००० (अक्षरूपी रु. दुइ अर्ब एकाउन्न करोड बाह्र लाख मात्र) रहेको छ। आयोजना अन्तर्गत भद्रपुर न.पा. र कचनकवल गा.पा. मा १७५ वटा डीप ट्यूबवेल सिँचाइ प्रणालीका आवश्यक संरचनाहरू निर्माण गरिने योजना रहेको छ। यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र झापा जिल्लाको भद्रपुर न.पा. को १,२ र ३ वडा तथा कचनकवल गा.पा. का ७ वडाहरू रहेकोमा ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयको मिति २०७९/१०/२० को मन्त्रीस्तरीय निर्णयानुसार आयोजनाको कार्यक्षेत्र सम्पूर्ण झापा जिल्ला र इलाम जिल्लाको दक्षिणी भाग समेत समेट्ने गरी विस्तार भएको छ। यसरी वृहत कार्यक्षेत्र भएको यस आयोजनाले आफ्नो निर्धारित लक्ष्य समयमै हासिल गर्नेको लागि योजनाबद्ध, आवश्यकता र प्राथमिकताको आधारमा डीप ट्यूबवेलहरूको निर्माण र विकास गर्दै जानुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

आयोजनाको उद्देश्यहरू

यस आयोजनाबाट झापा र इलाम जिल्लाका कृषियोग्य भूमिमा बाह्र महिना भरपर्दो सिँचाइ सुविधाका लागि उपलब्ध स्रोत तथा संभावनाका आधारमा भूमिगत जल सिँचाइ प्रणालीको विस्तारका कार्यक्रमहरू विभिन्न निकायहरूको सहकार्यमा सञ्चालन गरिनेछ। आयोजनाका प्रमुख उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन्।

- » भूमिगत जल सिँचाइ प्रणालीको माध्यमबाट भरपर्दो दिगो सिँचाइ सेवा विकास गर्ने ।
- » कृषि उत्पादनमा वृद्धि गर्न सिँचाइ र कृषिको प्रचार प्रसार तथा कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

ब.उ.शि.नं. :

आयोजना शुरू मिति	: २०७८/०७/०५
आयोजनाको अवधि	: ५ वर्ष
कुल लागत	: रु. २,५९,९२,००,०००/-
आयोजनाको प्रकृति	: भूमिगत सिँचाइ सेवा
स्रोत	: नेपाल सरकार

आ.व. २०८१/८२: रु.९९,४२,००,०००।००

- » विनियोजित बजेट: रु. ९९७०.२५ लाख,
- » खर्च: रु. ९९६६.५४ लाख,
- » भौतिक प्रगति: ९९.५४%,
- » वित्तीय प्रगति: ९९.८९%

आयोजनाको कार्यालय

चालु आ.व. २०७९/८० मा बजेट विनियोजित द्वारा झापा जिल्ला, शिवसताक्षी नगरपालिका वडा नं. १०, माईधारमा कार्यालय स्थापना भई आयोजनाको कार्य शुरू भएको छ ।

आयोजनाको आ.व. २०८१/८२ को प्रगति

यस आयोजनाले आ.व.२०८१/८२ मा २४ वटा डीप ट्यूबवेल निर्माण, २२ वटा पम्पघर र ट्याङ्की निर्माण, २२ वटा पम्प सेट जडान, २२ वटा विद्युतीकरण र २२ वटा वितरण प्रणाली निर्माण सम्पन्न गरि ८५.५% वित्तीय र ९०.०% भौतिक प्रगति का साथ उपलब्धि हासिल गरेको छ ।

- » आयोजनाको लक्ष्य: १७५ वटा डीप ट्यूबवेल सहित सिँचाइ प्रणालीको विकास गरी ७,०१९ हे. कृषि योग्य भूमिमा सिँचाइ सेवा विस्तार गरी कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
- » आयोजनाको कुल लागत: रु. २,५९,९२,००,०००/- (रु. दुइ अर्ब एकाउन् करोड बाह्र लाख) ।

आयोजनाको आगामी कार्य योजना

यस आयोजनाले झापा र इलाम जिल्लाका कृषि योग्य जमिनमा भूमिगत जल सिँचाइ प्रणालीको माध्यमबाट दिगो सिँचाइ सुविधा विस्तार गर्न योजनाबद्ध डीप ट्यूबवेलहरू र संरचनाहरूको निर्माण, स्वीकृत गुरुयोजना अनुरूप विविध क्रियाकलापहरू गर्ने साथै सिँचाइ र कृषि प्रचार प्रसार तथा किसानहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्य योजना रहेको छ।

सारांश तथा निष्कर्ष

धानको मुख्य क्षेत्र मानिएको झापा जिल्ला र इलाम जिल्लाको कृषि योग्य जमिनमा भूमिगत जल सिँचाइ प्रणालीको सञ्चालन बाट समयमै सिँचाइ सुविधा विस्तार गर्न सकिएको खण्डमा यहाँको कृषि उत्पादन वृद्धि हुन गई किसानको आयआर्जन र जीवनस्तर सकारात्मक परिवर्तन हुने बिषयलाई मध्यनजर गरि आयोजना समयमै सम्पन्न गर्नको लागि विभाग र मन्त्रालयले प्रमुख महत्वका साथ लिनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

४.५ नदी नियन्त्रणका आयोजनाहरू

४.५.१ समष्टि

नदी नियन्त्रण कार्यक्रमको आ.व. २०८१/८२ को समष्टिगत प्रगति निम्नअनुसार रहेको छ।

बजेट (रु लाख)	खर्च (रु लाख)	भौतिक प्रगति %	वित्तीय प्रगति %
५,१२,५२.६९	४,९४,०९.३५	९७.७६	९६.४०

४.५.२ प्राथमिकता प्राप्त नदी वेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना, जावलाखेल

प्राथमिकता प्राप्त नदी वेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना नेपालको तराई क्षेत्रका प्राथमिकता प्राप्त छ वटा नदी वेसिनहरू (पश्चिम राप्ती, मावा रतुवा, लखनदेही, मोहना खुटिया, पूर्वी राप्ती, र बक्राहा) को बाढी जोखिम व्यवस्थापनमा केन्द्रित आयोजना हो। तराईका छ वटा नदी वेसिनमा समुदायको बाढी प्रतिरोधी क्षमतामा सुधार गर्ने उद्देश्यले यो परियोजना तयार गरिएको हो। यस प्राथमिकता प्राप्त नदी वेसिनहरूमा २९,३५६ हेक्टर क्षेत्रफलका ७०,४२८ व्यक्तिहरू (1-in-50 year return period) बाढीको जोखिममा छन् तथा यी क्षेत्र बाढीबाट उचित संरक्षणको अभावमा बाढीको क्षति र जमिनको कटानको जोखिममा छन्। अपर्याप्त बाढी सुरक्षा पूर्वाधार, पूर्व बाढी चेतावनी तथा बाढीको प्रतिक्रिया कसरी गर्ने भन्ने बारे सामुदायिक चेतना कम हुनुको कारणले गर्दा यी क्षेत्रहरू बाढीको जोखिममा छन् भने जलवायु

परिवर्तनसँगै अझ बाढीको जोखिम बढ्ने अनुमान छ। यस आयोजनाले नेपालको राष्ट्रिय जल योजनालाई संरचनात्मक र गैरसंरचनात्मक उपायहरू मिलाएर जलजन्य प्रकोपबाट हुने सामाजिक र आर्थिक क्षतिलाई कम गर्न सहयोग गर्नेछ। आयोजनाले नदी तटबन्ध, स्पर र आउटलेट संरचनाहरू निर्माण गरी प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरूमा कृषि जग्गा र घरपरिवारलाई (1-in-50 year return period) भएको वर्षाको बाढीबाट जोगाउनेछ। यस आयोजना मार्फत बाढीको स्थानीय प्रतिक्रियालाई बाढी पूर्वानुमान र पूर्व चेतावनी प्रणाली (Flood Forecasting and Early Warning Systems (FFEWS)) र समुदायमा आधारित विपद् जोखिम व्यवस्थापन (Community Based Disaster Risk Management (CBDRM)) को विकास गरी बलियो बनाइनेछ। यस आयोजना क्षेत्र भित्रका स्थानीय समुदायहरू यस आयोजनाका प्रत्यक्ष परियोजना लाभार्थी हुनेछन्। जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग र जल तथा मौसम विज्ञान विभाग यस आयोजनाका कार्यान्वयन गर्ने निकाय हुन्।

ब.उ.शि.नं. : ३०८०३१२१

आयोजना शुरु मिति : ८ जनवरी २०२१

आयोजना सम्पन्न हुने मिति : ३० सेप्टेम्बर २०२७

कुल लागत : ६३ मिलियन अमरिकी डलर

आयोजनाको प्रकृति : बाढी जोखिम व्यवस्थापन

स्रोत : नेपाल सरकार र एसियाली विकास बैंकको संयुक्त लगानी ।

आयोजनाको लक्ष्यहरू

लक्ष्य १. बाढी संरक्षण पूर्वाधारको सुधार गर्ने

आयोजनाले बाढी नियन्त्रण पूर्वाधार निर्माण (बाँध, स्पर्स, र आउटलेट संरचनाहरू), बढ्दो बाढी जोखिम व्यवस्थापनको लागि नदी तटबन्धको बायोइन्जिनियरिङको योजना र कार्यान्वयन, माटोको भूक्षय रोक्न उपयुक्त वनस्पति विधिहरूको प्रयोग र बाढी संरक्षण पूर्वाधार मर्मत Manuals र सम्पत्ति व्यवस्थापन प्रणाली (Asset Management System) को विकास गरी प्रत्यक्षरूपमा बाढी जोखिम घटाउनेछ। निर्माण कार्यले कम्तिमा १०% प्रभावित परिवार, आदिवासी जनजाती, दलित र महिलाका लागि रोजगारी सृजना हुने अपेक्षा गरिएको छ।

लक्ष्य २. बाढी पूर्वानुमान र पूर्व चेतावनी प्रणालीको अभिवृद्धि गर्ने

आयोजनाले बाढी प्रकोप क्षेत्रहरूमा ४० Rain-Gauge र ३० हाइड्रोमेटियोलोजिकल स्टेशनहरू स्थापना गरी, Flood Forecasting and Early Warning System (FFEWS) को विकास र FFEWS को मर्मत सुधार गरी सरकार र समुदायहरूलाई बाढी पूर्वानुमान र पूर्व चेतावनी प्रणाली सुधार गर्न सहयोग गर्नेछ।

लक्ष्य ३. बाढी रोकथाम र तयारी क्षमतामा सुधार गर्ने

बाढी जोखिममा संगठनात्मक क्षमता निर्माण कार्यक्रम सञ्चालन, विपद् पूर्वतयारीमा स्थानीय तहको क्षमता विकास, लैङ्गिक जवाफदेही सुविधाहरू सहित ४८ वटा बाढी आश्रय स्थल (Flood Shelter House) हरू निर्माण र समुदाय सरोकारवालाहरू (महिलाहरू सहित) र स्थानीय विकास योजनाहरू र बजेटहरू अनुरूपको परामर्शमा CBDRM योजनाहरू विकास गर्दै यस लक्ष्य हासिल हुनेछ।

लक्ष्य १ र ३ जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग मार्फत कार्यान्वयन हुनेछ भने लक्ष्य २ जल तथा मौसम विज्ञान विभागले कार्यान्वयन गर्नेछ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

- » मावा रतुवा, पश्चिम राप्ती, बक्राहा र मोहना खुटियामा बाँध, स्पर, र आउटलेट संरचनाहरूको निर्माण कार्य भइरहेको।
- » मावा-रतुवा नदीमा जम्मा ५.३ कि.मी. तटबन्ध, १५९ वटा स्पर तथा १.९ कि.मी. bioengineering निर्माणको कार्य भएको।
- » मोहना खुटिया नदीमा जम्मा २.९ कि.मी. तटबन्ध तथा ४७ वटा स्परको निर्माण कार्य भएको।
- » लखन्देही नदीमा जम्मा ३ कि.मी. तटबन्ध तथा १.८ कि.मी. तथा १.८ कि.मी. Bioengineering निर्माणको कार्य भएको।
- » बक्राहा नदीमा जम्मा १.५ कि.मी. तटबन्ध, ७ वटा स्पर तथा ०.४ कि.मी. bioengineering को निर्माण कार्य भएको।
- » पश्चिम राप्ती नदीमा जम्मा १.५ कि.मी. तटबन्ध तथा १६ वटा स्परको निर्माण कार्य भएको।
- » यस आयोजना अन्तर्गत हालसम्म जम्मा १४.४ कि.मी. तटबन्ध, २१९ वटा स्पर तथा ४.२ कि.मी. Bioengineering निर्माणको कार्य भएको।
- » समुदाय स्तरमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन गर्न परामर्शदाता छनौट गर्न खरिद कार्य भइरहेको।

आयोजनाको समग्र स्थिति

- » प्रथम चरणमा लगाइएका ५ वटा civil works ठेक्का Package मध्ये ४ वटा सम्पन्न भएको।
- » दोस्रो चरणमा लगाइएका civil works ठेक्काहरू (cw-09,10,11,12) कार्यान्वयन भैरहेको,
- » Low bidding को कारण बचत भएको रकमबाट थप कार्यका लागि बोलपत्र आह्वान गरिएको।

- » विभिन्न नदी बेसिनहरूमा ४० वर्षा मापन केन्द्रहरू र २० जल-मौसम विज्ञान केन्द्रहरू स्थापना गरिएको ।
- » समुदायमा आधारित विपद् जोखिम व्यवस्थापन (CBDRM) परामर्शदाताबाट बाढी नियन्त्रण र तयारी क्षमता अभिवृद्धिका लागि बाढी आश्रयस्थल निर्माण र समुदायमा आधारित जोखिम व्यवस्थापन योजना तयार भैरहेको ।

क्र.सं.	नदी वेशिन	फिल्ड कार्यालय	कुल लक्ष्य		कुल प्रगति		आ.व. ८१/८२ को प्रगति	
			स्पर (नं)	तटबन्ध (कि.मी.)	स्पर (नं)	तटबन्ध (कि.मी.)	स्पर (नं)	तटबन्ध (कि.मी.)
१	मोहना खुटिया	ज.त.का. कंचनपुर	१४५	१५.४	१५१	१२.५५	१४	०.६५
२	मावा रतुवा	ज.त.का. झापा	१८८	१४.७	३१७	१३.२२	११	१.८२
३	पश्चिम राप्ती	ज.त.का. दाङ	१०८	११	६६	९.५	३२	४.७
४	लखन्देही	ज.त.का. सर्लाही	०	६.३८		४.७१	०	०.५१
५	बक्राहा	कोशि न.व्य.आ.	३०	७.१६	४४	५.१५	०	०.७५
जम्मा			४७१	५४.६४	५७८	४५.१३	५७	८.४३

आ.व. २०८१/८२ मा जम्मा ८.४३ कि.मी तटबन्ध निर्माण भएको छ । तथा ५७ गोटा स्पर निर्माण भएका छन् ।

- » हाल सम्मो कुल प्रगति: ४५.१३ कि.मी तटबन्ध निर्माण,
- » ५७८ गोटा स्पर निर्माण ।

भावी कार्ययोजना

- » नदी तथा जल उत्पन्न विपद् व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति २०८० ले तय गरे बमोजिम नदीहरूको गुरु योजना तयार गर्ने ।
- » नदी व्यवस्थापनमा संघ, प्रदेश, स्थानीय तहसँग समन्वय गरी व्यवस्थापन कार्य अगाडी बढाउने ।
- » आपतकालिन तथा नदी व्यवस्थापन कार्यको लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्था गर्ने ।
- » बहाब क्षेत्र, राईट अफ वे, जोखिम नक्सांकन सहित एकीकृत रूपमा नदी व्यवस्थापन कार्य गर्न पहल गर्ने ।

४.५.३ नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजना, चितवन

नेपालका ठूला नदीहरू मध्ये नारायणी नदी एक मुख्य नदी हो। यस नदीको जलधार क्षेत्र चीनको तिब्बत र नेपाल गरि जम्मा ३४,९६०.०० वर्ग कि.मी. भएकोमा नेपालमा मात्र ३१,९१४.०० वर्ग कि.मी. रहेको छ। पवित्र तिर्थस्थल देवघाटमा त्रिशुली र कालिगण्डकी नदीहरूको संगम पश्चात यो नारायणी नदीको नामले चिनिन्छ।

नारायणी नदी वर्गीकरणको आधारमा प्रथम श्रेणीको रहेको छ। यस हिम नदीले पुऱ्याउने क्षति विशेषत नदीमा अवस्थित पूर्वपश्चिम राजमार्गको पुल भन्दा तल्लो तटीय क्षेत्रमा उल्लेखनीय रहँदै आएको छ। पुल भन्दा तल्लो तटीय क्षेत्रको बाँया तर्फ चितवन जिल्लाको भरतपुर महानगरपालिकाका विभिन्न वडाहरू र दाँया तर्फ नवलपरासी जिल्लाका गैडाकोट न.पा., कावासोती न.पा., मध्यबिन्दु न.पा., लगायत सुस्ता क्षेत्रमा रहेका नदी किनारका कृषि योग्य भूमि, बस्ति, भौतिक संरचनाहरू तथा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको वन क्षेत्र बाढी, डुबान तथा किनारा कटानको उच्च जोखिममा रहेका छन्।

विश्वव्यापी रूपमा देखा परिरहेको जलवायु परिवर्तन र यसको फलस्वरूप जलवायु र वातावरणमा महशुस भइरहेको उष्णिकरण (तापक्रममा) वृद्धिले मनसुनी वर्षा र वर्षाको प्रकृतिलाई असमान्य बनाइ दिने प्रवृत्ति देखा परेको छ। फलतः बाढी र पहिरोका घटनाहरू बर्षेनी बढिरहेको छन्।

बाढी, डुबान तथा कटान जन्य प्रकोपका घटनाहरू बढिरहेको र बढीरहने सम्भावना र यसबाट जनधन तथा विकासका पूर्वाधारहरूको क्षति हुनुका साथै विकासका सारभूत लक्ष्य जनता नै विस्थापित हुनुपर्ने जोखिम देखि तत्कालीन सरकारले आ.व. ०६६/६७ मा तराईका दशवटा ठूला नदीहरूमा तटबन्ध निर्माण गर्न र त्यसबाट तटीय भेगका जनताको जीवनस्तरमा स्पष्ट एव आमूल परिवर्तन गर्न सोचका साथ "जनसहभागीतामा आधारित जनताको तटबन्ध कार्यक्रम" कार्यान्वयनमा ल्याएको हो।

यस कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व. ०६६/६७ देखि नारायणी नदीको व्यवस्थापन तथा नियन्त्रण गरि किनाराका जग्गा उकास समेत गर्ने प्रयोजनका लागि चितवन जिल्लाको भरतपुर १० मा जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फिल्ड कार्यालय ४ को स्थापना भएको हो। स्थापनाको शुरुवातीकाल देखि नै गुरुयोजना तयार गरि नदी नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि निर्माण कार्य प्रारम्भ भएको छ।

जोखिमलाई संवेदनशीलताका साथ महशुस गरि नारायणी नदीबाट उत्पन्न हुने जोखिमलाई छिटो छरितो न्यूनीकरण गर्न आ.व. २०७२/७३ देखि तत्कालीन फिल्ड कार्यालयलाई नारायणी नदी व्यवस्थापन आयोजनामा रूपान्तरित गरिएको हो। तत्पश्चात तत्कालिन

अवस्थामा जनताको तटबन्ध कार्यक्रम अन्तर्गत लिइएको लक्ष्य बमोजिम बाँकी रहेको काम र थप जोखिम स्थानहरूको पहिचान गरि अद्यावधिक गुरुयोजना तयार गरी निर्माण कार्य लाई निरन्तरता दिईएको छ।

शुरुमा नारायणी नदी व्यवस्थापन कार्य गर्न मात्र यस आयोजनाको स्थापना गरिए पनि हाल तपसिल अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका छन्:

- » नारायणी नदी नियन्त्रण, चितवन तथा नवलपरासी ;
- » पूर्वी राप्ती नदी नियन्त्रण, चितवन तथा मकवानपुर ;
- » कयरमारा खोला तटबन्ध, चितवन ;
- » माडी न.पा. अन्तर्गतका खोला तटबन्ध, चितवन ;
- » देवघाट धाम संरक्षण कार्य, तनहुँ तथा चितवन जिल्ला ;
- » सालवसाली रुपमा आउने अन्य छिटफुट पहिरो वा तटबन्ध सम्बन्धि कार्यक्रमहरू।

कार्यक्षेत्र तथा आयोजनाबाट प्रदान गरिने सेवाहरू

यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र चितवन, नवलपरासी तथा मकवानपुर जिल्ला पर्दछ भने टार बजार संरक्षण कार्यको लागि तनहुँ जिल्ला समेत पर्दछ। नदी नियन्त्रणका संरचनाहरूको उचित मर्मत संभार, प्रभावकारी जल व्यवस्थापन, आधुनिकीकरण गर्ने, जल उत्पन्न प्रकोपहरू बाढी, पहिरो, भू-क्षय रोकथाम तथा नदी नियन्त्रण सँग सम्बन्धित कार्यहरू गर्दछ।

आ.व. २०८१/८२ को सम्पादित कामको विवरण

- » नारायणी नदी नियन्त्रण कार्य, चितवन तथा नवलपरासी।
- » कयरमारा खोला नियन्त्रण कार्य।
- » पूर्वी राप्ती नदी, चितवन तथा मकवानपुर, कुखरेनी खोला नियन्त्रण कार्य।
- » देवघाट धाम संरक्षण कार्य।

हाल सम्मको सम्पत्ती उपलब्धि विवरण

- » तटबन्ध निर्माण: ६९.६९ कि.मी.।
- » जग्गा उकास: २१९.९१ हेक्टर।

४.५.४ कोशी तथा बक्राहा नदी व्यवस्थापन आयोजना, मोरङ

मोरंग जिल्लाका मुख्य नदीहरूमा बक्राहा नदी, चिसांग नदी, डान्स बक्राहा नदी, लोहन्द्रा नदी, बुढी-केशलिया, सिंगिया नदी आदि पर्दछन्। अन्य सानातीना धेरै नदी तथा खोलाखोल्सी हरू रहेका छन्। बाढीको कारणबाट तटवर्ती क्षेत्रमा कटान तथा डुवानको समस्या श्रृजना भई

धनजनको क्षति भईरहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा जोखिम न्यूनिकरण गर्न, व्यवस्थित रूपमा नदी व्यवस्थापनको आवश्यकता बोध भई वि.स. २०७५ सालमा तत्कालिन सिँचाइ मन्त्रालयबाट यस कोशी तथा बक्राहा नदी ब्यवस्थापन आयोजना स्थापना गरिएको हो। यस आयोजनाको कार्यक्षेत्र बक्राहा नदी, चिसांग नदी, डान्स बक्राहा नदी, लोहन्द्रा नदी सहित कोशी नदीको नेपाल सरकारले हेर्नुपर्ने कोशी ब्यारेज भन्दा माथिल्लो क्षेत्र सुनसरी तथा उदयपुर जिल्ला अन्तर्गतका क्षेत्र पर्दछन।

आ.व. २०७८/७९ बाट एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ बिषेश कार्यक्रम अन्तर्गत पहाडी जिल्लाहरु भोजपुर, संखुवासभामा, खोटांग, धनकुटा जिल्लाहरुमा सिँचाइका कार्यक्रम र आ.व २०७९/८० बाट प्राथमिकता प्राप्त नदी बेशिन बाढी जोखिम ब्यवस्थापन आयोजना मार्फत बक्राहा तटबन्ध निर्माण कार्य हुदै आएको छ।

आयोजनाको नाम: कोशी तथा बक्राहा नदी व्यवस्थापन

- » शुरू भएको: २०७५/७६
- » लागत रू.: १८.७८ अर्ब।

कोशी तथा बक्राहा नदी व्यवस्थापन आयोजनाको कार्यक्षेत्र

नदीहरु	तटबन्ध लम्बाई (बाँया / दाँया, कि.मि.)	प्रभावित पालिकाहरु / ठाउँहरु
बक्राहा नदी	३५.२०/३३.१५	बायाँ किनार तर्फ:- मिक्लाजुंग, उर्लाबारी न.पा. दायाँ किनार तर्फ:- मिक्लाजुंग, उर्लाबारी न.पा.
चिसांग नदी	६३.५/४५	बायाँ किनार तर्फ:- लेटाङ्ग न.पा.,कानेपोखरी गा.पा.र रंगेली न.पा.का बिभिन्न ठाँउहरु। दायाँ किनार तर्फ:- लेटाङ्ग न.पा., बेलबारी न.पा.र रंगेली न.पा. का बिभिन्न ठाँउहरु।
लोहन्द्रा नदी	५९/५९	बायाँ किनार तर्फ:- केराबारी गा.पा., बेलबारी न.पा.,रंगेली न.पा.,धनपालथान गा.पा.र जहदा गा.पा. का बिभिन्न ठाँउहरु। दायाँ किनार तर्फ:- केराबारी गा.पा.,बेलबारी न.पा.,सुन्दरहरैचा न.पा.,ग्रामथान गा.पा.,कटहरी गा.पा.र जहदा गा.पा. का बिभिन्न ठाँउहरु।

नदीहरु	तटबन्ध लम्बाई (बाँया / दाँया, कि.मि.)	प्रभावित पालिकाहरु / ठाउँहरु
डान्स बक्राहा नदी	३८/२५	बायाँ किनार तर्फ:- लेटाङ्ग न.पा.,पथरी शनिस्चरे गा.पा.र सुनबर्शी न.पा. का बिभिन्न ठाउँहरु । दायाँ किनार तर्फ:- लेटाङ्ग न.पा.,पथरी शनिस्चरे गा.पा.र कानेपोखरी गा.पा.,सुनबर्शी न.पा.र रंगेली न.पा. का बिभिन्न ठाउँहरु ।
कोशी नदी		बायाँ किनार तर्फ:- सुनसरी जिल्ला दायाँ किनार तर्फ:- उदयपुर जिल्ला

आ.व २०८१ / ८२ का कार्यक्रमहरु र बजेटको वितरण

क्रियाकलाप	खर्च शीर्षक	वार्षिक बजेट (रु लाखमा)	संशोधित/थप बजेट (रु लाखमा)
नदी नियन्त्रण सम्बन्धी कार्य (कोशी, बक्राहा, लोहन्द्रा, चिसांग र डान्स बक्राहा नदीहरुको नदी नियन्त्रण कार्यहरु)	३११५४	४५०	७१५
विपतबाट क्षतिग्रस्त नदी नियन्त्रण योजनाहरुको पुननिर्माण कार्य	११००००१ नेपाल सरकार र २१०३०११ वर्ल्ड बैंक	२००	६८६ (४८६ थप)
नदी नियन्त्रण सम्बन्धी कार्य-यस आव मा थप भएका खोलाहरु (बुडी ,सेरा ,सेउती ,अधेरी सुकुना)	३११५४	९००	६५०
आकस्मिक बाढी तथा पहिरो व्यवस्थापनका लागि बोरा, नाइलन जाली, जि.आई तार खरिद, बुनाइ तथा भराइ लगायत कार्य	३११५४	५०	१७०
एकीकृत नदी नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	३११५५	५३०	३९५
प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम ब्यवस्थापन आयोजना	३११५४	२६४०.६	२६४०.६

आ.व २०८१/८२ मा प्रगति र खर्च बिबरण सारांश

कार्यक्रम / क्रियाकलाप	ब. उ.श. न	बार्षिक बजेट (रु लाखमा)	खर्च (रु लाखमा)	खर्च प्रतिशत (%)	भौतिक प्रगति %	कैफियत
नदी नियन्त्रण सम्बन्धी कार्य	३०८०३१०६४	२२२१	२१५८.२४	९७.१७	९७.३६	बहुवर्षीय टेक्काहरूको निर्माण कार्य जारी
एकीकृत नदी नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	३०८०३१२७४	३९५	३०४.६३	७७.१२	८८.८९	दुर्गम, नयाँ योजना र ४३% कम रकममा टेक्का सम्झौता भएको
प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम ब्यवस्थापन आयोजना	३०८०३१२१४	२६४०.६	७३५.८१	२७.८७	३२.६५	निर्माण कार्य जारी रहेको

कोशी तथा बक्राहा नदी व्यवस्थापन आयोजनाको आ.व २०८१/८२ मा हाल सम्मको प्रगति र खर्च बिबरण

सि.न.	कार्यक्रम	शुरु विनियोजित बजेट	संशोधित बजेट	भौतिक प्रगति प्रतिशत	खर्च प्रतिशत
१	नदी नियन्त्रण सम्बन्धी कार्य(कोशी, बक्राहा, लोहन्द्रा, चिसांग र डास बक्राहा नदीहरूको नदी नियन्त्रण कार्यहरु)	४५०	७१५	१००	९९.७३
२	विपतबाट क्षतिग्रस्त नदी नियन्त्रण योजनाहरूको पुननिर्माण कार्य	२००	६८६	९१.४५	९३.५९
३	सुन्दर हरैचा न.पा. वडा नं ३, मोरङ्ग स्थित गछियाखोला र बुढी खोलाको संगम देखि बुढीगंगा गा.पा. को सिमाना सम्म शेष नारायण दिव्यधाम क्षेत्र र गाउँ वस्ति संरक्षण एवं परोपकार घाट निर्माण कार्य	१००	१००	१००	९७.६
४	चिसाङ खोला तटबन्धन (केभोलेन, मुहान र पार्टी खेत) मोरङ	१००	१००	१००	९८.९१
५	अधेरीखोला नियन्त्रण, धरान ५, सुनसरी	१००	१००	१००	९८.९९

सि.न.	कार्यक्रम	शुरु विनियोजित बजेट	संशोधित बजेट	भौतिक प्रगति प्रतिशत	खर्च प्रतिशत
६	डाँस खोला तटबन्धन, पथरी शनिश्चरे नपा-८, १० र कानेपोखरी गापा-६, ४ मोरङ	१००	१००	१००	९८.१६
७	सेराखोला नदी नियन्त्रण, धरान, सुनसरी	१००	१००	१००	०
८	सिक्टी बुढीगंगा दाहासंस्कारस्थल निर्माण तथा नदी नियन्त्रण, धरान ६, सुनसरी	१००	५०	१००	९६.५१
९	सेउतीखोला नियन्त्रण, धरान, सुनसरी	१००	१००	१००	९३.५२
१०	आकस्मिक बाढी तथा पहिरो व्यवस्थापनका लागि बोरा, नाइलन जाली, जि.आई तार खरिद, बुनाइ तथा भराइ लगायत कार्य	५०	१७०	५५	९७.३३
११	सुकुना खोला तटबन्धन, सुन्दरहरैचा नपा-११ मोरङ	१००	०	०	०
१२	सेउतीखोला बगरकोट पुलमुनी नदी नियन्त्रण कार्य धरान १५, ५, सुनसरी	१००	०	०	९९.८
जम्मा		१४००	२२२१		

आ.ब २०८१/८२ को प्रतिफल

कार्यक्रम	तटबन्ध निर्माण	जग्गा उकाश	सिंचित क्षेत्र विकास (लिफ्ट सिंचाइँ)	मर्मत/सिंचाइँ सुबिधा हुने सिंचाइँ योजना संख्या
नदी नियन्त्रण	३४०० मि तटबन्ध तथा १६ वटा स्पर निर्माण	२० हेक्टर	-	-
प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम ब्यवस्थापन आयोजना	७०० मि	६.५ हेक्टर	-	-
एकीकृत नदी बेसिन सिंचाइँ तथा जलस्रोत कार्यक्रम	-	-	१९ हेक्टर	५

४.५.५ खाँडो नदी व्यवस्थापन आयोजना, सप्तरी

खाँडो नदी, सप्तरी जिल्लाको मध्यभागका गा.पा., ना.पा. हरु क्रमशः रुपनि गा.पा., राजविराज न.पा., महादेवा गा.पा., अग्निसाइर कृष्णासवरन गा.पा., तिलाठी कोइलाडी गा.पा. हरु हुँदै भारत विहार राज्यको कुनौली बजार हुँदै बगेको छ। करीब १४६ वर्ग कि.मी. जलाशय

भएको खाँडो नदीको कुल जलप्रवाह क्षमता नेपाल भारत बोर्डर निर ४६० क्यूमेक्स रहेको छ। वर्षायाममा खाँडो नदीमा आएको अनियन्त्रित बाढीले वर्षेनी करीव २६ से.मी. सिल्ट थुपार्ने गरेको छ। जसले गर्दा खोलाको सतह कतिपय ठाउँमा खेतको सतह भन्दा माथि हुन आएको छ र त्यसको परिणाम स्वरूप अनियन्त्रित बाढीले माथि उल्लेखित गा.पा. हरु तथा राजविराज नगरपालिकालाई समेत डुबानले प्रभावित पारेको छ। खाँडो नदी समयमै नियन्त्रण नभएमा त्यस भेगका करीव एक लाख जनता तथा १२,००० घर धुरीलाई प्रभावित पारिरहने छ।

खाँडो नदीको विस्तृत अध्ययन गरी आ.व. २०७२/०७३ मिति ०७२/०९/१९ मा साविकको जलउत्पन्न तथा प्रकोप नियन्त्रण विभागका महानिर्देशकज्यूबाट Detail Project Report (DPR) स्वीकृत भएको छ।

आयोजना शुरु: आ.व. २०७२/०७३

आयोजना सम्पन्न आ.व. २०८३/०८४

आयोजनाको कुल लागत: रु. ३७३६८.३४ रु. लाखमा।

नेपाल सरकारको १४ प्रतिशत र भारत सरकारको ८६ प्रतिशत।

आयोजना अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू:

- » ३०८०३१०६४-नदी नियन्त्रण
- » ३०८०३१०८४-भारतीय अनुदान सहयोगमा संचालित नदी नियन्त्रण आयोजना
- » ३०८०३१२७४-एकीकृत नदी बेसीन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन

आ.व. २०८१/८२ का महत्वपूर्ण उपलब्धीहरू

- » नदी नियन्त्रण सम्बन्धी कार्य १६०० मी.।
- » माटोको बाँध निर्माण कार्य करिव १००० मी.।
- » जग्गा उकास करिव ३० हे. हालसम्मको जम्मा करिव ३५० हे.।
- » स्पर निर्माण कार्य १४ वटा।
- » सर्भिस रोडा सुदृढिकरण कार्य करिव २००० मी.।

४.५.६ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम (फिल्ड कार्यालय नं. ५, बुटवल, रुपन्देही)

रुपन्देही जिल्लामा अवस्थित तीनाउ र दानव नदीबाट प्रभावित रहेको मुख्यत बुटवल उप-महानगरपालिका लगायत ३ नगरपालिका र ५ गाँउपालिकाहरूमा हुने बाढी, पहिरो, गेग्रान, बहाव, डुबान तथा कटान जस्ता जल उत्पन्न प्रकोपहरूबाट जनधन, बस्ती, कृषि योग्य जमिन

तथा विकासका पूर्वाधारहरूमा वर्षेनी हुने क्षति न्यूनीकरण गर्ने जस्ता प्रमुख उद्देश्य लिई मिति २०६६ साल असोज २० गते यस जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालय नं. ५, बुटवल, रुपन्देहीको स्थापना भएको हो।

यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र स्थापनाकालमा तीनाउ र दानव नदीबाट प्रभावित पूर्व-पश्चिम राजमार्ग पुल देखि १०० कि.मी. सम्म नदीको दुवै किनारामा अवस्थित उप-महानगरपालिका, नगरपालिका र गाँउपालिका मात्र रहेकोमा आ.व. २०७२/०७३ बाट कार्यालयको कार्यक्षेत्र रुपन्देही जिल्लामा अवस्थित कञ्चन नदीबाट प्रभावित नगरपालिका तथा गाँउपालिकाहरूमा नदी नियन्त्रण कार्य गर्ने गरी थप भएको छ। साथै आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ देखि रुपन्देही जिल्लाको रोहिणी नदीबाट प्रभावित विभिन्न पालिकाहरूमा नदी नियन्त्रण कार्य गरी क्षति न्यूनीकरण गर्न कार्यभार समेत थप भएको छ।

आ.व. २०७६/०७७ देखि कपिलवस्तु जिल्लामा अवस्थित वाणगंगा नदीमा नदी नियन्त्रण कार्य गर्ने गरी भारतिय सहयोग अनुदानमा सञ्चालित वाणगंगा नदी नियन्त्रण आयोजनाको कार्यभार पनि थप भएको छ भने आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ देखि लुम्बिनी प्रदेशका पाल्पा, अर्घाखाँची, गुल्मी र कपिलवस्तु जिल्लाका विभिन्न स्थानमा लिफ्ट सिंचाइ मार्फत बाह्रै महिना सिंचाइको सुविधा पुऱ्याउने गरी एकीकृत उर्जा तथा सिंचाइ विशेष कार्यक्रम पनि प्राप्त हुने गरेको छ।

कार्यक्रम: नदी नियन्त्रण आयोजना

उद्देश्य: नदी कटान, डुबान नियन्त्रण/व्यवस्थापन गरी जनधन, भौतिक संरचनाहरू तथा कृषिभूमीको संरक्षण गर्ने ।

आयोजनाको प्रमुख कार्य: नदी नियन्त्रण कार्यक्रम (संरचनागत तथा गैर संरचनागत)

आयोजना शुरु मिति : २०६६/०६/२०

आयोजनाको कार्यक्षेत्र :

१. रुपन्देही जिल्लाको तीनाउ (माडी फाँट समेत), दानव, कञ्चन र रोहिणी नदीको जल प्रवाहा मार्गको दायाँ-बायाँ किनाराका पालिकाहरू (बुटवल उप-महानगरपालिका, सैनामैना नगरपालिका, तिलोत्तमा नगरपालिका, लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिका, ओमसतिया गाँउपालिका, शुध्दोधन गाँउपालिका, सम्मरीमाई गाँउपालिका, सियारी गाँउपालिका, कञ्चन गाँउपालिका र गैडहवा गाँउपालिका) ।
२. रुपन्देही, कपिलवस्तु, पाल्पा, गुल्मी र अर्घाखाँची जिल्लाहरूको तोकिए बमोजिमका अन्य ठाउँहरू ।

कार्यक्रम:

भारतीय अनुदान सहयोगमा संचालित नदी नियन्त्रण आयोजना अन्तर्गत

उद्देश्य: नदी कटान, डुवान नियन्त्रण/व्यवस्थापन गरी जनधन, भौतिक संरचनाहरू तथा कृषिभूमिको संरक्षण गर्ने।

आयोजनाको प्रमुख कार्य :

नदी नियन्त्रण कार्यक्रम (संरचनागत तथा गैर संरचनागत)।

आयोजना शुरु मिति :

सन् २०२२ मा DPR स्वीकृत भएर तयारी अवस्थामा रहेको तर निर्माण कार्य शुरु नभएको।

आयोजनाको कार्यक्षेत्र:

कपिलवस्तु जिल्लाको वाणगंगा नदीको जल प्रवाह मार्गको दायाँ-बायाँ किनाराका पालिकाहरू (वाणगंगा नगरपालिका, बुध्दभूमि नगरपालिका, कपिलवस्तु नगरपालिका, महाराजगन्ज नगरपालिका, यसोधरा गाउँपालिका) ।

कार्यक्रम:

एकीकृत नदी बेसीन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत

उद्देश्य: लिफ्ट, सतह तथा भूमिगत सिँचाइबाट तराई, पहाडी टार तथा कृषियोग्य भिरालो जमिनमा सिँचाइ सुबिधा उपलब्ध गराउने।

- » आयोजनाको प्रमुख कार्य : लिफ्ट सिँचाइ, भूमिगत सिँचाइ, सतह सिँचाइ प्रणालीहरूको संरचना निर्माण/पुनर्निर्माण।
- » आयोजना शुरु मिति : एकीकृत नदी बेसीन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत प्राप्त कार्यक्रम बमोजिम।
- » कार्यक्रमको कार्यक्षेत्र : रुपन्देही, कपिलवस्तु, पाल्पा, गुल्मी र अर्घाखाँची जिल्लाहरूको तोकिए बमोजिमका ठाउँहरू।

कार्यक्रम:

सिँचाइ आधुनिकीकरण अभिवृद्धि आयोजना

उद्देश्य: लिफ्ट सिँचाइ (कालीगण्डकी कोरिडोर) बाट टार तथा कृषियोग्य भिरालो जमिनमा सिँचाइ सुबिधा उपलब्ध गराउने।

आयोजनाको प्रमुख कार्य : लिफ्ट सिँचाइ प्रणालीहरू निर्माण गर्ने।

सिँचाइ आधुनिकीकरण अभिवृद्धि आयोजना अन्तर्गत प्राप्त कार्यक्रम बमोजिम (२०८१/०८२)

कार्यक्रमको कार्यक्षेत्र:

पाल्पा जिल्लाको रामपुर नगरपालिका र रम्घा गाउँपालिका।

संगठन संरचना, २०८१ पछिको कार्यालयको नाम

सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना, बुटवल, रुपन्देही।

तोकिएको कार्यक्षेत्र:

जिल्लाहरू: रुपन्देही, कपिलबस्तु, पश्चिम नवलपरासी, पाल्पा, गुल्मी र अर्घाखाँची नदीहरू:

- » तीनाउ (माडी फाँट समेत), दानव, कञ्चन, रोहिणी – रुपन्देही जिल्ला।
- » बाणगंगा नदी – कपिलबस्तु जिल्ला।
- » कालिगण्डकी, बडीगाड खोला, छल्दी खोला, निस्ती खोला, दरम खोला – गुल्मी जिल्ला।

आ.व. ०८१/०८२ मा विनियोजित बजेट तथा खर्च प्रगति

कार्यक्रम	विनियोजित बजेट रु. (संशोधित)	खर्च रकम रु.	प्रति %	कैफियत
नदी नियन्त्रण	१८ करोड २४ लाख	१६ करोड ५८ लाख ०३ हजार	९१.००	बिपदको ठेक्कामा ५% मात्र मोबिलाईजेसन भुक्तानी भएको।
एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्था	१० करोड ६० लाख ५० हजार	८ करोड ३६ लाख १८ हजार	७८.८४	६ वटा योजना न्यून बजेट तथा तयारी अवस्थामा नरहेकोले खर्च हुन नसकेको।
सिँचाइ आधुनिकीकरण	१ करोड ५० लाख (बजेट समर्पण)	०.००	०.००	योजना तयारी अवस्थामा नरहेकोले खर्च हुन नसकेको।

कार्यक्रम	विनियोजित बजेट रु. (संशोधित)	खर्च रकम रु.	प्रति %	कैफियत
भारतीय अनुदान सहयोगमा संचालित- बाणगंगा नदी नियन्त्रण	१३ करोड २० लाख (बजेट समर्पण)	आपतकालिन कार्य -२०.२१ लाख Porcupine निर्माण -२८.९३ लाख		JCIFM को बैठक बस्न नसकेकोले कार्य अगाडी बढाउन नसकिएको। \\

आ.व. ०८१/०८२ मा यस कार्यालयबाट भए/गरेका महत्वपूर्ण उपलब्धिहरू

तीनाउ-दानव-कञ्चन, रोहिणी, जलुके खोला र तुरिया खोला (रुपन्देही)

- » १७३५ मी. Gabion Revetment Wall with Launching Apron निर्माण।
- » ५ वटा Gabion Spur निर्माण।
- » ४६ मी. RCC/Plum Wall निर्माण।
- » ३०० मी. RCC Porcupine निर्माण।
- » १ वटा बेडबार (३० मी.) निर्माण।
- » १ वटा बेडबार (६० मी.) संरक्षण कार्य।
- » ४ वटा Earthen Spur (बाँस, बोरा, Geo-Bag)।

एकीकृत नदी बेसिन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम तर्फ

- » पक्की नहर-६४१४ मी.।
- » पाईप लाईन-६४३७ मी.।
- » VRB -२ वटा,।
- » बाँध निर्माण-२ वटा र RVT – १ वटा।

सम्पन्न योजनाहरूबाट १८५ हे. नयाँ थप जमिनमा सिँचाइ सुबिधा र ११० हे. जमिनमा सिँचाइ सुबिधा स्तरोन्नती भएको।

आयोजनाको समष्टिगत प्रगति विवरण

नदीको नाम	आयोजनाको कुल क्रियाकलाप (DPR बमोजिम)		आ.व. ०८०/८१ सम्म सम्पन्न (कि. मि.)	आ.व. ०८०/८१ सम्मको खर्च रु.	आ.व. ०८१/८२ मा सम्पन्न (कि. मि.)	आ.व. ०८१/८२ को खर्च रु.	हाल सम्मको जम्मा सम्पन्न कि.मी.	हाल सम्मको जम्मा खर्च रु.	भौतिक प्रगति %
	परिमाण (कि.मि.)	लागत रु.							
तीनाउ नदी नियन्त्रण	१९.६१	११.२९ अर्ब	९.९९		०.६८	७.०४ करोड	१०.६७		१०.७१
दानव नदी नियन्त्रण	२७.५३	३.२० अर्ब	५.१८	१.५७ अर्ब	०.४७	१.३० करोड	५.६५	१.६६ अर्ब	२०.५३
कन्चन नदी नियन्त्रण	३२.५३	३.७५ अर्ब	४.७९		०.१५	७२.१९ लाख	५.१२		१५.८४
रोहिणी नदी नियन्त्रण	१३.५५	१.०५ अर्ब	२.५३	८.८० करोड	०.३२	१.५० करोड	२.८५	१०.२९ करोड	२१.०३
जम्मा	१७३.०४	१९.२९ अर्ब	२२.६७	१.६६ अर्ब	१.६३	१०.५६ करोड	२४.२९	१.७६ अर्ब	१४.०४
बाणगा नदी नि.	७०.८२	५९९.६३	०.९९	४.०८ करोड	०.६७	२८.५३ लाख	०.९९	४.३६ करोड	१.३९

हाल सम्मको जम्मा

वित्तीय प्रगति - ९.१३%, भौतिक प्रगति— १४.०४%

आयोजना सञ्चालनमा देखिएका समस्याहरू

- » बाढीबाट प्रभावितहरूबाट तटबन्ध निर्माणको माग अत्यधिक रहेता पनि बजेट अत्यन्तै न्यून रहेकोले जनगुनासो हुने गरेको।
- » कार्यलयको कार्यक्षेत्र पाल्पा, गुल्मी, अर्घाखाँची तथा कपिलबस्तु जिल्लामा बिस्तारित भएको तर सवारी साधन न्यून तथा पुराना भएकाले निरिक्षण कार्यमा समस्या रहेको।
- » जनशक्तिको कमीले पहाडी जिल्लाका कार्य गर्न कठिनाई भईरहेको।
- » नदीजन्य पदार्थको अव्यवस्थित उत्खनन् ले निर्मित नदी नियन्त्रण संरचनाहरूमा समस्या आउने गरेको।
- » आफ्नै कार्यालय भवन नहुँदा तार, जाली, बोरा लगायतका सामग्रीहरूको स्टोर ब्यबस्थामा कठिनाई भईरहेको।
- » MPP तथा DPR स्वीकृत हुन बाँकी रहेको।

४.५.७ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालय नं. ७, कंचनपुर

आयोजनाको नाम: जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, कंचनपुर

आयोजना शुरू मिति: आ.व. २०६६/६७

आयोजनाको कार्यक्षेत्र: कंचनपुर र कैलाली जिल्ला

आयोजना कार्य क्षेत्र अन्तर्गतका नदीहरू

कंचनपुर जिल्ला तर्फ: (महाकाली नदी, दोधा नदी र मोहना नदी) कैलाली जिल्ला तर्फ: (मोहना नदी र खुटिया नदी) ।

उद्देश्य:

- » कार्यक्रम लागू भएका नदीहरूको दुवै किनारामा जनसहभागिता समेत परिचालन गरी योजनाबद्ध रुपमा नेपालको उच्च भूमि देखि नेपाल-भारत सिमा सम्म तटबन्ध निर्माण गरी धनजनको क्षति हून बाट बचाउने।
- » तटबन्ध निर्माणको त्रममा निम्न आय भएका जनसमुदायको लागि रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्ने।
- » जग्गा उकास गरी सम्बन्धित निकायबाट सो जग्गाको समूचित उपयोग गर्ने।

- » बाढी नियन्त्रणको लागि निर्मित तटबन्धलाई यातायातको लागि वैकल्पिक मार्गको रूपमा बिकसित गर्न सकिने ।
- » वातावरण संरक्षण गर्ने ।

प्रमुख प्रतिफल

- » कार्यक्रम लागू भएका नदीहरुको दुवै किनारामा जनसहभागिता समेत परिचालन गरी योजनाबद्ध रूपमा नेपालको उच्च भूमिदेखि नेपाल-भारत सिमा सम्म तटबन्ध निर्माण गरी जनधनको क्षति हुन बाट बचाईएको ।
- » तटबन्ध निर्माणको क्रममा निम्न आय भएका जनसमुदायको लागि रोजगारीको अवसर सिर्जना भएको ।
- » जग्गा उकास गरी सम्बन्धित निकायबाट सो जग्गाको समुचित उपयोग भएको ।
- » बाढी नियन्त्रणको लागि निर्मित तटबन्धलाई यातायातको लागि वैकल्पिक मार्गको रूपमा बिकसित गर्न सकिएको ।
- » वातावरण संरक्षण भएको ।

जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन तर्फ (कार्यक्षेत्र अनुसार नदी तथा जिल्ला)

सि.नं.	नदी	जिल्ला	आ.व. २०८१/८२ को प्रगति		आयोजना शुरु भए पश्चात हाल सम्मको प्रगति	
			तटबन्धन तर्फ (कि.मि)	जग्गा उकास (हे.)	तटबन्धन तर्फ (कि.मि)	जग्गा उकास (हे.)
१	महाकाली नदी	कंचनपुर	०.५०५	२	१४.५३५	१४५.३५
२	दोधो (मछेली) नदी	कंचनपुर	१.१७३	१२	१६.३५९	१६३.५९
३	मोहना नदी	कंचनपुर/ कैलाली	१.१३	११	११.३१	११३
४	खुटिया नदी	कैलाली	१.१०८	११	४.२७३	४२.७३

आ.व. २०८१-८२ को सम्पष्टी प्रगति

- » विनियोजित रु (लाखमा): १२१९
- » वित्तीय प्रगति: ९७%
- » भौतिक: १३२%

आ.व. २०८१/८२ को वार्षिक प्रगति विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम / क्रियाकलाप	इकाई	लक्ष्य	प्रगति	बजेट	खर्च	%	तटबन्ध (मि.)	प्रतिशत
१	नदी नियन्त्रण सम्बन्धि कार्य (महाकाली, दोधा, मोहना र खुटिया नदी नियन्त्रण तथा आपतकालीन नदी नियन्त्रण सम्बन्धि कार्यको लागि नाइलन जाली, तार जाली, प्लास्टिक बोरा आदि खरिद वा बुनाई कार्य समेत)	कि.मि	४.२२	५.६५	२१०९	२०८५.९३	९८.९	२६७०	२६.७
२	सुनखोलाको पूर्व दक्षिण पट्टी तटबन्ध निर्माण कार्य गोदावरी नगरपालिका १ कैलाली	प्र.श.	१००	१००	६०	५९.९१	१००	२१०	२.०
३	कानडा नदीमा आवश्यक तटबन्धन, घोडाघोडी नपा-१०,११,१२ कैलाली	प्र.श.	१००	१००	१००	९२.७८	९२.७८	३३९	३.५
४	काँठा नदीमा आवश्यक तटबन्धन, भजनी नपा-२,३ कैलाली	प्र.श.	१००	१००	१००	९९.९८	९९.९८	३३९	३.५
५	मोहना नदीमा तटबन्धन निर्माण, कैलारी गापा-३,४,७ कैलाली	प्र.श.	१००	१००	१४८	१४७.९१	१००	४९५	५
६	सुभिखेल मैदान देखि हुलाकी सडकको पुलसम्म तटबन्धन, धनगढी उपमहानपा-१५ कैलाली	प्र.श.	१००	१००	१००	९८.२२	१००	३७२	३.५
७	फुलबारी एच गाउँ खुटिया नदीमा तटबन्धन खुटिया टोल, धनगढी उपमहानपा-१४ कैलाली	प्र.श.	१००	१००	१६३	१५९.३२	१००	३५९	३.५
८	मछेली दोवा नदी तटबन्धन कृष्णपुर, लालझाडी, बेलौरी, पुर्नवास नपा-४ कञ्चनपुर	प्र.श.	१००	१००	१००	१४१	१००	३२१	३.०
९	कृष्णपुर १ स्थित ओदालखोला पहारियाको सिरानमा तटबन्ध, कृष्णपुर, नपा कञ्चनपुर	प्र.श.	१००	१००	१००	९७.८२	९७.८२	६००	४
१०	बिपद बाट क्षतिग्रस्त नदी नियन्त्रण योजनाहरुको पुनःनिर्माण कार्य	कि.मि	१	१	२००	१४४.३७	७२.१८	१००	१
						३१८०	९६	५५९५	५२.७
		जम्मा							

आयोजनाको लक्ष्य, गुरुयोजना अनुसारको शुरु अवधि देखि हाल सम्मको समष्टिगत प्रगति, बाँकी काम गर्न लाग्ने समय र अनुमानित बजेट

सि.नं.	योजनाको नाम	कार्यक्रमको नाम	परिणाम (कि.मि.)	लागत (रु. लाखमा)	प्रगति (कि. मि.)	खर्च (रु. लाखमा)	भौतिक प्रगति (%)
१	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, कंचनपुर	महाकाली नदी नियन्त्रण	३९	६०८५०	१४.०३	१५२००	३६
२		दोधो (मछेली)नदी नियन्त्रण	८४.४९	६९४७०	१५.१९	६६२०	१८
३		मोहना नदी नियन्त्रण	१३८	७१५६०	१७	५३७०	१२
४		खुटिया नदी नियन्त्रण	६८.८	३३४००	८.१६	१६५०	१२
जम्मा			३३०.२९	२३५२८०	५४.३८	२८८४०	१६

आ.व.२०८२/०८३ को कार्ययोजना (मुख्य लक्ष्यहरु)

महाकाली, दोधा, मोहना तथा खुटिया लगायत कैलाली र कंचनपुरका अन्य नदीहरुमा २ कि.मी. तटबन्ध निर्माण गर्ने र जग्गा उकास -२० हे.

विपदबाट क्षतिग्रस्त कैलाली र कंचनपुरका नदीहरुमा २ कि.मी. तटबन्ध निर्माण गर्ने र जग्गा उकास १० हे.

प्रमुख प्रतिफल

- » कार्यक्रम लागू भएका नदीहरुको दुवै किनारामा जनसहभागिता समेत परिचालन गरी योजनाबद्ध रुपमा नेपालको उच्च भुमीदेखि नेपाल-भारत सिमा सम्म तटबन्ध निर्माण गरी जनधनको क्षतिहुन बाट बचाईएको ।
- » तटबन्ध निर्माणको क्रममा निम्न आय भएका जनसमुदायको लागी रोजगारीको अवसर सिर्जना भएको ।
- » जग्गा उकास गरी सम्बन्धित निकायबाट सो जग्गाको समूचित उपयोग भएको।
- » बाढी नियन्त्रणको लागी निर्मित तटबन्धलाई यातायातको लागी वैकल्पिक मार्गको रुपमा बिकसित गर्न सकिएको ।
- » वातावरण संरक्षण भएको ।

४.५.८ जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, झापा

झापा जिल्ला प्रदेश नं. १ अन्तर्गत सुदुर दक्षिण पूर्वी भागमा पर्ने जिल्ला हो। यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफल १६०६ बर्ग कि.मी. छ। यस जिल्लाका मुख्य नदीहरूमा मेची नदी, विरिङ्ग नदी, कन्काई नदी, कमला नदी र रतुवा-मावा नदी पर्दछन्। अन्य नदीहरूमा देउनिया, निन्दा, हडिया, टिमाइ, घोडामारा, सतासी, केर्खा, टाङ्गटिङ्ग आदि पर्दछन्। बाढीको कारणबाट तटवर्ती क्षेत्रमा कटान तथा डुवानको समस्या श्रृजना भई जनधनको क्षति भईरहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा जोखिम न्यूनीकरण गर्न, व्यवस्थित रूपमा नदी व्यवस्थापनको आवश्यकता बोध भई वि.स. २०६६ सालमा तत्कालिन सिँचाइ मन्त्रालयबाट जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालय नं.१, गैडे, झापाको स्थापना गरिएको हो। शुरुको अवस्थामा कन्काई नदी र रतुवा-मावा नदी व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले स्थापना भएको यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र विरिङ्ग नदी, कमला नदी हुँदै आ.व. २०७५/०७६ बाट मेची नदी सम्म विस्तार भएको स्थिति छ।

आ.व. २०७५/०७६ बाट जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम संरक्षण कार्य समेत यस कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र आएको छ। जोखिमयुक्त जिल्ला सदरमुकाम संरक्षण कार्य अन्तर्गत भद्रपुर नगरपालिकामा पर्ने मेची नदी, देउनिया, निन्दा, घोडामारा आदि पर्दछन्।

आ.व. २०७८/०७९ बाट एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ बिपेश कार्यक्रम अन्तर्गत पहाडी जिल्लाहरू ताप्लेजुङ्ग, पाँचथर र इलाम जिल्लाहरूमा सिँचाइका कार्यक्रम र आ.व ०७९/८० बाट प्राथमिकता प्राप्त नदी बेशिन बाढी जोखिम ब्यवस्थापन आयोजना मार्फत रतुवा-मावा तटबन्ध निर्माण कार्य हुँदै आएको छ।

यस अन्तर्गत रहेका नदीहरू

नदीहरूको नाम	लम्बाई (जम्मा/ झापामा मात्र) (कि.मि.)	प्रभावित पालिकाहरू/ठाउँहरू
मेची	६२/५२	दायाँ किनार तर्फ:- पाटापुर, बाहुनडागी, काँकडभिडा, ज्यामिरगढी, भद्रपुर, भैसाबारी, पाठामारी।
विरिङ्ग	६३.५/४५	बायाँ किनार तर्फ:- बुद्धशान्ति, अर्जुनधारा न.पा., बाह्रदशी, कचनकवल गा.पा का बिभिन्न ठाँउहरू। दायाँ किनार तर्फ:- बुद्धशान्ति, अर्जुनधारा न.पा., कन्काइ न.पा., झापा गा.पा का बिभिन्न ठाँउहरू।

नदीहरुको नाम	लम्बाई (जम्मा/ झापामा मात्र) (कि.मि.)	प्रभावित पालिकाहरु/ठाउँहरु
कन्काई	१०८/२९	बायाँ किनार तर्फ:- कन्काई न.पा. र झापा गा.पा का बिभिन्न ठाँउहरु । दायाँ किनार तर्फ:- शिवसताक्षी न.पा. र गौरीगन्ज गा.पा का बिभिन्न ठाँउहरु ।
कमल	३८/२५	बायाँ किनार तर्फ:- शिवसताक्षी न.पा.र गौरीगन्जगा.पा का बिभिन्न ठाँउहरु । दायाँ किनार तर्फ:- कमल र गौरीगन्जगा.पा का बिभिन्न ठाँउहरु ।
रतुवा-मावा	रतुवा ५३/४३ मावा ३४/२३.५ रतुवा-मावा २२	मोरङ्ग जिल्ला तर्फ:- मिक्लाजुग न.पा., उर्लाबारी न.पा. र रतुवामाई न.पा का बिभिन्न ठाँउहरु । झापा जिल्ला तर्फ:- दमक न.पा., गौरादह न.पा. र गौरीगन्ज गा.पा का बिभिन्न ठाँउहरु ।

आयोजनाको कुल लक्ष्य एवम् आ. व. २०८१/०८२ सम्मको प्रगति तथा खर्चको अवस्था

सि.नं.	कार्यक्रमको नाम	संरचना	आयोजनाको कुल क्रियाकलाप		आ. व. २०८०/०८१ को प्रगति/खर्च		आ. व. २०८०/०८१ सम्मको कुल प्रगति/खर्च		भौतिक प्रगति (%)	वित्तीय प्रगति (%)
			परिमाण (कि.मि.)	लागत (रु. लाख)	परिमाण (कि.मि.)	लागत (रु. लाख)	परिमाण (कि.मि.)	लागत (रु. लाख)		
क. नदी नियन्त्रण कार्यक्रम										
१	रतुवा-मावा नदी नियन्त्रण	तटबन्ध	९०.८५	३८९६४.८४	०.५६२	१७३.९१	३८.६०	१३४३४.५१	४२.४९	३४.४८
२	कमल नदी नियन्त्रण	तटबन्ध	४६.८४	१७७११.९१	०.२१५	९९.५४	१५.०४	४५३८.५२	३२.११	२५.६२
३	कन्काई नदी नियन्त्रण	तटबन्ध	५३.१	३९०३४.५१	०.७१९	१४९.०६	२७.९६	११९१३.०९	५२.६६	३०.५२
४	बिरिग नदी नियन्त्रण	तटबन्ध	६५.९	२४६५३.०९	०.८३५	१४८.१६	२८.२८	६७३१.४७	४२.९१	२७.३०
५	मेची नदी नियन्त्रण	तटबन्ध	४६.९७	५५७४२.८७	०.३६९	८७.८३	१०.६४	२३२२.९८	२२.६५	४.१७
	जम्मा		३०३.६६	१७६१०७.२२	२.७००	६५८.५०	१२०.५२	३८९४०.५७	३८.५६	२४.४२

ख. टार बजार संरक्षण कार्यक्रम										
१	जोखिमयुक्त सदरमुकाम बचावट कार्य	तटबन्ध	२१.५०	१११३.००	१.३९	३९९.९७	७.१९	२८६७.०१	३३.४४	२८.९२
प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना										
२	मावा रतुवा तटबन्ध निर्माण झापा	तटबन्ध	११.८१	७०४६.०५		८३.५५		६६६७.४७	९५.६८	९४.६३
				२६०८.६४	१.७	१५.१८	११.३	९८०.१७		
				१९९९.००		९८.७४		७६४७.६४		
						७२४.०५	१.७०	७२४.०५	३९.५३	२७.७६
							०.००	०.००	०.००	
		जम्मा	१७.९२	१९६५३.६९	१.७०	८२२.७९	१३.००	८३७१.६९	४५.०७	४०.७९

४.५.९ कर्णाली नदी व्यवस्थापन आयोजना राजापुर, बर्दिया

२०७६/०१/०८ को स्वीकृत डी.पि.आर. अनुसार कुल लागत: रु १२,८०,७४,००,०००

आ.व. २०८१/८२ को प्रगति

आ. व. ०८१/०८२	वार्षिक बजेट (रु लाख)	कुल खर्च रकम (रु लाख)	कुल खर्च प्रतिशत	कैफियत
चालु बजेट	१४६.६३	१०६.३७	७२.५४ %	दरबन्दी अनुसार कर्मचारी नभएकोले
पूँजीगत बजेट	२५,३३.००	२५,०३.०८	९८.८२ %	५५० लाख म.ले.प. फारम भरि सिर्जित दायित्व भुक्तानी समेत
कुल जम्मा	२६,७९.६३	२६,०९.४५	९७.३८ %	

वार्षिक प्रगति प्रतिशत

भौतिक प्रगति : १००.० %

वित्तीय प्रगति : ९७.३८ %

DPR बमोजिम आ. व. २०८१/८२ सम्मको प्रगति : भौतिक १२.०० %,

वित्तीय ११.२७ %

हाल सम्म सम्पन्न प्रमुख कार्य / उपलब्धि

- » तटबन्ध निर्माण : कुल २०.७२६ कि.मि.
- » कर्णाली नदीको बायाँ किनार : १८.५७२ कि.मि.
- » गेरुवा नदीको बायाँ किनार : ०.५०४ कि.मि. , गेरुवा नदीको दायाँ किनार : १.६५ कि.मि.
- » स्पर निर्माण : १४७ वटा
- » स्टड निर्माण : ३९२ वटा
- » Anti Flood Sluice निर्माण : २५ वटा
- » जग्गा उकास : ५५.५६ हेक्टर

हाल भइरहेको कामहरू

- » कर्णाली नदीको बायाँ किनारमा आठ वटा खरिद सम्झौता भई निर्माण कार्य भैरहेको
- » गेरुवा नदीको दायाँ किनारमा दुई वटा खरिद सम्झौता भई निर्माण कार्य भैरहेको

४.६ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयहरू

४.६.१ समष्टी

सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय अन्तर्गत रहेका सिँचाइ प्रणालीहरूको कमाण्ड एरिया यस प्रकार रहेको छ :

क्र.स.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	जिल्ला	व्यवस्थापन कार्यालय	कमाण्ड क्षेत्र (हे.)
१	कोशी पम्प नहर सिँचाइ प्रणाली	सप्तरी	कोशी पम्प चन्द्र नहर	१३,१८०
२	चन्द्र नहर सिँचाइ प्रणाली		सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	१०,५००
३	कोशी वितरण नहर सिँचाइ प्रणाली			११,३००
४	कमला सिँचाइ प्रणाली	सिरहा र धनुषा	कमला हर्दिनाथ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	२५,०००
५	हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणाली	धनुषा		२,०००
६	मनुष्मारा सिँचाइ प्रणाली	सर्लाही	बागमती मनुष्मारा झाँझ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	५,२००
७	झाँझ सिँचाइ प्रणाली	रौतहट		४,०००
८	नारायणी सिँचाइ प्रणाली	बारा, पर्सा र रौतहट	नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	३७,४००
९	नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ प्रणाली	नवलपरासी सुस्ता पश्चिम	गण्डक सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	१०,३००
१०	राजापुर सिँचाइ प्रणाली	बर्दिया	राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	१३,०००
११	महाकालीसिँचाइ प्रणाली (पहिलो र दोस्रो चरण)	कञ्चनपुर	महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	११,६००
जम्मा क्षेत्रफल				१,४३,४८०

आ.व. ०८१/०८२ को समस्टिगत प्रगति

आयोजनाको नाम:	बृहत सरकारी सिँचाइ प्रणालीको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण	
कुल लागत (रु लाखमा):	७९,४००	
आयोजना अवधि	शुरु आ.व.: २०६१/६२	सम्पन्न हुने आ.व.:
आयोजनाको शुरु अवधि देखि यस आ.व. २०८१/८२ सम्मको प्रगति	वितिय प्रगति (प्रतिशत): ४९.९१	भौतिक प्रगति (प्रतिशत): ५२.६५

यस आ.व. २०८१/८२ को वार्षिक प्रगति	विनियोजित बजेट (रु लाखमा): ३८०१.३७	भौतिक प्रगति (प्रतिशत) - १००
	खर्च रकम (रु लाखमा): ३४२.९४	वित्तीय प्रगति (प्रतिशत) - ८३.३७
हाल सम्म सम्पन्न प्रमुख कार्य/ उपलब्धि	कोशी वितरण, चन्द्र नहर, कमला, नारायणी र गण्डक सिँचाइ प्रणालीहरूको पुनर्स्थापना तथा पुननिर्माण कार्य निरन्तर भईरहेको।	
आयोजनाको नाम:	मर्मत सम्भार आयोजनाहरू (सालवसाली कार्यक्रम)	
यस आ.व. २०८१/८२ को वार्षिक प्रगति	विनियोजित बजेट (रु लाखमा): ६३३०	भौतिक प्रगति (प्रतिशत) - ९९.७
	खर्च रकम (रु लाखमा): ५८९९.७४	वित्तीय प्रगति (प्रतिशत) - ९९.४४
सम्पन्न प्रमुख कार्य/ उपलब्धि	संयुक्त व्यवस्थापनमा रहेका विभिन्न सिँचाइ प्रणालीहरूको करीब १६४३८९ हे. कमाण्ड क्षेत्रभित्र सिँचाइ सेवा पुर्याउन सिँचाइ प्रणालीहरूको नियमित मर्मत सम्भार तथा सञ्चालन गरिएको।	

४.६.२ कोशी पम्प, चन्द्रनहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, सप्तरी

वि.सं. २००९ मा भारत सरकारसँग नेपाल सरकारको कोशी सम्झौता भए पश्चात द्विपक्षीय हितलाई ध्यानमा राखी वि.सं. २०२२ सालाबाट कोशी नहरहरूको निर्माण शुरू भई त्यसको बाह्रवर्षपछि निर्माण सम्पन्न भयो। शुरूमा यसको लागत १८.५ करोड अनुमान गरिएतापनि वित्तीय तथा अन्य विभिन्न कारणहरूले गर्दा लागत बढेर ४१.८ करोड पुग्न गयो। आ.व. २०४४/४५ तिर चन्द्रनहर पुनर्स्थापना तथा विस्तार आयोजनासँगै कोशी पश्चिमी पम्प नहरको कार्य सँगै भइरहेकोमा त्यसको वर्षदिन पछि नै चन्द्रनहर पुनर्स्थापन तथा विस्तार आयोजना जिल्ला सिँचाइ कार्यालय, सप्तरीले हेर्ने भएपछि कोशी नहरहरू अधुरो अवस्थामै भारत सरकारले नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गर्‍यो।

वि.सं. २०५१ सालसम्म जेनेतेन उपलब्ध थोरै वजेटमा मर्मत संभार तथा सञ्चालन हुँदै आएकोमा आर्थिक वर्ष २०५१/५२ देखि कोशी पम्प तथा पश्चिमी नहर वितरण प्रणाली सिँचाइ विभागको जिम्मामा आयो।

कोशी पश्चिमी नहरले यसका १३ वटा शाखा तथा १९५ वटा प्रशाखाहरूबाट कोशी

व्यारेजबाट पश्चिम तिर नेपालमा ३५.१५ कि.मी. लामो मूल नहरद्वारा ११,३०० हेक्टर भूमिमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउँछ। त्यस्तै कोशी पश्चिमी नहरको मूलनहरको चेनेज १६+०५० बाट ३ कि.मी. उतर तिर लिंक नहरद्वारा पश्चिमी नहरको पानीलाई राजविराज सँगै रहेको पम्पहाउस सम्म पुऱ्याइ पम्पहाउसबाट ५० फिट माथि पानी तानेर पम्प नहरको ४१ कि.मी लामो मूलनहरबाट पश्चिमतिरको १३,१०० हेक्टर भूमिमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउँछ।

यसका ११ वटा शाखाहरू रहेका छन्। वि.सं. २०४५ मा आएको बाढीले केही दिन पहिलेमात्र निर्माण सम्पन्न भएको पम्पनहरमा ठूलै क्षति पुऱ्याएको थियो। त्यस्तै गरेर २०५३ सालमा आएको बाढीले पनि यस प्रणालीलाई ठूलै असर गर्यो। बाढीका कारण नहरहरूमा जम्मा भएको १ देखि १.५ मिटरसम्म बाक्लो सिल्टले गर्दा नहरहरूले क्षमता अनुसार पानी पठाउन नसकेको अवस्था विद्यमान छ। पम्पहाउसमा रहेका ६ मध्ये २ वटामात्र सञ्चालन भई नहर सञ्चालन लाई धानिरहेको नाजूक अवस्था छ र ११ वटा मध्ये अधिकांश शाखा नहरहरू राम्रोसंग सञ्चालन मा आउन नसकेको दुइ दशकभन्दा बढी भइसकेको छ। यी नहर प्रणालीका सर्भिस रोडको अवस्थापनि दयनीय नै रहेको छ।

यो नेपालको सबैभन्दा पुरानो पक्की बाँध भएको सिँचाइ प्रणाली हो। यसको निर्माण कार्य वि.सं. १९७९ बाट शुरुभएको थियो। तत्कालिन राणा प्रधानमन्त्री चन्द्र शम्शेरले बेलायतको भ्रमण पश्चात इष्ट इण्डिया कम्पनीसँग अनुरोध गरी एक जना चीफ इन्जिनियरलाई झिकाई सिँचाइ योजना बनाउन संभाव्यता अध्ययन गर्न लगाउँदा त्रियुगा नदी, मनुष्मारा, बाणगंगाका स्रोतलाई तीन वटा सिँचाइको सम्भावना भएको क्षेत्र ठहर गरी तत्कालिन राणाहरूको बढी मौजा रहेको वरमझिया क्षेत्रलाई उपयुक्त ठहऱ्याइ, आवश्यक इन्जिनियर तथा प्राविधिकहरू इष्ट इण्डिया कम्पनीबाट झिकाई स्थानीय जनताहरूको श्रमदानद्वारा स्थानीय रूपमा उपलब्ध साधन स्रोत तथा इष्ट इण्डियाकै उपकरण पाटपुर्जाको प्रयोग गरी बनाइएको थियो। वि.सं. १९७९ मा शुरु भई वि.सं. १९८४ मा सम्पन्न भई सोही साल देखि नहर सञ्चालन मा भएको थियो। यसबाट सप्तरी जिल्लामा २० गा.वि.स. का झण्डै २५ हजार घरधुरीका डेढ लाख जनसंख्यालाई प्रत्यक्ष लाभ पुगेको छ। १०,५०० हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन २९ कि.मी. लामो मूल नहरका साथै ११ शाखा नहरहरू र विस्तार क्षेत्रका २ शाखाहरू रहेका छन्। ११.६ क्यूमेक्स डिजाइन डिस्चार्ज रहेको यसको स्रोतमा पानीको पर्याप्तताले गर्दा (त्रियुगा नदी) अझै पनि आफ्नो कमाण्ड क्षेत्रका सबै जग्गामा वर्षायाममा सिँचाइ पुऱ्याउने क्षमता राख्दछ। आ.व. २०४३/४४ मा पुनर्स्थापना विस्तार योजनाहरूबाट नहर कमाण्ड क्षेत्र विस्तार गरिएको यस प्रणालीमा हाल मुख्य समस्याका रूपमा संरचनाहरू भत्किएको र खोल्सा खोल्सीको सतह नहरको भन्दा माथि पर्न गई नहरमा डिल भत्काउने, नहरमा सिल्ट थुपर्ने आदि समस्याले ग्रस्त छ। आ.व. २०५५/५६ मा यहाँ लागू भएको सिँचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण आयोजनाले मूल नहर लगायत केही नहरहरूमा आवश्यक

संरचनागत सुधार गरिएतापनि खोलाको बाढी र सिल्ट नहरमा थुप्रिने अवस्था कायमै छ ।

बिद्यमान समस्याहरु

क) कोशी पम्प नहर सिँचाइ प्रणाली

- » पम्पको पार्टसहरु नेपालमा उपलब्ध नभई भारतको कलकत्ताबाट मगाउँदै आएकोमा हाल उपलब्ध हुन नसकेको ।
- » पम्प हाउसमा रहेका पम्प तथा विधुतिय उपकरणहरु धेरै पुरानो भईसकेकोले सोको Rehabilitation तर्फ सोच्नु पर्ने देखिएका र पम्प Fulshing System बनाउनु पर्ने ।
- » मूल नहरमा क्षित जम्मा भएको र प्रणाली अन्तर्गतका प्रायः Structure हरु Rehabilitation गर्नु पर्ने देखिएको ।
- » उपलब्ध बजेटको अधिकांश भाग विधुत महसुल, दैनिक ज्यालादारीहरुको ज्यालातर्फ नै खर्च भैरहेको ।
- » उचित मर्मत संभारको अभावमा पानी संचालनमा बाधा परिरहेको (मुख्यतः पुच्छारका D7, D8, D9, D10 तर्फ पानी पुऱ्याउन समस्या रहेको ।
- » पम्पहरुको भौतिक स्थिति जिर्ण रहेको कारण जिर्णोद्धार, मर्मत संभार तथा पुर्नस्थापन गर्नु पर्ने नितान्त जरुरी रहेको ।
- » पम्प हाउस A र पम्प हाउस B मा जडान रहेका संरचनाहरु मर्मत संभारको लागि बजेट व्यवस्था हुन आवश्यक रहेको छ । मर्मत संभारको अभावमा संचालनकै बेला पम्प विग्रिने गरेको र सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन कठिन हुने गरेको ।
- » आवश्यक Switchgear Protection System जस्तै (CT, PT, LA etc.) को अभावमा प्यानलहरु काम नलाग्ने अवस्थामा मोटोर पम्प तथा ट्रान्सफोर्मरहरु ती विद्युतिय उपकरणको सुरक्षा विना नै जोखिम लिई संचालन गर्नु परेको।

ख) चन्द्र नहर सिँचाइ प्रणाली

- » चन्द्र नहरको H/W को Under Sluice मर्मत गर्नु पर्ने तथा नहरमा सिल्ट धेरै आउने गरेकोले त्रियुगा नदी जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्नु पर्ने ।
- » शाखा नहरहरुको Structure (VRB aqueduct cross drainage etc.) हरु जिर्ण अवस्थामा रहेको ।
- » शाखा नहरहरुमा Service Road को पहुँच नरहेको ।
- » हरेक शाखाका H/R gates र C/R gate हरु पुरानो र जिर्ण भएकोले मर्मत गर्नु पर्ने भएको ।

- » शाखा नहरहरुमा सर्भिस रोडको लागि र शाखा नहरमा पानी संचालनको लागि वजेटको आवश्यकता रहेको ।
- » विभिन्न शाखाहरुको जग्गामा अतिक्रमण गरी घरहरु निर्माण गरेको अवस्था रहेको ।

ग) कोशी पश्चिमी नहर वितरण प्रणाली

- » कोशी वितरण प्रणाली कोशी पश्चिमी मुल नहरको विभिन्न चे. बाट १३ वटा शाखा नहरको निर्माण Direct Outlet को रुपमा भएकोले कोशी पश्चिमी मुल नहरको सिल्ट अधिकांश नहरहरुमा बर्षेनी जम्मा भई नहरमा Design discharge (FSL) पास नभई लक्षित क्षेत्रफलमा सिँचाई हुन केही कठिनाइ देखिन्छ ।
- » वितरण प्रणाली तथा कोशी पश्चिमी मुल नहर (भारतीय पक्षको अधिकार क्षेत्र) मा रहेको गेटहरु प्रायः धेरै जसो बिग्रीएको हुँदा पानी संचालनमा समेत बाधा पुगी रहेको छ ।
- » वितरण प्रणाली तर्फ कोशी पश्चिमी मूल नहर (भारतीय) को गेट संचालन भारतीयहरुको अधीनमा नै रहेको हुँदा कोशी पम्प नहर तथा वितरण नहर प्रणालीमा पानी व्यवस्थापनमा कठिनाई महसुस भै रहेको हुँदा कोशी ब्राजको हेड रेगुलेटरको गेट संयुक्त रुपमा हुनु पर्ने आवश्यकता महसुस गरिएको छ ।
- » वितरण प्रणालीमा रहेको कतीपय स-साना स्ट्रक्चरहरु भत्किएको हुँदा सो को मर्मत संभार, सिल्ट तथा माटोको सरसफाई र टुटफुट भएको वैकहरु बनाउनुको साथै केही आवश्यक ठाउँहरुमा नयां संरचना निर्माण गर्नु पर्ने (-Escape, Superpassage, LD Syphon तथा Outlet) आवश्यक देखिन्छ ।

बृहत सरकारी सिँचाइको पुनर्स्थापन तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण कार्यक्रम अन्तर्गत सम्पन्न भएका मुख्य कार्यहरु

- » नहर रेसपिंग तथा ग्रावेलइंग कार्य ;
- » संरचना सुधार कार्य ;
- » नया संरचना निर्माण कार्य ;
- » गेट मर्मत कार्य ;
- » पम्प हाउस तथा सब(स्टेशन मर्मत कार्य ;
- » पम्प मर्मत कार्य;
- » नहर बैंक बचावट कार्य २५० मिटर ;
- » संरचना बचावटका लागि तटबन्ध निर्माण कार्य,
- » क्रस ड्रेनेज निर्माण कार्य ।

४.६.३ कमला सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, धनुषा

नेपालका ठूला र पुराना सिँचाइ आयोजना मध्ये कमला सिँचाइ आयोजना पनि एक हो। २०१७ साल कार्तिक २६ गते तत्कालिन सिँचाइ मन्त्री गणेशमान सिंहले शिलान्यास गरि यसको निर्माण शुरु भएको थियो। आन्तरिक स्रोतबाट निर्माण शुरु गरिएको तथा निर्माणताका विभिन्न राजनीतिक संकटमा मूलुक गुज्रिएकोले यसको निर्माण सम्पन्न हुन लामो समय लाग्यो। बीच-बीचमा निर्माण कार्य हुँदै रोकिएँदै अधुरो अवस्था मै यस योजनाले २०४० साल देखि सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन थालेको हो। यस कार्यालयले पश्चिमी नहर प्रणाली मार्फत धनुषा जिल्लाको १२,५०० हेक्टर धनुषा जिल्लाको ६ नगरपालिका (गणेशमान चारनाथ, सवैला, शहिदनगर, विदेह, कमला, हँसपुर) र २ गाउँपालिका (औरही, जनकनन्दनी) का स्थानीय निकायहरू र पूर्वी नहर प्रणाली मार्फत सिरहा जिल्लाको पनि १२,५०० हेक्टर ५ नगरपालिका (कर्जन्हा, मिर्चैया, कल्याणपुर, सिरहा, सुखिपुर) र २ गाउँपालिका (विष्णुपुर र औरही) गरी जम्मा २५,००० हेक्टर खेती योग्य जग्गामा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्य राखिएको छ।

योजना प्रभावकारी रूपले सञ्चालन मा ल्याउन नहर संजाल, सडक र भौतिक संरचनाहरूको आवश्यकता हुन्छ। यो योजना सञ्चालनमा आउँदा पश्चिमी मूल नहर, पूर्वी मूल नहर र केही शाखा नहरहरू अधुरो निर्माण भएको थियो। बि.सं. २०१८ साल देखि बि.सं. २०२२ साल सम्म भारतीय मिसनको सहयोगमा निर्मित पश्चिमी नहर प्रणालीको मूल तथा शाखा नहरमा पर्ने स्ट्रक्चरहरू ४० वर्ष भन्दा पनि बढी पुराना भई सकेका छन्। बि.सं. २०२२ साल देखि बि.सं. २०३० साल सम्म योजनाको निर्माण कार्य पूर्ण रूपमा बन्द भयो। तत् पश्चात बि.सं. २०३० सालबाट पूर्वी र पश्चिमी नहर प्रणालीहरूको सर्वेक्षण तथा निर्माण शुरु भई नेपाल सरकारको स्रोतमा केही संरचनाहरूको निर्माण भई बि.सं. २०४० सालबाट पानी सञ्चालन हुन थालेको हो। पछि पूर्वी नहर प्रणालीको ८,००० हेक्टरमा सगरमाथा एकीकृत ग्रामीण विकास परियोजनाबाट कमाण्ड क्षेत्र विकासका कार्यहरू भएका थिए। २०५४ साल सम्म योजना अधुरो अवस्थामा नै सञ्चालन हुदै आएको थियो। योजनाको अवस्था सुधार ल्याई जल उपभोक्ता संस्थालाई योजना हस्तान्तरण गर्दै लैजाने उद्देश्यले आ.व. २०५४/५५ सालमा एशियाली विकास बैंकको ऋण सहयोगमा सिँचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण आयोजना (IMTP) लागू भयो। तर विभिन्न कारणवश सो आयोजनाबाट १७,००० हेक्टर कमाण्ड क्षेत्रमा सुव्यवस्थित सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन राखिएको उद्देश्य पुरा नहुदै आ.व. २०५८/५९ मा ऋण सम्झौताको म्याद समाप्त भई निर्माण कार्य बन्द भयो।

मिति २०६९/३/१ मा सिँचाइ विभागबाट बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पूनस्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण Appraisal report स्वीकृत भई योजना सञ्चालन मा रहेको छ। आ.व. २०७३/०७४ देखि समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम सञ्चालन मा आएका छन्।

आ.व. २०७७/०७८ देखि समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम अन्तर्गत सप्तरी, सिरहा, धनुषा र महोत्तरी जिल्लाहरूमा डीप ट्यूबवेल निर्माण, पम्प हाउस तथा स्टोरेज ट्यांक निर्माण, पम्प तथा एसेसरिज खरिद तथा जडान, बिद्युतिकरण एसेसरिज ट्रान्सफर्मर खरिद तथा जडान र वितरण प्रणाली निर्माण कार्य गरी कृषियोग्य भूमिमा भूमिगत सिँचाइ मार्फत सिँचाइ सुविधा प्रदान भइरहेको थियो। चालू आ.व. २०८१/८२ मा समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रमलाई तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रममा रूपान्तरण गरी सिन्धुली जिल्लामा डीप ट्यूबवेल सम्बन्धी कार्यहरू थप भएको छ।

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » यस कार्यालयले पश्चिमी नहर प्रणाली मार्फत धनुषा जिल्लाको १२,५०० हेक्टर (६ नगरपालिका र २ गाउँपालिका) हाल गणेशमान चारनाथ नगरपालिका, सवैला नगरपालिका, शहिदनगर नगरपालिका, विदेह नगरपालिका, कमला नगरपालिका, हँसपुर नगरपालिका र औरही गाउँपालिका, जनकनन्दनी गाउँपालिकाका स्थानीय निकायहरू र पूर्वी नहर प्रणाली मार्फत सिरहा जिल्लाको पनि १२,५०० हेक्टर (५ नगरपालिका र ३ गाउँपालिका) कर्जन्हा नगरपालिका, मिर्चैया नगरपालिका, कल्याणपुर नगरपालिका, सिरहा नगरपालिका, सुखिपुर नगरपालिका, विष्णुपुर गाँउपालिका र औरही गाँउपालिका गरी जम्मा २५,००० हेक्टर खेती योग्य जग्गामा सतह सिँचाइ मार्फत सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउदै आइरहेको छ।
- » बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरणको ६७ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको छ।
- » यस कार्यालयले समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम अन्तर्गत सप्तरी, सिरहा, धनुषा, महोत्तरी र सिन्धुली जिल्लाहरूमा डीप ट्यूबवेल निर्माण तथा सो संग सम्बन्धित पम्प हाउस तथा स्टोरेज ट्यांक निर्माण, पम्प तथा एसेसरिज खरिद तथा जडान, बिद्युतिकरण एसेसरिज ट्रान्सफर्मर खरिद तथा जडान र वितरण प्रणाली निर्माण कार्य गरी कृषियोग्य भूमिमा भूमिगत सिँचाइ मार्फत सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्दै आइरहेको छ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति :

- » यस कार्यालयले सिरहा तथा धनुषा जिल्लाका २५,००० हेक्टर साथै धनुषा जिल्ला अन्तर्गत हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणालीमा २,००० हेक्टर गरी जम्मा २७,००० हेक्टर भन्दा बढी क्षेत्रफलको कृषियोग्य भूमिमा निर्माण भएको ७०० कि.मी. भन्दा बढी नहरको संरचनाहरू रेखदेख तथा मर्मत संभार गरी सतह सिँचाइ (नहर) मार्फत सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्दै आइरहेको छ।
- » यस आयोजनाको निर्माण पूर्व सिरहा तथा धनुषाका कृषकहरू आकाशे पानीको भरमा कृषि गर्दथे जसका कारण कृषि उत्पादन कम हुन्थ्यो। सिँचाइ सुविधाका कारण प्रति हेक्टर ५.२० मेट्रिक टन धान उत्पादन सम्भव भएको छ। त्यतिमात्र होइन सिँचाइको सुविधा पश्चात एक

बालीको ठाँउमा २/३ बालीसम्म कृषि उपजको उत्पादन सम्भव भएको छ । कृषकहरु तरकारी तथा अन्य नगदेबाली तर्फ आर्कषित भएका छन् ।

- » यस कार्यालयले आ.व. २०७७/७८ देखि आ.व. २०८०/८१ सम्म समृद्ध तराई मधेश सिँचाई विशेष कार्यक्रम अन्तर्गत सप्तरी, सिरहा, धनुषा र महोत्तरी जिल्लाहरुमा डीप ट्यूबवेल १५४ वटा, पम्प हाउस तथा स्टोरेज ट्यांक निर्माण १०९ वटा, पम्प तथा एसेसरिज खरिद तथा जडान ९७ वटा, बिद्युतीकरण एसेसरिज ट्रान्सफर्मर खरिद तथा जडान ९५ वटा र वितरण प्रणाली निर्माण ६६ वटा, स्यालो ट्यूबवेल निर्माण १९६ वटा र पावर ड्रिल ट्यूबवेल निर्माण ४ वटा कार्यहरु गरी ३२६० हेक्टर कृषियोग्य भूमिमा भूमिगत सिँचाई मार्फत सिँचाई सुविधा प्रदान गरेको छ ।

मर्मत सम्भार अन्तर्गतका कार्यहरु

- » कमला सिँचाई प्रणाली, सिरहा र धनुषा तथा हर्दिनाथ सिँचाई प्रणाली, धनुषामा धान र गहुँ बालीमा सिँचाई सेवा पुऱ्याउने तथा नहर रेखदेख तथा मर्मत संभार कार्य भएको ।
- » कमला सिँचाई प्रणाली, सिरहा र धनुषामा पानी मापन कार्य भएको ।
- » कमला सिँचाई प्रणाली, सिरहा र धनुषा तथा हर्दिनाथ सिँचाई प्रणाली, धनुषामा धान बालीको क्रप कट सर्भे कार्य भएको ।

संस्थागत विकास अन्तर्गतका कार्यहरु

- » कमला सिँचाई पूर्वी नहर प्रणालीमा १० वटा र हर्दिनाथ सिँचाई प्रणालीमा १ वटा उपशाखा/माइनरमा ज.उ.स. पुनर्गठन कार्य भएको ।
- » ज.उ.स. पदाधिकारीहरुलाई ३ दिने क्षमता अभिवृद्धि तालिम २ वटा र २ वटा गोष्ठी सम्पन्न ।
- » कमला सिँचाई पश्चिमी नहर प्रणाली अन्तर्गत ४० वटा उपशाखा /माइनर गठन तथा १३ वटा उपशाखा /माइनरमा ज.उ.स. पुनर्गठन कार्य भई ४ वटा शाखा र पश्चिमी मूल नहर ज.उ.स. गठन भई प्रमाणपत्र वितरण कार्य सम्पन्न भएको छ ।
- » जलस्रोत तथा सिँचाई विभागको आर्थिक सहयोगमा कमला सिँचाई पश्चिमी नहर प्रणालीमा ४ वटा जल उपभोक्ता संस्थाको संस्थागत विकास तथा प्रणाली व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम र कमला सिँचाई पूर्वी नहर प्रणालीमा १ वटा ज.उ.स. गठन सम्बन्धी गोष्ठी सम्पन्न भएको छ ।
- » कमला सिँचाई पूर्वी नहर प्रणालीमा रु. ११,४२,९८८/- र कमला सिँचाई पश्चिमी नहर प्रणालीमा रु. ५,७५,०००/- गरी जम्मा रु. १७,१७,९८८ सिँचाई सेवा शुल्क संकलन भएको छ ।

बृहत सरकारी सिँचाई योजनाको पूनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण अन्तर्गत

- » मिति २०८० श्रावण २३ गते कमला नदीमा आएको बाढीले यस कार्यालय अन्तर्गत हेडवर्कस

भन्दा १६७ मिटर उत्तर दायँ बैकमा ७० मिटर कटान तथा कमला हेडवर्कसको पूर्वी भागमा २०० मिटर दक्षिण तिर १५० मिटरमा कटान भएको बैकको आकस्मिक मर्मत कार्य गरी ठूलो जनधनको क्षति हुनबाट जोगाउने कार्य भइरहेको छ ।

- » कमला सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत नहर लाइनिङ्ग-१०१०.८० मि., नहर डिसलिङ्ग-२७.७७ कि.मी., सर्भिस रोड ग्रभलिङ्ग-३.१५ कि.मी., भि.आर.बि.-३ वटा, Under Sulice गेट मर्मत कार्य-८, बक्स कल्भर्ट-३ वटा, रिटेनिङ्गवाल-१८९.५५ मि., रोड क्रसिङ्ग संरचना-४ वटा, खाली बोरामा माटो भरी संरचना बचावट कार्य-१९० मिटर, नदी चैनैलाइजेसन-९२० मिटर, नहर संरक्षण कार्य-१८० मि., स्टिल गेट जडान-१ वटा, गेज पेन्टिङ्ग र नम्बरिङ्ग-८ वटा, डिभिजन बक्स-३ वटा, ड्रोप/फल/आउटलेट-८ वटा सम्पन्न भएको ।

आ. ब. ०८१/०८२ मा सम्पन्न भएका मुख्य कार्यहरू

- » २.००० कि.मि. नहर लाइनिङ्ग कार्य तथा ६८ कि.मि. नहर डिसलिङ्ग कार्य ।
- » ७.५६ कि.मि. सर्भिस रोड ग्राभेलिङ्ग कार्य ।
- » १ वटा भि.आर.बि. निर्माण कार्य ।
- » ९ वटा बक्स कल्भर्ट निर्माण कार्य ।
- » २९८ मि. रिटेनिङ्ग वाल निर्माण कार्य ।
- » २ वटा रोड क्रसिङ्ग संरचना निर्माण कार्य ।
- » ७ स्टिल गेट निर्माण तथा ९७ मि संरचना बचावट कार्य ।
- » १४.५ कि. मि नहर सिमांकन कार्य ।

सिँचाइ प्रणालीका मुख्य समस्या तथा चुनौतीहरू

कमला पूर्वी, पश्चिमी र हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणालीमा Command Area Development सम्बन्धी कार्यहरू नभएको ।

सिँचाइ सेवा शुल्कको हकमा बाध्यात्मक कानुनी व्यवस्था नभएकोले ज.उ.स. बाट संकलन न्यून हुने गरेको ।

- » नहर अतिक्रमण ।
- » सिँचाइ प्रणालीको जग्गाको स्वामित्व विवाद ।
- » अन्य निकायबाट हुने सडक विस्तारले सिँचाइ संरचनाहरूमा क्षति भईरहेको ।
- » सुख्खा समय तथा लामो खडेरीमा नदीमा पानीको बहाव कम हुँदा सिंचित क्षेत्रमा सिँचाइ सुविधा पुग्नाउन चुनौती हुने गरेको ।

समस्या समाधानका प्रयास तथा आगामी आ.व. २०८२/८३ को कार्ययोजना

- » सिँचाइ प्रणालीको जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारको नाममा ल्याउन जग्गाको नक्सा, लालपुर्जा बिशेष नापी कार्यालयमा पत्राचार गरी पहल भईरहेको ।
- » सिंचित क्षेत्रको संरक्षण र बचावटको लागि प्राप्त बजेट अनुसार संरक्षण हुने गरेको ।
- » सुकखा समयमा पानीको अभावलाई मध्यनजर गरी आलोपालोमा नहर संचालन गरी सिँचाइ सुविधा पुर्याउन पहल भईरहेको ।
- » सिँचाइ प्रणालीहरूमा ज.उ.स. गठनको लागि तदर्थ समिति गठन गरी सिँचाइ सेवा शुल्क संकलन, कृषक लगत तयार गरी निर्वाचन उपसमिति गठन भएको ।
- » सडक विस्तारमा सिँचाइ संरचनाहरूमा क्षति भईरहेकोले सरोकारवाला निकायसंग पत्राचार एवम् समन्वय भएको ।

बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पूनस्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण अन्तर्गत

- » क्षतिग्रस्त संरचनाहरूको निर्माण/ पूनःनिर्माण कार्य ।
- » हेडवक्कस निर्माण कार्य ।
- » नहर निर्माण कार्य ।
- » सिञ्चित क्षेत्र विकास कार्य ।
- » सर्भिस रोड निर्माण कार्य ।
- » संस्थागत विकास कार्य ।

तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम अन्तर्गत :

यस कार्यालयले आ.व. २०८१/८२ मा तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम अन्तर्गत सप्तरी, सिरहा, धनुषा, महोत्तरी र सिन्धुली जिल्लाहरूमा डीप ट्यूबवेल-पावर ड्रिल निर्माण तथा पम्प टष्ट कार्य- १११ वटा, पम्प हाउस तथा स्टोरेज ट्यांक निर्माण - ७६ वटा, पम्प तथा एसेसरिज खरिद तथा जडान - ७४ वटा, बिद्युतिकरण एसेसरिज ट्रान्सफर्मर खरिद तथा जडान- ७४ वटा र वितरण प्रणाली निर्माण कार्य ८४ कि.मी. गरी कृषियोग्य भूमिमा भूमिगत सिँचाइ मार्फत सिँचाइ सुविधा प्रदान ।

आगामी दिनमा गर्नु पर्ने बाँकी कार्यहरू :

- » कमला सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत Command Area Development कार्यहरू गर्न बाँकी रहेको छ ।
- » नहर सिमांकन नक्सांकन कार्यहरू ।

- » पुराना संरचनाहरूको पूनर्स्थापना, नियमित मर्मत संभार तथा जल व्यवस्थापनको लागि आवश्यक संरचना निर्माण कार्य गर्न बाँकी रहेको भएता पनि पर्याप्त बजेट विनियोजन नभएका कारण उक्त काम गर्न समस्या भएको छ।

४.६.४ बागमती, मनुष्मारा, झाँझ सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, सर्लाही

मनुष्मारा सिँचाइ प्रणाली सर्लाही जिल्लाको प्रथम चरण (हिरापुर ब्यारेज) निर्माण कार्य आ.व. २०३९/०४० सालमा शुरू भइ आ.व. २०४५/०४६ मा सम्पन्न भएको छ। मूलनहरको लम्बाई ३.२ कि.मी., सिँसौटिया शाखा, धनकौल शाखा, माधवपुर शाखा, बकैनिया शाखा, भवानीपुर शाखा र राजपुर शाखा नहरहरूको कुल लम्बाई २३.५८ कि.मी. रहेको छ। सिञ्चित कमाण्ड क्षेत्र २,८०० हे. र मूलनहरको क्षमता २,९३० लि./सेकेण्ड रहेको छ।

मनुष्मारा दोश्रो चरण (मानपुर ब्यारेज) सिँचाइ प्रणालीको निर्माण कार्य सन् १९७६ मा शुरू भइ सन् १९८० मा सम्पन्न भएको छ। मूलनहरको लम्बाई १३.८ कि.मी., महिनाथपुर शाखा, रामवन शाखा, धोविनिया शाखा, रहुआ शाखा, गडहिया शाखा, बहादुरपुर शाखा र मधुवनी शाखा नहरहरूको कुल लम्बाई २३.५ कि.मी. रहेको छ। सिञ्चित क्षेत्रफल ३,२०० हे. र मूलनहरको क्षमता ४,२५० लि./सेकेण्ड रहेको छ।

झाँझ सिँचाइ प्रणाली, रौतहट (महमन्दपुर) ब्यारेज लगायत अन्य संरचनाहरूको निर्माण कार्य भारतीय सहयोगमा सन् १९५८ मा शुरू भइ सन् १९६३ मा सम्पन्न भएको छ। मूलनहरको लम्बाई १६ कि.मी., देवाही शाखा, खेसरहिया शाखा, हजमिनिया शाखा र भगवानपुर शाखा नहरहरूको कुल लम्बाई १६.१२५ कि.मी., सिञ्चित क्षेत्रफल ४,००० हे. र मूलनहरको क्षमता ४२५० लि./सेकेण्ड रहेको छ।

आ. ब. २०८१/८२ मा सम्पन्न भएका मुख्य कार्यहरू

- » मनुष्मारा सिँचाइ प्रणाली प्रथम र .द्वितीय चरण) तथा झाँझ सिँचाइ प्रणालीमा १.२५५ कि.मि. पक्की नहर निर्माण कार्य।
- » १९.७० कि.मि.नहर डिसेलिटिङ्ग कार्य।
- » २२ वटा गेट मर्मत कार्य।
- » ३ कि.मि.सर्भिस रोड ग्राभलिङ्ग (पिच वर्क्स) कार्य।
- » ३ कि.मि. नयाँ फिल्ड च्यानल निर्माण तथा विस्तार कार्य।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

- » ब्यारेज लगायत नहर, संरचनाको गेटहरू मर्मत कार्य।
- » क्षतिग्रस्त संरचना पुनः निर्माण कार्य।

- » नहर तथा संरचना मर्मत कार्य ।
- » सर्भिस रोड ग्राभेल तथा मर्मत कार्य ।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने कार्यहरू

- » ब्यारेज लगायत अन्य संरचनाहरूको मर्मत कार्य ।
- » मूल नहर तथा शाखा नहरहरूको Re-shaping कार्य ।
- » क्षतिग्रस्त संरचनाहरू पुनः निर्माण कार्य ।
- » सरकारी जग्गाहरू संरक्षणको लागि कम्पाउण्ड वाल निर्माण कार्य ।

कार्यक्रम कार्यान्वयनमा भएका प्रमुख समस्याहरू

- » बजेट अभावका कारण सिँचाइ प्रणाली सञ्चालन निकै कठिन हुने गरेको ।
- » मनुष्मारा नदीको मुहान क्षेत्रमा भएको अतिक्रमण र आवश्यक बजेट अभावका कारण मुहान क्षेत्र सरसफाई (De-sliting) मा भएको कमीले गर्दा डिजाइन अनुसारको डिस्चार्जमा समेत कमी भएको ।
- » स्विकृत दरबन्दी अनुसारको जनशक्तिको पदपूर्ति नभएको ।
- » सवारी साधन अपुग भएको तथा २०-२५ वर्ष पुरानो सवारी साधन भएको कारणले नियमित सुपर भिजन गर्न असहज हुने गरेको । गाडी मर्मतको लागि बजेट न्यून रहेको
- » पुरानो तथ्यांक तथा जग्गाको आवश्यक कागजातहरू नभएको ।
- » नहरका जग्गा अत्याधिक अतिक्रमण भइरहेको ।

४.६.५ नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, पर्सा

मधेश प्रदेश अन्तर्गत पर्सा, बारा एवं रौतहट जिल्लाको दक्षिणी भेगको ३७,४०० हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराई कृषि उत्पादनमा अभिवृद्धि गरी स्थानीय कृषकहरूको जीवनस्तर उकास्ने उद्देश्यले नारायणी (गण्डक) नदीमा व्यारेज निर्माण गरी नहर प्रणाली विकास गरिएको छ । भारत सरकारद्वारा विकास गरिएको यो प्रणालीको हेडवर्क्स नेपाल भारतको सिमानामा (नारायणी नदी, भारतको विहार राज्यको वाल्मीकीनगर) मा निर्माण गरी पूर्वी मुल नहर (तिरहुत मुल नहर) को दोन शाखा नहर मार्फत पश्चिम चम्पारनको इनर्वा गाउँ एवं नेपालको साविक जानकी टोल गा.वि.स. बाट नेपालमा प्रवेश गराई नेपाल पूर्वी नहरमा पानी उपलब्ध गराईएको छ । २,५०० क्युसेक क्षमताको ९२ कि.मि. लामो दोन शाखा नहरको अन्तिम बिन्दुवाट नेपालको लागि ८५० क्युसेक क्षमताको नेपाल पूर्वी नहर एवं १,५५० क्युसेक क्षमताको विहारको घोरासहन शाखा नहर विकास गरिएको छ । यो प्रणाली सन् १९७५ एवं १९७६ मा दुई चरणमा नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गरियो । तद्उपरान्त

विश्व बैंकको ऋण सहायतामा नेपाल सरकारद्वारा कमाण्ड क्षेत्र विकास कार्यक्रम संचालन गरी ७.५ हेक्टर को सिँचाइ ब्लक बनाई फार्म स्तरसम्मको प्रणाली विकसित गरिएको छ ।

आ.व. ०८१/८२ मा सम्पन्न भएका मुख्य कार्यहरू

- » नहर सफाई कार्य ;
- » नहर/ नहर संरचना निर्माण कार्य ;
- » नहर लाइनिङ कार्य ७०० मिटर ;
- » भिलेज रोड ब्रिज, कल्वर्ट ७ वटा ;
- » तटबन्ध निर्माण २३० मिटर ;
- » जग्गा अधिग्रहण १० बिघा ;
- » जमुनी ब्यारेजको मुआब्जा सम्बन्धी कार्य तथा ठेक्का सम्झौता ।

सिँचाइ प्रणालीका मुख्य समस्या तथा चुनौतीहरू

- » ४८ वर्ष पुराना संरचनाहरू जिर्ण बन्दै गईरहेको;
- » जमुनी ब्यारेजको काम रोकिएको;
- » पानी उपलब्धताको समस्या;
- » पुराना भवनहरू जिर्ण बन्दै गईरहेको;
- » धेरै जसो डिप ट्यूबवेलहरू चालु नरहेको;
- » सबै ब्लकहरूमा उपभोक्ता समिति नभएको;
- » नहर अतिक्रमण ।

समाधानका प्रयास तथा आगामी आ.व. २०८१/८२ को कार्ययोजन

- » यस सिँचाइ प्रणालीलाई Rehabilitation गर्न सम्भाव्यता अध्ययनको कार्य गर्ने (५ लाख/ हे. अनुसार ३७४०० हे. का लागि करीब १८७००० लाख Rehabilitation का लागि आवश्यक हुने) ;
- » जमुनी सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत मुआब्जा वितरण कार्य गर्ने र सोको लागि करीब ७ करोड रकम बिनियोजन आवश्यक रहेको तथा उक्त सिँचाइ प्रणालीको गेट निर्माण कार्यका लागि करीब ३० करोड रकम आवश्यक रहेको ;
- » ब्लक नं. १३ देखि १५ सम्म भईरहेको Command Area Development अध्ययन अनुसार पुरिएका टर्सरी नहरहरू खोल्ने कार्य गर्ने (५ लाख/ हे. अनुसार ९४०० हे. का लागि करीब १४१००० लाख का लागि आवश्यक हुने) ;
- » उपभोक्ता समिति गठनको कार्यहरू गर्ने ।

४.६.६ नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, नवलपरासी

नेपाल सरकार र भारत सरकार बीच सन् १६ डिसेम्बर १९५९ मा भएको गण्डक सम्झौता अन्तर्गत भारत सरकारबाट सन् १९६० को दशकमा नेपालको नवलपरासी जिल्लाको त्रिवेणी भन्ने स्थानमा नारायणी नदीमा गण्डक ब्यारेजको निर्माण गरि पश्चिम तथा पूर्व तर्फबाट दुई वटा भारतीय नहरहरू निकालिएका छन्। जसको क्षमता क्रमशः १८००० क्युसेक तथा १४,४०० क्युसेक रहेको छ। भारतीय मूल नहर करीव १९ कि.मी. नवलपरासी जिल्ला भई बगे पछि उत्तर प्रदेश राज्यमा प्रवेश गर्दछ र उक्त लम्बाईमा उत्तरको पानी दक्षिण बग्न जम्मा ३ वटा चेनेज ५.८५, १६.००, २४.४५ RD मा Drainage, Syphon बनाई नहर क्रस गराईएको छ। नेपाली भूमिमा सिँचाइ गर्न ब्यारेज देखि ६०० मी. उत्तरबाट नेपाल गण्डक पश्चिमी नहर सिँचाइ प्रणाली बिस्तार गरिएको छ र जसको क्षमता ३०० क्युसेक र सिञ्चित क्षेत्र ८,७०० हेक्टर रहेको छ। साथै भारतीय मूल नहरको दक्षिण तर्फको जमिनमा सिँचाइ गर्न भारतीय पश्चिम मूल नहरबाट २ वटा शाखा नहरहरू; पिपरपाती शाखा नहर तथा प्रसौनी शाखा नहरहरू निर्माण गरिएको छ। जसको क्षमता क्रमशः ४४ क्युसेक, २२ क्युसेक तथा सिञ्चित क्षेत्र क्रमशः १,००० हे. र ६०० हे. रहेको र सिँचाइ प्रणालीको बचावटका लागि नेपाली भूभागमा विभिन्न बाँधहरू ए-ग्याप बाँध, वी-ग्याप बाँध, नेपाल बाँध र लिंक बाँध-२ (A-gap र B-gap तथा B-Gap र Nepal बाँध) जोड्न निर्माण गरिएको छ।

संचालित कार्यक्रमहरू

नेपाल गण्डक सिँचाइ प्रणालीको मर्मत सम्भार तथा सञ्चालन को लागि बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण कार्यक्रम र मर्मत सम्भार कार्यक्रम सञ्चालन मा रहेका छन भने त्रिवेणी ब्यारेज देखि दक्षिण तिर गण्डक नदीबाट हुने कटान तथा भारतीय पश्चिम मूलनहर क्षेत्र भित्र पर्ने स्थानीय नालाहरूको सरसफाईको कार्य भारत सरकार GHLSA को निर्णयमा उल्लेख भएका सर्तहरू बमोजिम हुने गर्दछ ।

मुख्य समस्याहरू र चुनौतिहरू

- » Siltation.
- » Ruined and Damaged Irrigation Structures.
- » Deep Cutting of Main Canal at Some Chainages.
- » Waterlogging and Poor Drainage System.
- » Land Acquisition and Encroachment.
- » Ineffective Role of WUA.
- » Poor Canal Operation Plan.

समस्या समाधानको लागि भएका कार्य तथा प्रयासहरू

नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ प्रणाली भित्र रहेका समस्याहरू निराकरणको लागि यस कार्यालयद्वारा आ.व. २०७५/०७६ देखि हाल सम्म बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाहरूको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण कार्यक्रम र सालबसाली मर्मत सम्भार आयोजना अन्तर्गतका कार्यहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ र संचालित कार्यहरू तल उल्लेख गरिएको छ।

सि.न.	क्रियाकलापहरू	कैफियत
बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण कार्यक्रम (कार्यक्रम लागू भएदेखि हाल सम्म)		
1	Installation of gates at H/R of Nepal Gandak West Canal and replacement and repair of other gates in the canal system.	Completed
2	E/W in reshaping in main canal and lining works in main canal offtakes.	Completed
3	E/W in reshaping, lining, gabion, gravel and culverts works in branch canal of Nepal Gandak West Canal.	
4	E/W in reshaping works, gravel works, construction of lined canal and culvert in Piparpati and Prasauni minors of Nepal Gandak West canal.	Completed
5	E/W in reshaping, lining, Gabion works, gravel works, and culvert in minor canals of Nepal gandak west canal.	Not Initiated
6	Construction of lined canal, foot bridge and culverts in Nepal Gandak West canal.	Not Initiated
7	Earthworks in reshaping and gravel works in Ragargunj, Germi, Pallhi and Manjhariya minor of Nepal Gandak West Canal.	Completed
8	Earthworks in reshaping and gravel works in Ragargunj, Germi, Pallhi and Manjhariya minor of Nepal Gandak West Canal.	Not Initiated
9	Earthworks in reshaping for MCs, SFDs, MFDs, Field outlets and Chibani watercourse and gravel works for Ragargunj, Ger- mi, Pallhi and Prasauni minor of Nepal Gandak West Canal	Completed
10	Earthworks in reshaping for MCs, SFDs, MFDs, Field outlets and Chibani watercourse and gravel works for Ragargunj, Ger- mi, Pallhi and Prasauni minor of Nepal Gandak West Canal	Not-Initiated
11	Construction of settling basin at Nepal Gandak West Canal.	Under- Construction

मर्मत सम्भार आयोजना कार्यक्रम (आ.व. २०८१/८२)

सि.न.	क्रियाकलापहरू	कैफियत
1	Construction of Lined Canal, Canal Structures and Protection Works at Ragargunj Minor	Completed
2	Construction of Lined Canal, Canal Structures and Protection Works at Palhi Minor.	Completed
3	Construction of Lined Canal, Canal Structures and Protection Works at Parsauni Minor.	Under-Construction
4	Construction of Lined Canal and Canal Structures at Piparpati Minor.	Under-Construction
5	Construction of Lined Canal, Canal Structures and Protection Works at Bishnugunj Branch.	Under-Construction
6	Gabion Protection Works at Singha Khola D/s of Nepal Gandak Main Canal.	Completed
7	Gabion Protection Works at Raipura Khola D/s of Nepal Gandak Main Canal.	Completed
8	Gabion Protection Works at Shir Khola D/s of Nepal Gandak Main Canal.	Completed
9	Construction of Lined Canal and Canal Structures at U/s of Mairi Pani-Phekuwa.	Completed
10	Construction of Lined Canal and Canal Structures at Tharudanda Megha Irrigation Project.	Completed
11	Construction of Bed Bars for Protection of Existing Headworks of Deusat Khola IP.	Under-Construction
12	Construction of Lined Canal and Canal Structures at East of Aapchaur Badh.	Completed
13	Construction of Lined Canal and Canal Structures at Kakarsod Samagra IP Dholbazar.	Under-Construction

आगामी कार्य योजनाहरू

यस सिँचाइ प्रणाली भित्र रहेको सामाजिक समस्या तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाहको लागि आगामी आ.व. २०८२/०८३ मा गर्नुपर्ने कार्यहरू निम्न प्रकार रहेका छन् ;

- » Formation Of Nepal Gandak West Canal Water User Committee.
- » Rehabilitation Of Destructed Branch, Minor And Fd Canal.
- » Rehabilitation Of Most Vulnerable Part Of Dhanewa-jharahi Khola Causing Water Logging Problem Within The Command Area.
- » Procuring and proceeding with Construction works as per approved Master Procurement Plan.

४.६.७ भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, रुपन्देही

नेपाल सरकार र USAID को संयुक्त अध्ययनबाट करीब ४० हजार हेक्टर जमिनमा भूमिगत जलस्रोतबाट सिँचाइ हुन सक्ने सम्भावना देखिए अनुरूप सन् १९७४ मा विश्व बैंकबाट विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन भएको र सोही अध्ययनको आधारमा सन् १९७५ मा नेपाल सरकार र विश्व बैंकबीच ऋण सम्झौता भई तत्कालिन भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल परियोजनाबाट सिँचाइ संरचनाहरूको निर्माण कार्य सन् १९७८ मा शुरु भइ १९९९ मा सम्पन्न भएको थियो। यस परियोजनाबाट रुपन्देही जिल्लाको मानपकडि क्षेत्र, पर्सा क्षेत्र, विर्ता क्षेत्र र भलवाडी क्षेत्र गरी ३६ वटा तत्कालिक ३६ वटा गाविसहरूको २०,३०९ हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराएको छ। तत्कालीन परियोजनाको निर्माण कार्य सम्पन्न भइ सकेपछि आर्थिक वर्ष ०५६/५७ देखि ०५९/६० सम्म Project Operation Plan तथा Project Transformation Plan लागू गरी डीप ट्युबेल सिँचाइ प्रणाली सम्बन्धित जल उपभोक्ता समितिहरूलाई हस्तान्तरण गर्ने कार्य सम्पन्न भइ आर्थिक वर्ष २०५९/६० देखि भैरहवा लुम्बिनी सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन नं. ६ र मिति २०७२ जेठ ३१ देखि हालसम्म भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयको नामले सञ्चालन मा रहेको छ। तत्कालिन भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल परियोजनाबाट निर्माण सम्पन्न भएका भूमिगत सिँचाइ सँग सम्बन्धित भौतिक संरचनाहरूको मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी वर्ष भरी नै भूमिगत सिँचाइको व्यवस्था गर्ने तथा जल उपभोक्ता समितिहरूलाई व्यवस्थापकीय र अन्य प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने यस कार्यालयको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ।

ब.उ.शि.नं.	: ३०८०३१०९
आयोजना शुरु मिति	: २०५९/६०
आयोजना सम्पन्न हुने मिति	: सालबसाली
कुल लागत	: सालबसाली
आयोजनाको प्रकृति	: भौतिक संरचनाहरूको मर्मत तथा व्यवस्थापन
स्रोत	: नेपाल सरकार

आ. ब. २०८१/८२ मा सम्पन्न भएका मुख्य कार्यहरू

- » १ वटा डीप ट्युबेल पुन निर्माण ;
- » वितरण प्रणाली: नहर मर्मत १० वटा डीप ट्युबेलमा २.७४५ कि. मि. ;
- » UPVC पाइप मर्मत ४ वटा डीप ट्युबेल १.१५७ कि.मि. ;
- » ह्युम पाइप क्लर्भर्ट पुनस्थापना तथा मर्मत १ वटा डीप ट्युबेल;

- » पम्प तथा एसेसरिज मर्मत कार्य १५ गोटा ;
- » पम्प हाउस मर्मत: ८ वटा;
- » इलेक्ट्रोनिक कम्पोनेन्ट मर्मत संभार कार्य ;
- » नयाँ ट्रान्सफर्मर जडान कार्य ३, नयाँ प्यानल बोर्ड जडान कार्य ६, स्टेपलाइजर जडान कार्य ४, ट्रान्सफर्मर, मोटर तथा प्यानल बोर्ड मर्मत कार्य ८ वटा ।

नेपाल सरकारको सिँचाइ नीति अनुरूप २०६३/०६४ साल देखि सिँचाइ सेवा शुल्क वापत ५% उठाउदै आएको र सो सेवा शुल्क रकम नेपाल सरकारको राजश्वमा दाखिला गर्ने गरिएको छ ।

कार्यालय अन्तर्गतका डीप ट्यूबवेलहरु

परियोजनाबाट निर्माण भएका डीप ट्यूबवेलहरु तथा संरचनाहरुको विवरणहरु

क्र स	विवरण	इकाइ	पहिलो चरण	दोस्रो चरण	तेस्रो चरण	जम्मा
१	निर्माणधिन वर्ष	आ.व.	२०३३/०३४ २०३८/०३९	२०३९/०४० २०५१/०५२	२०४६/०४७ २०५५/०५६	२२ वर्ष
२	ट्यूबवेल	वटा	६४	३८	७९	१८१
३	आर्टिजन ट्यूबवेल	वटा	३१	३५	६९	१३५
४	ट्यूबवेल साइज	एम.एम.	३५०/२०० ४००/२५०	३५०/२०० ४००/२००	३५०/२०० ४००/२००	
५	पंपिङ डिस्चार्ज	क्यू.मि. प्रति घण्टा	३८१६०९	२८४४८४	२००४८४	
६	आर्टिजन डिस्चार्ज	क्यू.मि. प्रति घण्टा	३२५४०	१४२५५	९४००	
७	फार्म सडक	कि.मि.	९४	५५	१२३	२७२
८	३३ के.भि.ए. बिद्युतीय ट्रान्समिशन लाइन	कि.मी.	८६	५३	११३	२५२

क्र स	विवरण	इकाइ	पहिलो चरण	दोस्रो चरण	तेस्रो चरण	जम्मा
९	११ के.भि.ए. विद्युतीय ट्रान्समिशन लाइन	कि.मि.	६	१६	१३	३५
१०	सब स्टेशन	वटा	१	१	१	३
११	कमाण्ड एरिया	हेक्टर	७२००	३८६०	९२४०	२०३००
१२	खर्च	रु.हजारमा	१७१६३८	४६५८८७	१७१२०३०	२३४९५३५

मूल तथा क्षेत्रिय समिति

लुम्बिनी डीप ट्यूबवेल मूल समिति

- » लुम्बिनी डीप ट्यूबवेल क्षेत्रिय समिति बिर्ता - ३५ वटा डीप ट्यूबवेल (रोहिनी खोला पूर्वको क्षेत्र) ।
- » समिति लुम्बिनी डीप ट्यूबवेल क्षेत्रिय भलवाडी- ३५ डीप ट्यूबवेल (रोहिनी खोला र तीनाउ खोला बीचको क्षेत्र) ।
- » लुम्बिनी डीप ट्यूबवेल क्षेत्रिय मानपकडी- ५८ वटा डीप ट्यूबवेल (तीनाउ खोला र दानव खोला बीचको क्षेत्र) ।
- » लुम्बिनी डीप ट्यूबवेल क्षेत्रिय समिति पर्सा - ४३ वटा डीप ट्यूबवेल (दानव खोला पश्चिमको क्षेत्र) ।

हालको अबस्था

- » पंपिङ्ग ट्यूबवेल : १२६ वटा ।
- » आर्टिजन ट्यूबवेल : १३ वटा ।
- » पूर्ण रूपले बन्द ट्यूबवेल : ३० वटा ।
- » सामान्यतया नलकुपहरुको सेवा अवधि २० वर्ष मानिएतापनि पहिलो स्टेजको शुरुमा निर्माण ।
- » भएका डीप ट्यूबवेलहरुको अवधि ४० वर्ष पुग्दा समेत निरन्तर रुपमा चलीनै रहेको अवस्था छ ।
- » मर्मत सम्भार कार्यक्रमहरु बाट वार्षिक ट्यूबवेलहरुको मर्मत सम्भार भइरहेको ।

पुनः निर्माण सम्बन्धमा

अवधि पुगि सकेका तर कृषकहरूको काबु भन्दा बाहिरका सिँचाइ प्रणालीहरूको पुनः निर्माणको कार्य स्वभाविक रूपमा सरकारले गर्नु पर्ने हो तर पहिलो स्टेजका केही प्रणालीहरू निर्धारित अवधि भन्दा लगभग १५ वर्ष बढीभइ सकदा पनि पुनः निर्माणको कार्य थालनी भएको छैन। जबकि दोश्रो स्टेजका प्रणालीहरूको समेत पुनः निर्माणको थालनी गर्ने समय भइ सकेको छ। अझै पनि ढिलाई हुन गएमा पहिलो, दोश्रो र तेस्रो चरणको एकै पटक पुनः निर्माण गर्नु पर्ने अवस्था आईसकेको छ।

उपभोक्ता कृषकहरूको माग अनुसार यस व्यवस्थापन कार्यालयले सम्बन्धित उपभोक्ता समिति तथा स्थानीय निकाय सँग समन्वय गरी मर्मत संभार आयोजना, आई.डब्लू.आर.एम.पी., तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना जस्ता आयोजनाहरूबाट क्रमिकरूपमा बन्द रहेका डीप ट्युबवेल सिँचाइ प्रणालीहरूको संरचनाहरू मर्मत संभार एवं पुनः निर्माण तथा प्रतिस्थापन गर्दै क्रमिक रूपमा पुनः सञ्चालनमा ल्याइ राखिएको छ।

कृषि प्रविधि

- » उपभोक्ता कृषकहरूको क्षमता विकास तथा कृषिमा उत्पादकत्व बढाई आत्मानिर्भर पार्ने खेती प्रणालीहरू अपनाउनुको लागि कृषकहरूलाई आवश्यक तरकारी बाली, धान बाली, गहुँ बाली, पशु पालन, मत्स्य पालन आदी विषयमा क्षमता अभिवृद्धि तालिम, अवलोकन भ्रमण तथा कृषि सामाग्री वितरण गर्ने गरिएको।
- » एकीकृत बाली तथा जल व्यवस्थापन कार्य।

४.६.८ राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, बर्दिया

एक शताब्दीभन्दा बढी पुरानो राजापुर सिँचाइ प्रणाली (RIS) किसानद्वारा विकास गरिएको सिँचाइ प्रणाली हो। चार वटा छुट्टाछुट्टै कुलाहरू क्रमशः बुढिकुलो, टपरा, मनाउ र खैरिचन्दनपुर रहेको यस राजापुर सिँचाइ प्रणालीले लुम्बिनी प्रदेशअन्तर्गत बर्दिया जिल्लाको राजापुर नगरपालिका र गेरुवा गाउँपालिकाको सम्पूर्ण क्षेत्र ओगट्छ। यस सिँचाइ प्रणालीले १४,८८० हे. जमिनमा सिँचाइ गर्दै आएको छ। चार वटा कुलाहरू मध्ये सबैभन्दा ठूलो र पुरानो बुढिकुलो हो, कर्णाली नदीमा इन्टेक रहेको यो कुलाले १०,४०० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सेवा प्रदान गर्छ। कर्णाली नदीको बायाँ किनारबाट छुट्टिएको गेरुवा नदीमा इन्टेक रहेको अन्य तीन प्रणालीहरू क्रमशः टपरा, मनाउ, र खैरिचन्दनपुर कुलाहरूले ४,४८० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सेवा प्रदान गर्छ।

किसानहरूबाट निर्माण र व्यवस्थापन हुँदै आएको यस सिँचाइ प्रणालीलाई एसियाली विकास बैंक (ADB) को वित्तीय सहयोगमा सन् १९९२ देखि सन् २००१ सम्मको अवधिमा स्तरोन्नति गरिएको थियो, जसअन्तर्गत मुख्य तथा शाखा नहर संरचनाहरू सुधार, स्तरोन्नति तथा उपभोक्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धि कार्य भएको थियो। हाल यस सिँचाइ प्रणालीको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन जल उपभोक्ता संस्था र राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयले संयुक्त रूपमा गर्दै आएको छ। राजापुर सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयले राजापुर सिँचाइ प्रणालीको संरचना निर्माण, मर्मत सुधार एवं आधुनीकरण, जल व्यवस्थापन, नहर सञ्चालन तथा रेखदेख, पानी मापन, आकस्मिक मर्मत सुधार, नदी कटान नियन्त्रण, संस्थागत विकास सम्बन्धि कार्यहरू, अत्यावश्यक संरचना सुधार आदि कार्यहरू गर्दै आएको छ।

प्रमुख प्रतिफलहरू

- » राजापुर सिँचाइ प्रणालीको कुलोहरूमा पक्की इन्टेक बनेकोले पानीको बहाव कन्ट्रोल गर्न सहज भएको छ।
- » संरचनाहरूको निर्माणले पानी सञ्चालन मा र बाँडफाडमा सहज भएको छ।
- » वर्षायाममा मात्र पानी सञ्चालन हुने यस सिँचाइ प्रणालीमा अहिले बाँहै महिना पानी सञ्चालन हुने हुदा बाली सघनता र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको छ।

हालसम्मको प्रगति स्थिति

- » नहरहरूको सुधार भएको छ।
- » नयाँ नहर संरचनाहरूको निर्माण गरिएको छ।
- » कर्णाली नदीको केही भागमा तटबन्धको निर्माण सम्पन्न भएको छ।
- » बाली सघनता र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको छ।

आ. ब. २०८१/८२ मा सम्पन्न भएका मुख्य कार्यहरू

- » नहर संचालन तथा रेखदेख कार्य: राजापुर सिँचाइ प्रणाली (१४८८० हे.) क्षेत्रफल ;
- » नहर संरचना मर्मत तथा निर्माण कार्य ;
- » नहर लाइनिङ्ग तथा मर्मत कार्य: बसन्त मुरैया कुलो, बर्गदवा कुलो, बैथाक्पुर कुलो, दुद्धा कुलो, निमहुवा कुलो, गोला शाखा, जोधिपुर कुलो, पाताभार शाखा ;
- » Gabion Protection works : बुढी कुलो, बगुवा बाँध, बादलपुर शाखा, U/s & D/s of culvert in बादलपुर शाखा ;
- » Construction of Escape and drain syphon: Pakraiya kulo, Bargadwa kulo.
- » Construction of Footbridges: Gola Branch, Jodhipur Branch, Jhabahi Kulo, Brindiniya Kulo.

- » नहर रिसेपिङ्ग तथा सिल्ट सफाई कार्य ;
- » एसियाली विकास बैंक को ऋण सहयोगमा सिँचाइ आधुनिकीकरण अभिवृद्धि आयोजना अन्तर्गत २ प्याकेज ठेक्का सम्झौता भएको र अर्को प्याकेजको लागि विभागमा इस्टिमेट तयारी भैरहेको ।

४.६.९ महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय, कंचनपुर

पानीको स्रोत महाकाली नदी रहेको महाकाली सिँचाइ प्रणालीको मूलनहर भारतको वनवासामा भएको शारदा ब्यारेजको देब्रे किनाराबाट निस्केको छ । शारदा ब्यारेजबाट छोडिएको पानीको परिमाण नेपाल भारत सीमामा निर्माण गरिएको बोर्डर वियरमा नाप्ने गरिएको छ । यस महाकाली सिँचाइ प्रणालीको सिञ्चित क्षेत्र प्रथम र .द्वितीय चरण गरी दुई क्षेत्रहरूमा बाँडिएको छ । शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षले प्रथम र .द्वितीय चरण क्षेत्रलाई छुट्याएको छ । महाकाली सिँचाइ प्रणालीको सिञ्चित क्षेत्र ११,६०० हेक्टर रहेको र यसमा प्रथम चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ५,१०० हेक्टर र .द्वितीय चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ६५०० हेक्टर रहेको छ । नेपाल र भारत बीच सन् १९२० (१९७६ साल) मा भएको सम्झौता अनुसार यस सिँचाइ प्रणालीमा पानी उपलब्ध गराइएकोमा सन् १९९६ (२०५४ साल) मा भएको महाकाली सन्धि अनुसार पानी उपलब्ध हुदै आएको छ । सन् १९७५ (२०३२ साल) सम्म ३,४०० हेक्टर जति जग्गामा मात्र सिँचाइ हुन सकेको तत्कालिन यस आयोजनाले नेपाल सरकार र विश्व बैंक बीच यस प्रणालीको प्रथम चरण अन्तर्गत सिञ्चित क्षेत्र विकासका लागि २९ सितम्बर सन् १,९८० (२०३७ साल) मा सम्झौता भई जून सन् १९८७ (२०४४ साल) मा सकिएको प्रथम चरण अन्तर्गत केही शाखा र ११५ कि.मी. टर्सरी नहर निर्माण गरी ४८०० हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा पुर्याइएको थियो ।

नेपाल सरकार र विश्व बैंक बीच यस प्रणालीको दोस्रो चरण अन्तर्गत सिँचाइ प्रणाली विस्तार र सिञ्चित क्षेत्र विकासकालागि १८ नोवम्बर सन् १९८८ (२०४५ साल) मा सम्झौता भई जून सन् १९९७ (२०५४) सालमा सकिएको दोस्रो चरण अन्तर्गत घोरसुवा देखि बेलौरी सम्म मूलनहर विस्तार, दैजी शाखा तथा शिवनगर मूल शाखा निर्माण, सिञ्चित क्षेत्र विकास आदि कार्य गरिएको थियो । १२५ किमी शाखा र उप-शाखा नहरहरू, ३०० किमी टर्सरी नहरहरू, ३० वटा ट्यूबवेल जडान र ड्रेनेज नेटवर्क निर्माण गरिएकोमा वि.सं. २०६७ भाद्र ३० गते सिँचाइ विभाग र महाकाली सिँचाइ प्रणाली जलउपभोक्ता संघ प्रथम चरण क्षेत्रिय समिति बीच सिँचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण सम्झौता भई प्रथम चरण क्षेत्र सिँचाइ उप-प्रणालीमा र वि.सं. २०७२ जेष्ठ १४ गते सिँचाइ विभाग र महाकाली सिँचाइ प्रणाली जल उपभोक्ता संघ दोस्रो चरण क्षेत्रिय समिति बीच सिँचाइ व्यवस्थापन हस्तान्तरण सम्झौता भई अत्यावश्यक संरचना सुधार कार्यहरू भई व्यवस्थापन हस्तान्तरण भएको छ ।

कार्यालयका उद्देश्यहरू

महाकाली सिँचाइ प्रणालीको सिञ्चित क्षेत्र ११,६०० हेक्टर (प्रथम चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ५,१०० हेक्टर र .द्वितीय चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ६,५०० हेक्टर) मा कमाण्ड क्षेत्रका कृषकहरूलाई महाकाली नदीबाट उपलब्ध पानीलाई व्यवस्थित तरीकाले किसानहरूको खेतमा पुऱ्याइ कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने रहेको छ। यसले गर्दा वर्षभरी कम लागतमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराई किसानहरूको आयस्तरमा वृद्धि भई राष्ट्रिय स्तरमा खाद्य संकटलाई न्युनीकरण गरिने हो। साथै उपलब्ध स्रोत तथा सम्भाव्यताका आधारमा भूमिगत जल सिँचाइ प्रणालीको विकास तथा विस्तारका कार्यक्रमहरू विभिन्न निकायहरूको सहकार्यमा गरिने रहेको छ।

कार्यालयको कार्यक्षेत्र

यस महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयको कार्यक्षेत्र महाकाली सिँचाइ प्रणाली अन्तर्गत कंचनपुर जिल्लाको भिमदत्त नगरपालिका, बेदकोट नगरपालिका, बेलडाँडी गाउँपालिका तथा बेलौरी नगरपालिकामा रहेको छ र भूमिगत सिँचाइ तर्फ कैलाली, कंचनपुर, बर्दिया, बाँके र सुर्खेतमा जिल्लामा रहेको छ।

क्र.सं	कार्यालयको नाम: महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	
१	आयोजनाको प्रतिफल	कृषकहरूलाई व्यवस्थित सिँचाइ सेवा उपलब्ध गराई उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गरि रोजगारी उपलब्ध हुन गई गरिबी न्युनीकरणमा टेवा पुग्ने।
२	क्रियाकलापहरू	नहर सञ्चालन, नहर तथा नहर संरचनाहरूको निर्माण र मर्मत सम्भार, संस्थागत विकास कार्य। डीप ट्यूववेल तर्फ डीप ट्यूववेल निर्माण, पम्प घर निर्माण, विद्युतीकरण कार्य, वितरण प्रणाली निर्माण कार्य आदि।
३	आयोजनाको उद्देश्य	महाकाली सिँचाइ प्रणालीको सिञ्चित क्षेत्र ११,६०० हेक्टर र यसमा प्रथम चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ५,१०० हेक्टर र .द्वितीय चरण क्षेत्रको सिञ्चित क्षेत्र ६,५०० हेक्टर भित्र सिँचाइ सुविधा पुऱ्याइउने तथा भूमिगत जलस्रोतको प्रयोग गरी कैलाली, कंचनपुर, बर्दिया, बाँके र सुर्खेतमा जिल्लामा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने।

क्र.सं	कार्यालयको नाम: महाकाली सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय	
४	आयोजना अवधि	निरन्तर भईरहेको
५	कार्यन्वयन क्षेत्र	कंचनपुर जिल्लाको भिमदत्त नगरपालिका, बेदकोट नगरपालिका, बेलडाँडी गाउँपालिका तथा बेलौरी नगरपालिका तथा डीप ट्यूबवेल तर्फ कैलाली, कंचनपुर, बर्दिया, बाँके र सुर्खेतमा जिल्ला।
६	आयोजनाको कुल अनुमानित लागत	सालबसाली

आ. ब. ०८१०८२ मा सम्पन्न भएका मुख्य कार्यहरू

नहर संचालन तथा रेखदेख कार्य: महाकाली सिँचाइ प्रणालीको ११६०० हे. क्षेत्रफल आयोजनाको आ.व २०८०/०८१ मा भएका कार्यहरू

नहर संरचना मर्मत तथा निर्माण कार्य

- » कार्यालय भवन निर्माण सम्पन्न: १ वटा।
- » नहर लाइनिंग तथा मर्मत कार्य : २००० मि.।
- » साइफन निर्माण : १ वटा।
- » Drainage Under Pass निर्माण : १ वटा।
- » Culvert निर्माण : १ वटा।
- » कमाण्ड क्षेत्र बचावट कार्य- स्पर निर्माण : ४ वटा, Gabion Protection Work (१२० मि.)
- » ZZR नहर निर्माण कार्य : १०५० मि (Box Cutting). ३५० मि (Concrete लाइनिंग)।
- » सिँचाइ गेट जडान तथा मर्मत कार्य : १२ वटा।
- » सोलार पम्प निर्माण तथा जडान कार्य : १ वटा।
- » Departmental machine बाट सिल्ट सफाई कार्य।
- » BDM शाखा Mahendranagar शाखा M १४. कि.मि।
- » Gadda माइनर, Bankaati शाखा, Bhujela distributary, MNR माइनर, Pachui, Jhilmila माइनर: ७ कि.मि.।
- » Kamari drain निर्माण तथा ड्रेनेज सफाई कार्य : ३ कि.मि।

आगामी दिनमा गर्नुपर्ने बाँकी कार्यहरू

- » यस आयोजनाले कमाण्ड क्षेत्रभित्रको कृषि योग्य जमिनमा सिँचाइ प्रणालीको माध्यमबाट दिगो सिँचाइ सुविधा विस्तार गर्न प्रभावकारी नहर सञ्चालन, योजनाबद्ध सिँचाइ प्रणालीका संरचना निर्माण तथा मर्मत सम्भार, डीप ट्यूबवेल निर्माण र कृषि प्रचार प्रसार तथा किसानहरूको क्षमता अविवृद्धि गर्ने कार्य योजना रहेको छ ।
- » महाकाली सिँचाइ प्रणालीको Major Rehabilitation गर्नका लागि DPR तयार भएतापनि कार्यान्वयन गर्न नसकिएको ।
- » महाकाली सिँचाइ प्रणाली द्वितीय चरणमा Command Area Development कार्य अपुरो रहेकोले वार्षिक वजेटले समेट्न नसकेको हुँदा अन्य कुनै कार्यक्रमबाट गर्नका लागि पहल ।

४.७ यान्त्रिक व्यवस्थापन डिभिजनहरू

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत रहेका विभिन्न आयोजना/कार्यालयमा रहेका भारी उपकरण/सवारीसाधन तथा अन्य मेशिनरी औजारहरूको मर्मत संभार, सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा नयाँ भारी उपकरण खरिद गर्ने अभिप्रायले यो कार्यक्रम सञ्चालन भईरहेको छ ।

आयोजना कार्यालयको लक्षः

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत विभिन्न आयोजना/कार्यालयमा रहेका भारी उपकरण/सवारीसाधन तथा अन्य मेशिनरी औजारहरूको मर्मत संभार, सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा नयाँ भारी उपकरण खरीद गर्ने ।

प्रमुख उपलब्धीहरूः

- » सिँचाइसँग सम्बन्धित यान्त्रिक उपकरणहरू सञ्चालन भई सिँचाइको लागि पानी सञ्चालनमा सहयोग पुगे ।

हालसम्मको प्रगति स्थितिः

- » हेभी इक्वीपमेन्टको आवश्यक मर्मत संभार सहित सञ्चालन गरिएको ।
- » चालू रहेका मेशिनहरू आकस्मिक तथा साधारण मर्मत गरी सञ्चालन गरिएको ।
- » हेभी मेशिनहरू सञ्चालन गरेको ।
- » विकास निर्माणको काममा प्रयोग हुने सवारीसाधनहरूको मर्मत गरी सञ्चालन गरिएको ।
- » २२ थान हेभी इक्वीपमेन्ट मेशिनहरू खरीद गरिएको ।

४.८ बेरुजु फछ्यौट सम्बन्धी प्रगति

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग देशमा उपलब्ध जलस्रोतको उपयोग गरी पूर्वाधारको विकास गर्ने नेपाल सरकारको एक सक्षम निकाय हो। यसले प्रत्येक वर्ष करीब रु. २५ अर्बसम्म पूर्वाधार विकासको क्षेत्रमा लगानी गर्दै आएको छ। रकम खर्च गर्दा विभिन्न कारणले लेखापरीक्षणको क्रममा बेरुजु उठ्ने गरेको छ। यसरी उठेको बेरुजुलाई नेपाल सरकारले तोकेको लक्ष्य अनुरूप उच्च प्राथमिकता दिई फछ्यौट गर्ने गरिएको छ। जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागले गरेको खर्चको परिमाणमा वृद्धि हुँदै जाँदा बेरुजुको परिमाण पनि बढ्दै गएको देखिन्छ। यसरी बढेको बेरुजुलाई विभिन्न रणनीतिहरू अपनाइ कम गर्दै जाने विभागले लक्ष्य लिएको छ।

बेरुजु फछ्यौटका लागि दुई मुख्य लक्ष्य तोकिएका छन्। पहिलो, बेरुजु नउठ्ने गरी काम गर्ने र बेरुजु उठान भइहालेमा पनि लेखा परीक्षण अंकको ३ प्रतिशत भन्दा बढी उठ्न नदिने, दोस्रो लक्ष्यमा उठेको बेरुजु रकम न्युनतम ७० प्रतिशत सम्म सोही आर्थिक वर्षभित्र फछ्यौट गर्नु पर्ने भनी तोकिएको छ। यसले गर्दा जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग र अन्तर्गतका सम्बन्धित निकायहरूमा बेरुजु फछ्यौटको प्रतिशतलाई बढाउने तथा बेरुजु उठ्ने अंकलाई क्रमशः घटाउने तर्फ कृयाशील रहेको देखिन्छ।

शुरु देखिको रु. १ अर्ब १७ करोड ९६ लाख ३६ हजार मध्ये आ.व. २०७०/७१ को अन्त्यसम्ममा जम्मा रु. ७० करोड ४५ लाख ९० हजारको बेरुजु फछ्यौट भएको देखिन्छ। आ.व. २०७०/७१ मा कुल बेरुजु रकमको २९ प्रतिशतमात्र फछ्यौट भएको तुलनामा आ.व. २०७१/७२, २०७२/७३, २०७३/७४, २०७४/७५ तथा २०७५/७६ तथा २०७६/०७७ तथा २०७७/७८, ०७८/७९ र ०८०/८१ हरूमा क्रमशः ४०.०१, ४९.०१, ४८.०८, ४०.०२ र ५५.८४, ४७.०२, ५०.४२, ६० र ५८ प्रतिशत बेरुजु फछ्यौट भएको छ (तालिका हेर्नुहोस्)।

आ.व. को बेरुजु फछ्यौट सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची-९ मा दिइएको छ।

आ.व. २०७०/०७१ देखि हालसम्मको फछ्यौट भएको बेरुजुको विवरण:

आ.व.	बेरुजु फछ्यौट प्रगति (प्रतिशत)
२०७०/०७१	२९
२०७१/०७२	४०.०१
२०७२/०७३	४९.०१

आ.व.	बेरूजु फछर्यौट प्रगति (प्रतिशत)
२०७३/०७४	४८.०८
२०७४/०७५	४०.०२
२०७५/०७६	५५.८४
२०७६/०७७	४७.०२
२०७७/०७८	५०.४२
२०७८/०७९	६०
२०७९/०८०	२०७९/०२/११ को पत्र अनुसार सम्परीक्षण हुन नसकेको
२०८०/०८१	५८

स्रोत: जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, आर्थिक प्रशासन शाखा, २०८२

दरवन्दी तालिका

क्र.सं.	सेवा/समुह	विभाग	आ.का.स.	यान्त्रिक मोरड, पर्सा र बाँके
१	महानिर्देशक (समूहकृत नहुने)	१		
२	इन्जिनियरिङ्ग, सिभिल, इरिगेशन (रा.प.प्रथम)	३	१५	
३	इन्जिनियरिङ्ग, एगृ. इरिगेशन (रा.प.प्रथम)	१	३	
४	इन्जिनियरिङ्ग, जियो. हाईड्रो जियोलोजी (रा.प.प्रथम)	१	२	
५	इन्जिनियरिङ्ग, सिभिल इरिगेशन (रा.प.द्वितीय)	९	६०	
६	इन्जिनियरिङ्ग, एगृ. इरिगेशन (रा.प.द्वितीय)	३	१३	
७	इन्जिनियरिङ्ग, जियो. हाईड्रो जियोलोजी (रा.प.द्वितीय)	२	६	
८	इन्जिनियरिङ्ग, मेकानिकल (रा.प.द्वितीय)	१	१	३
९	वरिष्ठ समाजशास्त्री (रा.प.द्वितीय)	१	३	
१०	इन्जिनियरिङ्ग, जियोलोजी (रा.प.द्वितीय)	१	१	
११	प्रशासन, सामान्य प्रशासन (रा.प.द्वितीय)	१	०	
१२	प्रशासन, लेखा (रा.प.द्वितीय)	१	०	
१३	कानून, न्याय (रा.प.द्वितीय)	१	०	
१४	इन्जिनियरिङ्ग, सिभिल, इरिगेशन (रा.प.तृतीय)	२२	१५६	
१५	इन्जिनियरिङ्ग, एगृ. इरिगेशन (रा.प.तृतीय)	४	२८	
१६	वातावरण निरीक्षक (रा.प.तृतीय)	१	०	
१७	इन्जिनियरिङ्ग, मेकानिकल (रा.प.तृतीय)	२	४	३
१८	इन्जिनियरिङ्ग, इलेक्ट्रिकल (रा.प.तृतीय)	०	२	
१९	इन्जिनियरिङ्ग, इन्जिनियर हाइड्रोपावर (रा.प.तृतीय)	१	०	

क्र.सं.	सेवा/समुह	विभाग	आ.का.स.	यान्त्रिक मोरड, पर्सर बाँके
२०	इन्जिनियरिङ्ग, जियोलोजी (रा.प.तृतीय)	३	५	
२१	इन्जिनियरिङ्ग हाईड्रो जियो. (रा.प.तृतीय)	३	९	
२२	शाखा अधिकृत, प्रशासन (रा.प.तृतीय)	१	०	
२३	लेखा अधिकृत, प्रशासन (रा.प.तृतीय)	१	०	
२४	कानून अधिकृत, न्याय (रा.प.तृतीय)	१	०	
२५	समाजशास्त्री, विविध (रा.प.तृतीय)	१	१	
२६	कम्प्युटर इन्जिनियर, विविध (रा.प.तृतीय)	१	०	
२७	तथाङ्क अधिकृत, तथाङ्क (रा.प.तृतीय)	१	०	
२८	पुस्तकालय अधिकृत, शिक्षा (रा.प.तृतीय)	१	०	
२९	सब इन्जिनियर, मेकानिकल (रा.प.अनं.प्रथम)	१	१६७	३
३०	कम्प्युटर अपरेटर, विविध (रा.प.अनं.प्रथम)	५	८	
३१	नायव सुब्बा, प्रशासन (रा.प.अनं.प्रथम)	४	३	१
३२	लेखापाल, प्रशासन (रा.प.अनं.प्रथम)	२	२	३
३३	खरिदार, प्रशासन (रा.प.अनं.द्वितीय)	२	४	
३४	ईलेक्ट्रिसियन, इलेक्ट्रिकल (रा.प.अनं.द्वितीय)	१	०	६
३५	प्लम्बर, मेकानिकल (रा.प.अनं.द्वितीय)	१	०	
३६	ह.स.चा. (श्रेणी विहिन)	१०	०	१
३७	का.स. (श्रेणी विहिन)	१०	०	३
जम्मा		१०५	४९३	२३

आ.ब. २०८१/८२ मा सञ्चालित आयोजना र कार्यक्रमहरू

क्र.सं	आयोजना/ कार्यक्रमको नाम	स्थान / जिल्ला
पहिलो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरू (P1)		
१.	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना (IWRMP)	ललितपुर
२.	सिँचाइ आधुनिकरण अभिवृद्धि आयोजना (IMEP)	कोशी, मधेश र बागमती प्रदेशका सबै जिल्लाहरू
३.	मर्मत सम्भार आयोजना	विभिन्न जिल्लाहरू
४.	वृहत सरकारी सिँचाइ आयोजना पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण	विभिन्न जिल्लाहरू
५.	बागमती सिँचाइ आयोजना	विभिन्न जिल्लाहरू
६.	बबई सिँचाइ आयोजना	पर्सा, बारा, धनुषा, सप्तरी, नवलपरासी
७.	सिक्टा सिँचाइ आयोजना	सर्लाही, रौतहट
८.	प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना	बर्दिया
९.	रानी, जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना	कन्चनपुर
१०.	भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	सुनसरी, मोरङ
११.	प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना	बाँके
१२.	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम	गोर्खा
१३.	महाकाली सिँचाइ आयोजना (तेश्रो चरण)	विभिन्न जिल्लाहरू
१४.	सिँचाइ प्रणाली पुनर्स्थापना आयोजना (KFAED)	कैलाली
१५.	तराई मधेश भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम	सुर्खेत तथा बर्दिया
१६.	सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	झापा, मोरङ, सर्लाही, चितवन, मकवानपुर, दाङ, कैलाली, कन्चनपुर

क्र.सं	आयोजना/ कार्यक्रमको नाम	स्थान / जिल्ला
१७.	सुनसरी मोरङ सिँचाई आयोजना	विभिन्न जिल्लाहरू
१८.	एकीकृत नदी वेसिन सिँचाई तथा जल स्रोत व्यवस्थापन कार्यालय	तराई भेगका सम्पूर्ण जिल्लाहरू
१९.	नदी नियन्त्रण कार्यक्रम	सिन्धुली, सर्लाही, धनुषा, महोत्तरी, बारा, रौतहट
२०.	भारतीय अनुदान सहयोग सञ्चालित नदी नियन्त्रण आयोजनाहरू	दाङ
२१.	टार बजार संरक्षण कार्यक्रम	विभिन्न जिल्लाहरू
२२.	भूमिगत स्यालो तथा ट्यूबवेल सिँचाई आयोजना	चितवन
२३.	बृहत् दाङ उपत्यका सिँचाई आयोजना	दाङ
२४.	चितवन भूमिगत संयोजनात्मक जल सिँचाई आयोजना	चितवन
२५.	नविनतम यान्त्रीक सिँचाई आयोजना	सर्लाही, रौतहट
२६.	पहिरो व्यवस्थापन आयोजना, ललितपुर	विभिन्न
२७.	एकीकृत कर्णाली सिँचाई तथा नदी नियन्त्रण कार्यक्रम	कर्णालीका सबै जिल्लाहरू

दोश्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरू (P2)

२८.	सिँचाई संस्थागत विकास आयोजना	विभिन्न जिल्लाहरू
२९.	सिँचाई संभाव्यता अध्ययन तथा निर्माण गुणस्तर कार्यक्रम	विभिन्न जिल्लाहरू
३०.	यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यक्रम	विभिन्न जिल्लाहरू
३१.	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण प्रविधि परियोजना	विभिन्न जिल्लाहरू
३२.	जलस्रोत संरक्षण आयोजना, ललितपुर	विभिन्न जिल्लाहरू

स्रोत: योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा, जलस्रोत तथा सिँचाई विभाग

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग अन्तर्गत संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको आ.ब.२०८१/०८२ को बजेट तथा खर्चको विवरण

क्र.सं.	सिँचाइ आयोजना/ कार्यक्रमको नाम	बार्षिक विनियोजित (रु.)	बार्षिक खर्च (रु.)	खर्च प्रतिशत
१	जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग	१२९,७७३,३००	१०७,०४१,१४९	८२
२	सिँचाइ संस्थागत विकास कार्यक्रम	१४१,३५९,०००	१२५,९८९,८९१	८९
३	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	२१३,९९५,०००	१३५,६७२,१७९	६३
४	सिँचाइ संभाव्यता अध्ययन तथा निर्माण गुणस्तर कार्यक्रम	४५,३९८,०००	२३,०३८,१५९	५१
५	यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यक्रम	९४,३४६,०००	८१,०२५,३३५	८६
६	समुदाय व्यवस्थित सिञ्चित कृषि क्षेत्र आयोजना	१,०२२,९९०,०००	१८७,१६७,३३७	१८
७	नदी नियन्त्रण	५,२४१,५९०,३७०	५,०५२,६२९,८५७	९६
८	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण प्रविधि परियोजना	२२८,१७२,०००	२११,९५९,७५३	९३
९	भारतीय अनुदान सहयोगमा संचालित नदी नियन्त्रण आयोजना	४५०,०००,०००	१६,६४३,६६३	४
१०	मर्मत सम्भार आयोजनाहरू	७१३,६५०,४००	६४७,७८४,३२४	९१

क्र.सं.	सिंचाइँ आयोजना/ कार्यक्रमको नाम	वार्षिक विनियोजित (रु.)	वार्षिक खर्च (रु.)	खर्च प्रतिशत
११	बृहत सरकारी सिंचाइँ योजनाको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण	३८१,०५६,०००	३४९,१४४,०८९	९२
१२	बागमती सिंचाइँ आयोजना	६९४,८६८,०००	६६७,३९५,४३७	९६
१३	बबई सिंचाइँ आयोजना	२,३७९,७५२,०००	२,३७२,६५०,६४३	१००
१४	महाकाली सिंचाइँ आयोजना	१,६७१,८३५,०००	१,५५६,४१७,९६५	९३
१५	सुन्सरी मोरङ सिंचाइँ आयोजना	८०९,१४४,०००	७६२,२४५,०६७	९४
१६	प्रगना तथा बड्कापथ सिंचाइँ आयोजना	४९२,००७,०००	४८८,८६७,७२२	९९
१७	सिकटा सिंचाइँ आयोजना	१,६००,४००,०००	१,४२९,१८८,००२	८९
१८	पालुडटार -कुण्डुटार सिंचाइँ आयोजना	१६१,३५१,०००	१४९,६४२,४४२	९३
१९	टार-बजार संरक्षण कार्यक्रम	४९६,२००,०००	४२०,९५४,७२८	८५
२०	रानी जमरा कुलरिया सिंचाइँ आयोजना	२,३७६,८४८,७३०	१,५५३,६७९,५०९	६५
२१	भेरी -बबई डाइभर्सन बहुउद्देशीय आयोजना	२,०७५,६७९,८००	१,९६०,३४८,८००	९४
२२	प्राथमिकता प्राप्त नदी बेसिन बाढी जोखिम व्यवस्थापन आयोजना	२,०३१,५४२,०००	७७०,३३६,८९६	३८

क्र.सं.	सिँचाइ आयोजना/ कार्यक्रमको नाम	बार्षिक विनियोजित (रु.)	बार्षिक खर्च (रु.)	खर्च प्रतिशत
२३	सिँचाइ पुनस्थापना आयोजना	३०९,०२२,०००	६७,१९८,६९५	२२
२४	समृद्ध तराई मधेश सिँचाइ विशेष कार्यक्रम	२,६२६,३३२,०००	२,३९०,६८६,३०८	९१
२५	सुनकोशी मरिन डाईभर्सन बहुउद्देशीय आयोजना	१,६४४,१६५,०००	१,२००,९६१,६४३	७३
२६	बृहत दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना	४८७,४७७,१३०	४८४,४७०,१८४	९९
२७	एकीकृत कर्णाली सिँचाइ तथा नदी नियन्त्रण आयोजना	७७४,९१९,०००	७७२,२०७,७५३	१००
२८	एकीकृत उर्जा तथा सिँचाइ विशेष कार्यक्रम	१,७२३,४७३,०००	१,४७७,५३६,५०५	८६
२९	भूमिगत स्यालो तथा डीप ट्युवेल सिँचाइ आयोजना	२२४,९६१,४००	२१५,३०४,१५७	९६
३०	जलस्रोत संरक्षण आयोजना	८५२,७३४,४००	८००,७६१,६६१	९४
३१	पहिरो व्यवस्थापन आयोजना	२५०,५१४,०००	२४३,९८३,७२५	९७
३२	नवीनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना	३९६,९३०,०००	४७,०५३,०४७	१२
३३	नौमुरे बहुउद्देशीय	१८,५०३,०००	१,७६५,२४२	१०
कुल जम्मा		३२,७६०,९८८,५३०	२६,७७१,७५१,८६७	८२

स्रोत: लेखा शाखा, जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग, आर्थिक प्रशासन शाखा, २०८२

जलस्रोत तथा सिंचाइ विभागा अन्तर्गत राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको लागत, खर्च र प्रगति

सि.नं.	आयोजनाको नाम	सुरु मिति (आ.व.)	समाप्त हुने मिति (आ.व.)	सुरु कुल लागत करोडमा	कुल संशोधित लागत	आ.व. २०८०/८१ सम्मको खर्च	आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को खर्च	हाल सम्मको कुल खर्च	कुल खर्च/ वित्तिय प्रगति (%)	कुल भौतिक प्रगति (%)
१	बबई सिंचाइ आयोजना	२०४५/४६	२०८५/८६	२८७.३९	१८९६.३	१३४३.८२	१३४.२७	१४७८.०९	७७.९५	८२.२७
२	महाकाली सिंचाइ आयोजना	२०६३/६४	२०८७/८८	११९६.८३	३५००	७७६	१५२.६६	९२८.६६	२६.५३	२६.६
३	सिक्टा सिंचाइ आयोजना	२०६१/६२	२०८९/९०	१२८०	५२८९	२१४८.४७	१३९.१८	२२८७.६५	४३.२५	४२.२३
४	रानी जमरा कुलरिया सिंचाइ आयोजना	२०६७/६८	२०८५/८६	१२३७	२९५९.७७	२०२४	१४२.२४	२१६६.२४	७३.१९	७४.७६
५	भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	२०६८/६९	२०८४/८५	३६८०	३३१९.६६	१६४८.०३	१६९.३५	१८१७.३८	५४.७५	६९
६	सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	२०७३/७४	२०८५/८६	४६९९.४	४९४२.३९	१५३०.१८	११८.२९	१६४८.४७	३३.३५	३६.८३

आ.ब. २०८१/८२ मा संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको वार्षिक भौतिक तथा वित्तीय प्रगति विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	भौतिक प्रगति प्रतिशत	बित्तीय प्रगति प्रतिशत
प्रथम प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरू (P1)			
१.	एकीकृत नदी बेसीन सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम	१२७.२	८५.७३
२.	जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग	१००	८४.१
३.	पहिरो व्यवस्थापन आयोजना	१००	९७.३९
४.	बबई सिँचाइ आयोजना	९९.८४	९९.७
५.	प्रगन्ना तथा बड्कापथ सिँचाइ आयोजना, दाङ	९९.७	९९.३६
६.	एकीकृत कर्णाली सिँचाइ तथा नदि नियन्त्रण आयोजना	९९.६५	९९.६५
७.	बृहद् दाङ उपत्यका सिँचाइ आयोजना	९९.६३	९९.३८
८.	नदी नियन्त्रण	९८.१	९६.४
९.	बागमती सिँचाइ आयोजना	९८	९६.०५
१०.	भेरी - बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	९८	९४.४४
११.	नविनतम यान्त्रिक सिँचाइ आयोजना	९६.२९	११.८५
१२.	सुन्सरी मोरङ सिँचाइ आयोजना (तेस्रो)	९४.८४	९४.२
१३.	तराई मधेस भूमिगत जल सिँचाइ कार्यक्रम	९४.५	९१.०७
१४.	मर्मत संभार आयोजनाहरू	९३.३७	९०.७८
१५.	महाकाली सिँचाइ आयोजना (कन्चनपुर)	९३.११	९३.१
१६.	सिक्टा सिँचाइ आयोजना	९०	८९.३
१७.	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रम, गोरखा	८६.७३	९२.७४

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	भौतिक प्रगति प्रतिशत	बित्तीय प्रगति प्रतिशत
१८.	सुनकोशी मरिन डाईभर्सन बहुउद्देशीय आयोजना	८२.१९	७३.०५
१९.	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना (सिँचाइ)	८०.१	६३.४
२०.	टार - बजार संरक्षण कार्यक्रम	७९.१	८४.८४
२१.	सिँचाइ आधुनिकीकरण अभिवृद्धि आयोजना	७४.३२	१८.३
२२.	रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना (प्रणाली आधुनिकीकरण समेत)	७०.११	६५.३७
२३.	भूमिगत स्याली तथा डिप ट्युववेल सिँचाइ आयोजना	६५.२९	९५.७१
२४.	बृहत सरकारी सिँचाइ योजनाको पुनर्स्थापना तथा व्यवस्थापन हस्तान्तरण	६५.२१	९१.६३
२५.	प्राथमिकता प्राप्त नदि बेशिन बाढी जोखिम ब्यवस्थापन आयोजना	५५.१	३७.५७
२६.	भारतीय अनुदान सहयोगमा संचालित नदी नियन्त्रण आयोजना	३१.११	१९.२३
२७.	सिँचाइ पुनर्स्थापना आयोजना (कुवेत फण्ड)	१२.१५	३.७
दोस्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरू (P2)			
२८.	सिँचाइ संस्थागत विकास कार्यक्रम	१००	८९.१३
२९.	यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यक्रम	१००	८५.८८
३०.	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण प्रविधि परियोजना	९९.४	९२.८९
३१.	जलस्रोत संरक्षण आयोजना	९५	९३.९१
३२.	सिँचाइ संभाव्यता अध्ययन तथा निर्माण गुणस्तर कार्यक्रम	८३.६८	५०.७५

स्रोत: योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा, जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग

विभिन्न योजना अवधिहरूमा विकास गरिएको सिंचित क्षेत्रफल

योजना अवधि	सरकारी निकायहरूको प्रयासबाट							कृषकहरूबाट परम्परागत रूपमा संचालित	शुप सिंचित क्षेत्रफल	योजनाको अन्त्यसम्मको कुल सिंचित क्षेत्रफल
	सतह सिंचाइ				भूमिगत जुल सिंचाइ	कुल जम्मा				
	नयाँ सिंचाइ	कृषक केलो सुधार	जलासय	नयाँ प्रविधि						
							जम्मा			
प्रथम वर्ष आ.ब. २०७३/७४	५९०८	२५३७४			३५२२२	६६५५४	१७६४७४	४११८०	१४३३३५७	
दोस्रो वर्ष आ.ब. २०७४/७५	४९३१	२०४९९			३४७३९	६०१६९	१५५९७५	३९६७०	१४७३०२६	
तेस्रो वर्ष आ.ब. २०७५/७६	३३६५	७७४६			३४०	११४५१	१४८२२९	३७०५	१४७६७३१	
प्रथम वर्ष आ.ब. २०७६/७७	५५५९				८**	५५५९		५५६७	१४८२२९८	
दोस्रो वर्ष आ.ब. २०७७/७८	१२०२०				१५१०९**	२७१२९		२७१२९	१५०९४२७	
तेस्रो वर्ष आ.ब. २०७८/७९	३०४९				१८५९३**	२१६४२		२१६४२	१५३१०६९	
चौथो वर्ष आ.ब. २०७९/८०	५१९०				१८२००	२४४३९		२४४३९	१५५५५०८	
पाचौ वर्ष आ.ब. २०८०/८१	५३६५		५०	१४१९	६६९०	१३५२४		१३५२४	१५६९०३२	
प्रथम वर्ष आ.ब. २०८१/८२	६२६५		३२८	१६३५	९०८०	१७३०८		१७३०८	१५८६३४०	

** संघीय प्रयासबाट थप सिंचित क्षेत्र

स्रोत: योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय महाशाखा, जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग

संयुक्त व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालन मा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरूको कमाण्ड एरिया र सरदर पानी डिस्चार्ज बिवरण आ.ब. २०८१/८२

सि. नं.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	जिल्ला	कमाण्ड क्षेत्रफल (हेक्टर)	असार-कार्तिक (बर्षे बाली)		मंसिर-फागुन (हिँउदे बाली)		चैत्र-जेष्ठ (वसन्ते बाली)		सम्भाव्य सिञ्चित क्षेत्रफल (हे.)
				सरदर डिस्चार्ज (लि./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सरदर डिस्चार्ज (मी./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सरदर डिस्चार्ज (घन मी./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	
१	कन्काई सिँचाइ प्रणाली	झापा	८०००	८०००	७०००	६०००	४०००	३०००	२५००	
२	सुनसरी मोरङ सिँचाइ प्रणाली	मोरङ र सुनसरी	६८०००	५,००,०००	६६०,०००	२२०,०००	५८०,०००	१५०,०००	१७०,०००	
३	चन्दा मोहना सिँचाइ प्रणाली	सुनसरी	१८००	१६५०	१५००	१५००	१०००	११००	९००	
४	कोशी पश्चिमि नहर सिँचाइ प्रणाली	सप्तरी	११,३००	९९००	११०००	९९००	९०००	९९००	५०००	७०००
५	कोशी पम्प नहर सिँचाइ प्रणाली	सप्तरी	१३,१८०	९५००	११,०००	५५००	७,५००	५०००	२०००	
६	कमला सिँचाइ प्रणाली (पूर्वी नहर)	सिराहा	१२,५००	८२००.	१२,५००	१.४१	८,५००	-	-	१,५००
७	कमला सिँचाइ प्रणाली (पश्चिमि नहर)	धनुषा	१२,५००	८५००.	१२,५००	१.८४	८,५००	-	-	१,०००
८	हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणाली	धनुषा	२०००	-	२०००	-	-	-	-	
९	मनुस्मारा सिँचाइ प्रणाली	सर्लाही	५२००	५८००	५०००	४३००	३२००	३२००	१५००	
१०	बागमती सिँचाइ प्रणाली	सर्लाही	४५६००	३४०००	३९७००	१०२००	२५५००	७७००	१३०००	

सि. नं.	सिंचाइ प्रणालीको नाम	जिल्ला	कमाण्ड क्षेत्रफल (हेक्टर)	असार-कार्तिक (बर्षे बाली)		मंसिर-फागुन (हिउँदे बाली)		चैत्र-जेष्ठ (वसन्ते बाली)		सम्भाव्य सिञ्चित क्षेत्रफल (हे.)
				सरदार डिस्चार्ज (लि./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सरदार डिस्चार्ज (मी./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सरदार डिस्चार्ज (घन मी./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	
११	झाँझ सिंचाइ प्रणाली	सर्लाही	४०००	३५००	२५००	१२००	१५००	५००	५००	५००
१२	चन्द्र नहर सिंचाइ प्रणाली	सप्तरी	१०,५००	८१००	१००००	५८७०	६,०००	१४५०	५००	५००
१३	नारायणी सिंचाइ प्रणाली	पर्सा	३७४००	२४१००	-					
१३.१	नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. १			३९६०						
१३.२	नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. २	पर्सा	२९९६	३५७०	२९९६	३६७०	१९९०			
१३.३	नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. ३			३५८०						
१३.४	नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. ४			१८३०						
१३.५	नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. ५			२९३०						
१३.६	नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. ६			३३४०						
१३.७	नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. ७			१९४०						
१३.८	नारायणी सिंचाइ प्रणाली ब्लक नं. ८	वारा	२७६८	३०१०	२७६८	३२९०	१७००			

सि. नं.	सिंचाइँ प्रणालीको नाम	जिल्ला	कमाण्ड क्षेत्रफल (हेक्टर)	असार-कार्तिक (बर्षे बाली)		मंसिर-फागुन (हिउँदे बाली)		चैत्र-जेष्ठ (वसन्ते बाली)		सम्भाव्य सिञ्चित क्षेत्रफल (हे.)
				सदर डिस्चार्ज (लि./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सदर डिस्चार्ज (मी./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	सदर डिस्चार्ज (घन मी./से.)	सिञ्चित क्षेत्रफल (हेक्टर)	
१३.९	नारायणी सिंचाइँ प्रणाली ब्लक नं. ९	वारा	२०२३	२२६०	२०२३	२४४०	१२७०			१,५००
१३.१०	नारायणी सिंचाइँ प्रणाली ब्लक नं. १०	वारा	२,३२७	२५९०	२,३२७	२७३०	१,६४०			६८७
१३.११	नारायणी सिंचाइँ प्रणाली ब्लक नं. ११			२६८०						
१३.१२	नारायणी सिंचाइँ प्रणाली ब्लक नं. १२			१२५०						
१४	नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिंचाइँ प्रणाली	नवलपरासी	१०,३००	२८२०	७,०००	१६५०	६,१००	८००	१२००	
१५	भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जलस्रोत सिंचाइँ प्रणाली	रुपन्देही	२०,३०९	-	-	१०६० १७००	-	१०६० १७००	१२०	१२,२४०
१६	राजापुर सिंचाइँ प्रणाली	बर्दिया	१३०००	३५,०००	१३०००	१५,०००	७,०००	८,०००	२,०००	६,०००
१७	महाकाली सिंचाइँ प्रणाली	कंचनपुर	११६००	२८,०००	११,०००	४५,०००	९,०००	४५,०००	२,०००	४,०००
१८	बबई सिंचाइँ आयोजना पूर्वी मूल नहर प्रणाली	बर्दिया	२१,०००	१३,४००	१८,९३०	४,०००	१,७,०००	१,८,०००	२,०००	
१९	बबई सिंचाइँ आयोजना पश्चिम मूल नहर प्रणाली		१५,०००	१०,२००	९,०००	३,०००	८,५००	१,७,०००	१,५,०००	

संयुक्त व्यवस्थापन अन्तर्गत सञ्चालनमा रहेका सिँचाइ प्रणालीहरूको सिँचाइ सेवा शुल्क संकलन विवरण

राजस्व रुपैयाँ

सि. नं.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	जिल्ला	कमाण्ड क्षेत्रफल (हेक्टर)	आ व	आ व	आ व	आ व	आ व	आ व
				०७६/७७ सिं.से. शु.	०७७/७८ सिं.से. शु.	०७८/७९ सिं.से. शु.	०७९/८० सिं.से. शु.	०८०/८१ सिं.से. शु.	०८१/८२ सिं.से. शु.
१	चन्द्र नहर सिँचाइ प्रणाली	सप्तरी	१०,५००	२०,५००	२१,०००	२५,०००	२९,०००	२९,३१००	२९,३१००
२	कोशी पश्चिमि नहर वितरण प्रणाली	सप्तरी	११,३००	२१,०००	४३,२००	१०१,६७५	७६,७९००	७६,७९००	७६,७९००
३	कोशी पम्प नहर सिँचाइ प्रणाली	सप्तरी	१३,१८०	१५,०००	५४,५००	७६,५४०	६०,०००	६८,१५२५	६८,१५२५
४	कमला सिँचाइ प्रणाली	धनुषा र सिराहा	२५,०००	१,५४,३८१	३,९५,४१५	११३,०४४	५५,१८७	१०१,५००	१०१,५००
६	हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणाली	धनुषा	२,०००	३०,०००	३,००,०००	३०,०००		४९,५७	४९,५७
७	मनुष्मारा सिँचाइ प्रणाली	सर्लाही	५,२००				२०,०००	१५,०००	१५,०००
८	बाग्मति सिँचाइ आयोजना	सर्लाही र रौतहट	४५,६००	२८,१९००	६२,५१००		६२,५०००	६३,००००	६३,००००

सि. नं.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	जिल्ला	कमाण्ड क्षेत्रफल (हेक्टर)	आव ०७६/७७		आव ०७७/७८		आव ०७८/७९		आव ०७९/८०		आव ०८०/८१		आव ०८१/८२	
				सिंसे. शु.	सिंसे. शु.	सिंसे. शु.	सिंसे. शु.	सिंसे. शु.	सिंसे. शु.	सिंसे. शु.	सिंसे. शु.	सिंसे. शु.	सिंसे. शु.	सिंसे. शु.	सिंसे. शु.
९	नारायणी सिँचाइ प्रणाली	बारा / पर्सा / रौतहट	१०,११४	५,८९,७४२	५,६३,५००	५,६३,५००	५,६३,५००					२२४८४			
१०	नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ प्रणाली	नवलपरासी	१०,३००	-	२,७०,०००					-					
११	भैरहवा लुम्बिनी भुमिगत जलस्रोत सिँचाइ प्रणाली	रुपन्देही	२०,३०९										५७३९६८		
१२	महाकाली सिँचाइ प्रणाली	कंचनपुर	११,६००	४,०००,०००	३,१७,६०००									३३००००	
१३	सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना	सुनसरी र मोरङ	६८,०००	३,५४७,९००	४,१३१,७६५									५४६०८६	५७०१०३

आ.ब. २०७५/७६ देखि आ.ब. २०८१/८२ सम्मको वेरुजूको अवस्था

आर्थिक वर्ष	वेरुजू रकम	प्रगति रकम	प्रगति प्रतिशत	बाकी वेरुजू रकम
२०७५/७६	५२,६४,४०३	२९,३९,५८५	५६.८३	२३,२४,८१८
२०७६/७७	७१,९१,१०१	१६,६८,३३५	२३.२	५५,२२,७६६
२०७७/७८	१,७४,५५,९२	१०,२०,४७८	५९.०३	७,१५,१०५
२०७८/७९	८५,८५,१६	३०,५७,२३	३५.६१	५,५२,७९३
२०८९/८०	९६,०४,१०८	००	००	-
२०८०/८१	६५२६७४	१६८७७३२	५८	१८७५९६४
जम्मा	२९,११,१२४	१३,३६,२१०	-	१२,६७,८९८

संयुक्त व्यवस्थापनमा रहेका सिँचाइ प्रणाली तथा सिँचाइ आयोजनाहरूमा बाली उत्पादकत्व स्थिति

मे. टन प्रति हेक्टर

सि. नं.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	उत्पादकत्व (आ.ब. २०८०/८१)		उत्पादकत्व (आ.ब. २०८१/८२)		
		धान	गहुँ	धान	गहुँ	अन्य (...)
१.	महाकाली सिँचाइ प्रणाली	४.९४	३.६५	४.८२	३.६५	
२.	कमला सिँचाइ प्रणाली (पश्चिम)			४.६५	३.२२	
३.	कमला सिँचाइ प्रणाली (पूर्वी)			५.१	२.५८	
४.	हर्दिनाथ सिँचाइ प्रणाली			२.३४	२.५८	
५.	मनुष्मारा सिँचाइ प्रणाली	४.७९	२.४१	४.७५	३.२२	
६.	झाँझ सिँचाइ प्रणाली	४.९७	२.६७	४.९७	३.२४	
७.	नारायणी सिँचाइ प्रणाली			५.९४	३.५४	
८.	कोशी पश्चिम पम्प सिँचाइ प्रणाली	४.९	२.५	५.२१६	२.६०९	
९.	कोशी पम्प बितरण प्रणाली	५.२	२.४	५.१५८	३.१६	
१०.	चन्द्र नहर सिँचाइ प्रणाली			५.१६	२.७१	
११.	राजापुर सिँचाइ प्रणाली			४.५४	४.०४	
१२.	भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जल सिँचाइ प्रणाली			५.६	३.४	
१३.	गण्डक सिँचाइ प्रणाली	५.५	३.२	५.६५	३.२	

सिँचाइ आयोजनाहरूको बाली उत्पादकत्व स्थिति

१.	बागमती सिँचाइ आयोजना			४.७१	२.९६	१०.८८ (मकै)
२.	बबइ सिँचाइ आयोजना पूर्वी मूल नहर			६.८३	४.६७	
३.	बबइ सिँचाइ आयोजना पश्चिम मूल नहर			६.७९	४.५३	
४.	रानी जमरा कुलरिया			४.४७	४.१४	२२ (आलु)
५.	सुनसरी मोरङ सिँचाइ आयोजना			४.११	२.८७	६.६ (मकै)

विभागका चिफ इन्जिनियर तथा महानिर्देशकहरुको सूची

क्र.सं.	नाम	कार्यावधि		पद
		देखि	सम्म	
१.	श्री मेदिनीनाथ भट्टराई	२०१३ साल	२०१७/११/२०	चिफ इन्जिनियर
२.	श्री कर्णध्वज अधिकारी	२०१७/११/२०	२०३०/११/१०	"
३.	श्री भुवनेश कुमार प्रधान	२०३०/११/१८	२०३७/११/१९	महानिर्देशक
४.	श्री चित्रदेव भट्ट	२०३७/११/ २५	२०४४/०१/२६	"
५.	श्री मोहनध्वज कार्की	२०४४/०१/२७	२०४७/०३/१०	"
६.	श्री शिवराज पन्त	२०४८/०८/०२	२०४९/०७/२१	"
७.	श्री यादवलाल बैद्य	२०४९/०७/२२	२०५४/०१/२७	"
८.	श्री महेन्द्रनाथ अर्याल	२०५४/०३/११	२०५६/०३/०५	"
९.	श्री रत्नेश्वर लाल कायस्थ	२०५६/०३/०६	२०५८/०१/०७	"
१०.	श्री शारदा प्रसाद शर्मा	२०५८/०२ /३१	२०६०/०४/२८	"
११.	श्री जितेन्द्र घिमिरे	२०६०/०४/२९	२०६२/०६/०२	"
१२.	श्री उमाकान्त झा	२०६२/०६/०२	२०६४/०६/२४	"
१३.	श्री मधुसुदन पौडेल	२०६४/०८/१२	२०६६/११/२३	"
१४.	श्री अनिल कुमार पोखरेल	२०६६/११/२६	२०६९/०१/०३	"
१५.	श्री खोमराज दाहाल	२०६९/०१/०४	२०६९/१२/०४	"
१६.	श्री शिवकुमार शर्मा	२०६९/१२/०५	२०७१/०२/११	"
१७.	श्री माधव बेल्लासे	२०७१/०२/१२	२०७२/१०/०३	"
१८.	श्री रामानन्द प्रसाद यादव	२०७२/१०/०४	२०७३/०३/२८	"
१९.	श्री सुशील चन्द्र तिवारी	२०७३/०३/२८	२०७३/०७/०८	"
२०.	श्री राजेन्द्र प्रसाद अधिकारी	२०७३/०७/०८	२०७४/०४/३२	"
२१.	श्री अशोक सिंह	२०७४/०४/३२	२०७४/११/०२	"
२२.	श्री सरोज चन्द्र पण्डित	२०७४/११/०३	२०७५/०८/२१	"
२३.	श्री सरिता दवाडी	२०७५/०९/११	२०७६/०७/०३	"
२४.	श्री मधुकर प्रसाद राजभण्डारी	२०७६/०७/०४	२०७८/०४/२०	"
२५.	श्री सुशील चन्द्र आचार्य	२०७८/०४/२०	२०८०/०४/३१	"
२६.	श्री चूर्ण बहादुर ओली	२०८०/०४/३१	२०८१/०१/०३	"
२७.	श्री संजीव बराल	२०८१/०१/०३	२०८१/०८/१८	"
२८.	श्री देवराज निरैला	२०८१/०८/१८	२०८१/११/२७	"
२९.	श्री संजीव बराल	२०८१/११/२७	२०८२/०४/०८	"
३०.	श्री मित्र बराल	२०८२/०४/०८	-	"

सेवा शुल्क बुझाउने जल उपभोक्ताहरूको संख्या

सि.नं.	सिंचाइँ प्रणालीको नाम	जलउपभोक्ता संख्या (आ.व.)		सेवा शुल्क बुझाउने संख्या (आ.व.)	
		२०८०/८१	२०८१/८२	२०८०/८१	२०८१/८२
१.	राजापुर सिंचाइँ प्रणाली				
	बुढीकुलो सिंचाइँ प्रणाली	१०५४४	११२९५	०	०
	कोइरी रतैया सिंचाइँ प्रणाली	३००	३१५	३००	३१५
	खैरीचन्दन सिंचाइँ प्रणाली	९९४	१०२४	९९४	१०२०
	मनाउ सिंचाइँ प्रणाली	१५९३	१५९३	०	०
	टपरा सिंचाइँ प्रणाली	२७००	२७००	०	०
२.	कमला सिंचाइँ पश्चिमी नहर प्रणाली जउस	१८०००	१८०००	०	६३४५
३.	कमला सिंचाइँ पूर्वी नहर प्रणाली जउस	२२०००	२२०००	६९०५	९५
४.	हर्दिनाथ सिंचाइँ पश्चिम नहर प्रणाली	१७५०	१७५०	०	०
	हर्दिनाथ सिंचाइँ पूर्वी नहर प्रणाली	१७५०	१७५०	१४६	४६५
५.	सुनसरी मोरङ सिंचाइँ योजना				
	सुन्दर गुन्दर उपशाखा जउस	३६७	३६७	३६७	३६७
	सुखसेना उपशाखा जउस	१७०१	१७०१	१७०१	१७०१
	रामधुनी उपशाखा, जउस	११३	११३	११३	११३
	मानचौरी शाखा	३५८	३५८	३५८	३५८
	सिंगिया उपशाखा	६१७	६१७	६१७	६१७
	शंकरपुर शाखा	१५०	१५०	१५०	१५०
	एस एस जे उपशाखा झुम्का जउस	२२३	२२३	२२३	२२३
	बिश्रामपुर उपशाखा	७३२	७३२	७३२	७३२
	सितागंज शाखा	९५०	९५०	९५०	९५०
	रामगंज शाखा	८५०	८५०	८५०	८५०
	दुवही माइनर	१०२	१०२	१०२	१०२
	विराटनगर शाखा	१९५०	१९५०	१९५०	१९५०
	हरिनगरा महादेव कौल	१५००	१५००	१५००	१५००
	हुरहुरिया शाखा	१११३	१११३	१११३	१११३

सि.नं.	सिँचाइ प्रणालीको नाम	जलउपभोक्ता संख्या (आ.व.)		सेवा शुल्क बुझाउने संख्या (आ.व.)	
		२०८०/८१	२०८१/८२	२०८०/८१	२०८१/८२
	बरियाती शाखा	९०१	९०१	९०१	९०१
	नयाँपट्टी शाखा	९०१	९०१	९०१	९०१
	आमझोरा शाखा	१०१३	१०१३	१०१३	१०१३
	रंजनी उपशाखा	३६४	३६४	३६४	३६४
	चिसाङ उपशाखा	२००	२००	२००	२००
	झमनपुर शाखा	५४३	५४३	५४३	५४३
६.	महाकाली सिँचाइ प्रणाली	१०८००	१०८४०	८१२०	४७७७
७.	बबई सिँचाइ आयोजना (पश्चिम मूल नहर प्रणाली - ढोढरी बर्दिया)	६००००	६१०००	५५०००	६१०००
	बबई सिँचाइ आयोजना (उत्तर कुलो नहर प्रणाली - बर्गदा जम्ती नेउलापसर ज.उ.स, बर्दिया)	३२६०	३२९२	२५३२	२८५१
८.	बागमती सिँचाइ आयोजना	जलउपभोक्ता संस्था		सेवा शुल्क बुझाउने संख्या	
	पूर्वी नहर प्रणाली	५९	५९	२९५०००	२९५०००
	पश्चिम नहर प्रणाली	६४	६४	३२००००	३२००००
	लिफ्ट सिँचाइ प्रणाली	३	३	१५०००	१५०००
		जलउपभोक्ता संस्था		सेवा शुल्क बुझाउने ज.उ.स	
९.	तत्कालिन भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जलसिँचाइ परियोजनाबाट हस्तान्तरण भएका १६९ वटा ट्यूब्वेल मध्ये हाल सचालनमा रहेका ११० डिप ट्यूब्वेलहरू	११०	१११	५९	६६
१०.	तत्कालिन भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जलसिँचाइ परियोजना मा आ व २०८१-८२ सम्म निर्मित डिप ट्यूब्वेलहरू	११२	१५३		

नेपाल सरकार
ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय
जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग
जावलाखेल, ललितपुर